

Laïcitat i laïcisme en l'occident europeu

Lluís Martínez Sistach

Reial Acadèmia Europea de Doctors
Real Academia Europea de Doctores
Royal European Academy of Doctors

BARCELONA - 1914

El cardenal Lluís Martínez Sistach, arquebisbe emèrit de Barcelona, va néixer en aquesta ciutat el 29 d'abril de 1937. Fou ordenat sacerdot el 1961. Es va doctorar en *utroque iure* amb la tesi "El dret a l'associació a l'Església" en la Universitat Pontifícia Lateranense de Roma. L'any 1979, el cardenal Narcís Jubany el va nomenar vicari general de Barcelona. El Papa Joan Pau II el va nomenar bisbe auxiliar de Barcelona, l'any 1987, bisbe de Tortosa, l'any 1991, arquebisbe metropolità de Tarragona, l'any 1997, i l'any 2004 el va nomenar arquebisbe de Barcelona. És el primer arquebisbe metropolità de Barcelona. El papa Benet XVI el va fer cardenal el novembre de 2007. És membre del Consell Pontifici per als Textos Legislatius des del 2002 i membre del Tribunal Suprem de la Signatura Apostòlica des del 2006. És Doctor Honoris Causa per la Pontificia Universidad Católica Mater et Magistra, de Santiago de los Caballeros (República Dominicana), i també per la Universitat de Varsòvia. La Universitat Ramon Llull de Barcelona li ha atorgat la medalla d'Or. És acadèmic de l'Acadèmia de Legislació i Jurisprudència de Catalunya. Ha estat gran canceller de l'Ateneu Universitari Sant Pacià, que inclou les Facultats de Teologia, Filosofia i "Antoni Gaudí".

L'any 2013 va rebre la Medalla d'Or de la Generalitat de Catalunya de mans del President de la Generalitat. Ha escrit i publicat deu llibres, editats en diverses llengües, i nombrosos articles sobre pastoral i relacions Església i Estat.

Laïcitat i laïcisme en l'occident europeu

Emm. i Rvdm. Dr. Lluís Martínez Sistach

Laïcitat i laïcisme en l'occident europeu

Discurs d'ingrés a la Reial Acadèmia Europea de Doctors com a
acadèmic d'Honor, en la sessió oficial de recepció
el 12 de desembre de 2017.

Emm. i Rvdm. Dr. Lluís Martínez Sistach

Doctor en Dret Canònic i Civil

I contestació de l'acadèmic de número

Excm. Sr. Dr. Francesc Torralba Roselló

Doctor en Filosofia i Doctor en Teologia

COL·LECCIÓ REIAL ACADEMIA EUROPEA DE DOCTORS

Reial Acadèmia Europea de Doctors
Real Academia Europea de Doctores
Royal European Academy of Doctors
BARCELONA - 1914

www.raed.academy

© Lluís Martínez Sistach
© Reial Acadèmia Europea de Doctors.

La Reial Acadèmia Europea de Doctors, bo i respectant com a criteri d'autor les opinions exposades en les seves publicacions, no se'n fa responsable ni solidària.

Queden rigorosament prohibides, sense l'autorització escrita dels titulars del «*Copyright*», sota les sancions establertes en les lleis, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol mitjà o procediment, compresos la reprografia i el tractament informàtic i la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstecs públics.

Producció gràfica: Ediciones Gráficas Rey, S.L.

Imprès en paper òfset blanc superior per a la Reial Acadèmia Europea de Doctors.

ISBN: 978-84-697-6525-8
Dipòsit legal: B 28921 - 2017
Imprès a Espanya - *Printed in Spain* - Barcelona

Data de publicació: desembre de 2017

ÍNDIX

INTRODUCCIÓ.....	9
DISCURS D'INGRÉS	11
1. ACTUALITAT DEL TEMA	11
2. EL DRET FONAMENTAL DE LLIBERTAT RELIGIOSA	15
3. LA LAÏCITAT POSITIVA I OBERTA DE LA CONSTITUCIÓ ESPANYOLA	23
4. SEPARACIÓ I COOPERACIÓ ENTRE ESGLÉSIA I ESTAT.....	37
5. FONAMENT CRISTIÀ DE LA LAÏCITAT	43
6. LAÏCITAT I LAÏCISME: DUES POSTURES DAVANT DE LA RELIGIÓ	51
7. MODELS DE RELACIÓ ESGLÉSIA I ESTAT.....	61
8. LAÏCITAT DE L'ESTAT I LEGITIMITAT DE L'ÈTICA RELIGIOSA.....	67
9. SERVEI QUE PRESTA LA RELIGIÓ A LES PERSONES I A LA SOCIETAT	73
10. ES VA CAP A UNA SOCIETAT LAICA?	85
11. SÍMBOLS RELIGIOSOS EN LLOCS PÚBLICS.....	91
12. LA LLIBERTAT RELIGIOSA GARANTEIX LA PAU SOCIAL.....	99
13. ANUNCIAR JESUCRIST EN UNA SOCIETAT PLURALISTA.....	109
DISCURS DE CONTESTACIÓ	129
Publicacions de la Reial Acadèmia de Doctors	157

❖ INTRODUCCIÓ

Les meves primeres paraules són d'agraïment a l'Excm. President de l'Acadèmia Europea de Doctors, Dr. Alfredo Rocafort, per la invitació a formar part com Acadèmic d'Honor d'aquesta prestigiosa institució al servei de les ciències i, en definitiva, de la societat. És per a mi motiu de satisfacció i d'honor formar-ne part. Agraïxo, també, les paraules de presentació i resposta de l'Excm. Acadèmic de Número, Dr. Francesc Torralba, que posen en relleu la seva àmplia cultura, la seva competència en aquesta temàtica i que obeeixen també a l'amistat i al treball eclesial realitzat conjuntament.

La vocació i voluntat europea de la nostra Acadèmica conduïda pel nostre President m'ha mogut a escollir una temàtica que està avui molt present en la cultura i la política europea. I penso que les qüestions de la laïcitat i del laïcisme incideixen molt fortament en el nostre occident europeu i més concretament en la Unió Europea. Toquen l'ànima d'Europa, perquè configuren les relacions entre els Estats i la religió dels ciutadans sols i associats. En el procés de desenvolupament i maduració de la Unió Europea el dret fonamental de llibertat religiosa i la gran "qüestió de Déu" hi té un paper primeríssim, encara que no sempre es reconeix. Perquè la Unió Europea està al servei de les persones que la integren i aquestes gaudeixen i han de gaudir sempre de llibertat religiosa per a realitzar-se plenament.

❖ 1. ACTUALITAT DEL TEMA

En les societats secularitzades del nostre occident europeu ens podríem preguntar si té massa sentit parlar d'una societat pluri-religiosa. Pot semblar que la religió i les seves expressions han anat com desapareixent. En les conclusions del Simposi organitzat per la Fundació Joan Maragall sobre “Estat i religions i la seva relació en les democràcies pluralistes actuals”, el 25-26 de novembre de 2016, s’afirma que “la base empírica permet afirmar que en els països occidentals existeix una correlació negativa entre el PIB i les creences religioses, així com un tall generacional que es caracteritza pel fet que en els joves es dona una major tendència cap a l’espiritualitat. Ambdós fets, doncs, desmenteixen o si més no posen en qüestió que les societats occidentals puguin ser considerades *post-seculars*”.

Cal dir, però, que el fenomen religiós no ha perdut presència i importància en el món. En el Congrés Internacional de Pastoral de les Grans Ciutats que vaig organitzar a Barcelona-Roma l’any 2014, el sociòleg Manuel Castells va afirmar que “és possible constatar el creixement a nivell mundial de les persones que es declaren religioses, sigui en termes absoluts sigui en termes relatius. El percentatge de persones religioses respecte del total de la població del món ha augmentat, del 83% de l’any 1980 al 89% del 2010”¹. Aquestes dades des del nostre occident europeu ens poden estranyar. En contrast amb el que es percep en aquest àmbit europeu, la immensa majoria de la població del planeta és religiosa i aquest nombre ha crescut i tendeix a créixer.

1. Ll. Martínez Sistach, coord. *La pastoral de les grans ciutats, Barcelona 2015*, 27.

Les qüestions religioses són sovint notícia en els mitjans de comunicació, i no solament les que fan referència als catòlics sinó també a moltes persones que viuen entre nosaltres procedents de diversíssims països del món amb religions i cultures diferents. Hi ha continguts i expressions religioses de les persones que incideixen en la seva vida ciutadana, professional i social.

Avui es donen moltes manifestacions concretes que assenyalen el pas de la laïcitat al laïcisme: reduir la presència de la religió a l'interior dels temples i en el fur intern de les persones, impedir que els creients es manifestin públicament sobre les realitats socials i ètiques de la societat, treure de l'àmbit públic de la societat tot signe religiós, tendir a emprar els temples per a finalitats socials i culturals alienes a la religió i reduir la presència pública de les religions al·legant afavorir la pau social.

Per això és molt actual parlar de laïcitat i de laïcisme, de llibertat religiosa, de llibertat d'expressió. I cal dir que se'n parla amb força confusió, especialment quan es fa referència a laïcitat i laïcisme, usant-se aquests dos termes per a identificar un mateix concepte.

El tema de la llibertat religiosa és molt actual, encara que no sempre apareix amb aquests termes genèrics en els mitjans de comunicació. Hi ha un debat al nostre país i en altres països de la Unió Europea sobre la laïcitat, sobre l'ús dels símbols religiosos en els espais i institucions públics, sobre la presència de càrrecs públics en les celebracions religioses en un clima cultural i polític de tendència laïcista, i recentment la polèmica sobre la retransmissió de l'Eucaristia per la televisió pública.

La temàtica i problemàtica sobre la llibertat religiosa aconsegueix una dimensió més àmplia i surt a la superfície amb més freqüència atès el fenomen de la immigració que ha experimen-

tat el nostre país amb persones de distintes ètnies i religions i amb un grup molt nombrós de musulmans. També hi incidirà la realitat dels refugiats que venen a l'Europa occidental. Hem passat en pocs anys d'una societat unireligiosa a una societat plurireligiosa.

Les relacions entre Església i Estat no són pas les més importants per a tractar les relacions entre l'aspecte religiós i l'aspecte temporal en la convivència social. Aquelles relacions s'han d'emmarcar en el context de les relacions entre fe i política, entre religió i societat, entre Església i convivència social. L'Església ha anat posant l'accent en l'home i en els drets inalienables de la persona i de la societat. Les relacions de l'Església amb la política ja no poden emmarcar-se exclusivament en les relacions institucionals. Més aviat l'Església ha de propiciar, valorar i millorar la seva presència en la societat.

Aquesta és l'orientació que ha donat el Concili Vaticà II a l'Església, especialment en la constitució pastoral "La presència de l'Església en el món" (*Gaudium et spes*), en que valora i propugna el paper dels cristians enmig del món. És també el programa pastoral que el Papa Francesc ha establert per a tota l'Església en la seva exhortació apostòlica *La joia de l'Evangelí*, de 24 de novembre de 2013, reiterant la necessitat d'una Església "en sortida" per acollir a tots els qui s'hi acosten i també la urgència d'anar a les perifèries existencials i geogràfiques per tal d'anunciar Jesucrist i oferir el seu servei a les persones, amb una actitud d'Església samaritana.

❖ 2. EL DRET FONAMENTAL DE LLIBERTAT RELIGIOSA

En el fons de totes les qüestions que aniran sorgint en aquestes pàgines hi trobem el dret de llibertat religiosa. És un dret fonamental i un dels primers d'aquests drets, sinó el primer. Sorgeix de la mateixa naturalesa de la persona humana i l'Estat es limita a reconèixer-lo, regular-lo i tutelar-lo. La llibertat religiosa és un dret que estant a les arrels de tot altre dret i de tota altra llibertat, pot ser considerat com el pilar que sosté l'edifici dels drets humans o encara més, la seva pedra angular. Es tracta d'un dret que té tota persona i el té sempre, inclús en la hipòtesi que no vulgui exercir-lo o li sigui prohibit exercir-lo².

La Constitució espanyola de 1978 comença definint el país com un "Estat social i democràtic de Dret, que propugna com valors superiors del seu ordenament jurídic la llibertat, la justícia, la igualtat i el pluralisme polític". Aquí trobem el marc constitucional genèric de les relacions amb l'Església catòlica i les altres confessions religioses. Cal recordar que el principi fonamental d'aquestes relacions consisteix en la llibertat de l'Església i de les altres confessions religioses. L'article 9.2 de la Constitució dóna eficàcia a aquells valors superiors en l'ordenament jurídic intern, en establir: "Correspon als poders públics promoure les condicions per tal que la llibertat i la igualtat de l'individu i dels grups en què s'integra siguin reals i efectives i remoure els obstacles que impedeixin o dificultin la seva plenitud i facilitin la participació de tots els ciutadans en la vida política, econòmica cultural i social".

2. Cf. G. Feliciani, "La laicità dello Stato negli insegnamenti di Benedetto XVI", a *Aequitas sive Deus*, Torino 2000, 9.

La llibertat religiosa és un dret humà que postula la llibertat per autodeterminar-se en matèria religiosa, per adherir-se lliurement a una determinada religió, per a professar-la lliurement, de manera individual i col·lectiva, en públic i en privat. Mantecon afirma que “el concepte de llibertat religiosa només resulta possible a partir del dogma i de l'experiència del cristianisme. De fet, només en els països de cultura i tradició cristiana s'ha verificat un procés continu i homogeni d'acceptació i maduració de la llibertat religiosa, mentre que el procés resulta desconegut en els països de cultura no cristiana”³. El cristianisme demana la llibertat personal absoluta per acceptar la fe, i la llibertat personal i comunitària per practicar-la davant de qualsevol oposició o intervenció abusiva per part de l'Estat o de tercers.

El Papa Francesc afirma que “tot ésser humà és un ‘cercador’ de la veritat sobre el seu propi origen i el seu propi destí” ja que “en la seva ment i en el seu cor sorgeixen interrogants i pensaments que no poden ser represos o sufocats, ja que emergeixen de la profunditat i són connaturals a la íntima essència de la persona... Es tracta de preguntes religioses i necessiten la llibertat religiosa per tractar-se plenament”⁴.

La declaració *Dignitatis humanae* del Concili Vaticà II sobre la llibertat religiosa afirma que “en matèria religiosa ningú no sigui forçat a anar contra la seva consciència, ni sigui tampoc impedit de seguir la seva consciència, en privat i en públic, sol o associat a d'altres, dintre dels límits deguts”⁵. La persona humana té dret a la llibertat religiosa i a aquest dret està realment fundat en la dignitat de la mateixa persona humana, tal com

3. “Llibertat religiosa”, a *Diccionario General de Derecho Canónico*, vol. V, Pamplona 2012, 161.

4. Discurs a l'Encontre abans citat de 20 de juny de 2014.

5. N. 2.

es coneix per la paraula de Déu i per la mateixa raó natural. Aquest dret ha de ser reconegut en l'ordenament jurídic de la societat, de manera que esdevingui un dret civil.

La llibertat religiosa és un vertader dret ja que reuneix els quatre elements essencials que es prediquen de tot dret. En primer lloc, l'existència d'un titular ben determinat que és la persona humana i, per derivació, les confessions o grups religiosos. En segon lloc, un objecte suficientment concret i possible que consisteix en la professió i pràctica de les creences religioses. En tercer lloc, és un dret oposable enfront de tercers en els quals engendra un deure d'abstenir-se o de prestació. I, en quart lloc, la possibilitat d'una sanció prevista en els casos de lesió del dret⁶.

Aquest dret està reconegut en la Constitució espanyola, en els Acords entre la Santa Seu i l'Estat espanyol i en la Llei orgànica sobre llibertat religiosa. Està també proclamat en els tractats internacionals ratificats per Espanya sobre drets humans, com ara el Pacte Internacional de Drets civils i polítics⁷ i el Conveni Europeu per a la protecció dels Drets Humans i de les Llibertats Fonamentals⁸. Apareix igualment recollit en la Declaració Universal dels Drets Humans⁹.

L'article 16,1 de la Constitució estableix el següent: "Es garanteix la llibertat ideològica, religiosa i de culte dels individus i de les comunitats sense més limitació, en les seves manifestacions, que la necessària per al manteniment de l'ordre públic protegit per la llei". Cal dir que aquest pronunciament no representa cap problema ni el va representar per als constituents. En el debat que hi va haver en el ple del Congrés, no es va presentar cap esmena,

6. Cf. J. Mantecón, o.c., 54.

7. Cf. Art. 18.

8. Cf. Art. 9.

9. Cf. Art. 18.

i va ser aprovat el dictamen de la Comissió¹⁰. El mateix va passar en el Senat¹¹. L'exigència de la seva garantia estava reclamada des del moment en què es volia entrar en el Consell d'Europa i signar, per tant, el Conveni Europeu de 1950 per a la protecció dels Drets Humans i de les Llibertats Fonamentals de l'Home.

Aquest Conveni Europeu demana una llibertat que es pugui exercir en públic i en privat, sol o associat. Per això, no va deixar de sorprendre el fet que l'esborrany i primer projecte de la Constitució ometés l'aspecte comunitari. Tots dos aspectes, el públic i el privat, l'individual i el comunitari, queden proclamats en declarar-se la llibertat religiosa vinculada amb la de culte¹².

És interessant constatar el contingut de l'article 18 de la Declaració Universal de Drets Humans establint el següent: "El dret a la llibertat religiosa inclou la llibertat de canviar de religió o creença, així com la llibertat de manifestar la seva religió o la seva creença individualment i col·lectivament, tant en públic com en privat, per l'ensenyament, la pràctica, el culte i l'observança". En termes gairebé idèntics s'expressen tant el Conveni Europeu per a la protecció dels Drets Humans i de les Llibertats Fonamentals¹³, de 4 de novembre de 1950, com el Pacte Internacional de Drets Civils i Polítics¹⁴, adoptat per l'Assemblea General de l'ONU el 1966, i que entrà en vigor el 23 de març de 1976. Cal considerar també la Declaració sobre l'eliminació de totes les formes d'intolerància i no discriminació fundades en la religió o les conviccions, de 25 de novembre de 1981. Cal dir que a la llum de les Declaracions i del Conveni esmentats

10. Cf. *Diari de Sessions del Congrés de Diputats*, n. 106, de 7 de juliol de 1978, p. 3992.

11. Cf. *Diari de Sessions del Senat*, n. 59, de 26 de setembre de 1978, p. 2963.

12. Cf. C. Corral, "El sistema constitucional y el régimen de Acuerdos específicos" a *Los Acuerdos entre la Iglesia y España, Madrid 1980*, 102-103.

13. Cf. Art. 9.

14. Cf. Art. 18.

hauran d'interpretar-se les sintètiques paraules de l'article 16 de la Constitució, ja que, a tenor de l'article 10.2 de la Carta constitucional, en matèria de drets humans aquells documents internacionals tenen un valor normatiu i d'interpretació¹⁵.

La Constitució espanyola garanteix una sèrie de drets i llibertats que són aplicables al fet religiós, com són: el dret a la intimitat personal i familiar, a la inviolabilitat del domicili i al secret en les comunicacions¹⁶, la llibertat d'expressió¹⁷, el dret de reunió¹⁸, el dret d'associació¹⁹, la llibertat d'ensenyament²⁰, etc.

El Papa Francesc diu que “la llibertat religiosa incideix en la vida de tota la societat, ja que es col·loca entre els pilars del desenvolupament humà integral i, conseqüentment, el seu respecte és condició preliminar pel mateix desenvolupament social i econòmic d'un país, garantia de creixement de tota la comunitat”. El Papa afirma també que “la llibertat religiosa és una condició irrenunciable de la pau, de la fraternitat i de l'harmonia; diu al món que és possible trobar un bon acord entre cultura i diferents religions; testimonia que les coses que tenim en comú són moltes i importants i que possibiliten trobar camins de convivència serena, ordenada i pacífica, en l'acolliment de les diferències i en la joia de ser germans perquè som fills d'un únic Déu”²¹.

Per aquestes raons, el Papa Francesc demana als “ordenaments jurídics estatals i internacionals reconèixer, garantir i protegir

15. Cf. Ll. Martínez Sistach, *La libertad religiosa. Relaciones Iglesia-Estado, a Estudios Eclesiásticos* 86 (2011) 419.

16. Cf. Art. 18.

17. Cf. Art. 20.

18. Cf. Art. 21.

19. Cf. Art. 22.

20. Cf. Art. 27.

21. *Peregrinació a Terra Santa en ocasió del 50è aniversari de l'encontre a Jerusalem del Papa Pau VI i el Patriarca Atenàgoras, de 24-26 de maig de 2014.*

la llibertat religiosa com un dret intrínsecament inherent a la naturalesa de l'home, a la seva dignitat d'ésser lliure, que constitueix també un indicador d'una sana democràcia i una de les fonts principals de la legitimitat de l'Estat"²².

Giménez y Martínez de Carvajal, reconegut expert en aquestes matèries, afirmava que “el contingut de la llibertat religiosa a l'ordenament jurídic espanyol vigent és prou ampli perquè l'Església catòlica – com les altres confessions religioses – puguin exercir sense obstacles ni dificultats externes la seva pròpia missió”²³. Tanmateix aquesta normativa té una tendència a restringir el concepte del fet religiós, reduint-lo al doctrinal i de culte. Cal, però, observar que la religió catòlica comporta una concepció integral de l'home i, consegüentment, també de la societat i no s'esgota en el que és purament doctrinal o de culte.

El dret fonamental de llibertat religiosa no pot ser ni il·limitat ni tampoc limitat només per un ordre públic concebut d'una manera positivista. Parlar dels límits de la llibertat religiosa és un problema d'ordre teòric i d'ordre pràctic. En l'ordre teòric ens podem preguntar quin és el criteri delimitador de l'exercici d'aquest dret fonamental. I en l'ordre pràctic hom es pregunta quan té lloc l'aplicació de l'esmentat criteri.

Sabem que es tracta d'un dret que sorgeix de la mateixa naturalesa de la persona i, per tant, un dret inviolable i immutable davant de la societat i dels poder públics. Tanmateix, aquest dret s'exerceix en el si de la societat i no podrà ser abolit en el seu exercici; haurà de ser limitat necessàriament per al recte exercici dels drets dels altres ja siguin persones ja siguin societats constituïdes per aquestes persones.

22. Viatge a Tirana, 21 de setembre de 2014.

23. “Principios informadores del actual régimen espanyol de relaciones entre la Iglesia y el Estado”, a *Iglesia y Estado en España. Régimen jurídico, Madrid 1980*, 37.

Si parlem del criteri que marca la frontera de l'exercici de la llibertat religiosa i justifica la necessària intervenció de l'autoritat civil, cal parlar de dos continguts. El primer consisteix en la norma directriu de l'exercici de tota classe de llibertats que no és altra que el principi moral de responsabilitat, ja que cap persona no pot exercir al seu caprici cap dret ni cap llibertat. Aquesta responsabilitat pertoca a la persona tant si actua aïlladament com si actua com a membre o representant d'una associació. Aquesta responsabilitat recolza en la justícia que ens prohibeix lesionar els drets dels altres i exigeix complir els propis deures envers els altres. I també en l'humanisme que informa la justícia i es manifesta en la conducta general de la persona.

El segon contingut consisteix en el criteri que justifica la intervenció de l'Estat per reprimir els abusos comesos amb el pretext de llibertat religiosa. Aquí rau el problema teòric i pràctic més greu ja que es tracta de saber quins abusos poden i fins i tot deuen ser reprimits per les autoritats civils públiques, que ve a ser quines normes han de justificar i regular la intervenció protectora de l'Estat contra aquests abusos.

El Concili Vaticà II indica tres principis generals que han de presidir tota l'actuació de l'autoritat i que justifica la seva intervenció. El primer principi té aquest contingut: "La major llibertat possible i la mínima intervenció necessària". El document conciliar sobre llibertat religiosa ho diu amb aquestes paraules: "En la societat cal respectar sempre la regla general de la plena llibertat, segons la qual s'ha de reconèixer a l'home el màxim de llibertat i només li ha de ser limitada quan i segons què sigui necessari"²⁴. Aquesta regla es fonamenta en la dignitat de la persona humana i en la naturalesa de la societat humana. El segon principi és el de la no discriminació i el tercer principi és la no arbitrietat. Així l'autoritat civil no ho farà de manera

24. *Dignitatis humanae*, 7.

arbitrària o afavorint una part. El criteri específic únic d'interacció de l'autoritat pública en la regulació del dret de llibertat religiosa consisteix en l'ordre públic just²⁵.

La mateixa declaració conciliar sobre llibertat religiosa parla de l'ordre públic que és configurat amb normes que són requerides per la tutela eficaç, en favor de tots els ciutadans, dels drets fonamentals, i per la pacífica composició d'aquests drets, per l'adequada promoció de la pau pública, que és l'ordenada convivència en la veritable justícia, i per la deguda custòdia de la moralitat pública²⁶. Tot això constitueix una part fonamental del bé comú i està comprés en la noció de l'ordre públic.

El bé comú inclou tots els béns socials, tant espirituals com materials. La seva consecució pertany a la societat com un tot. L'ordre públic és la part essencial del bé comú, la salvaguarda del qual pertany a l'Estat. Inclou tres béns: el primer és la pau pública, el més alt bé polític. El segon, la pública moralitat, determinada per les regles morals comunament admeses pel poble. El tercer és la justícia, que assegura al poble el que li és degut²⁷. És important recordar que en la societat cal respectar sempre la regla general de la plena llibertat, segons la qual s'ha de reconèixer a l'home el màxim de llibertat i només li ha de ser limitada quan i segons què sigui necessari.

25. Cf. C. Corral, *La relación entre la Iglesia y la comunidad política*, Madrid 2003, 113-128.

26. Cf. N. 7.

27. C. Corral, "La libertad religiosa y sus límites ¿el bien común o el bien público justo?", a *La libertad religiosa*, Madrid, 1966, 414; cf. J. Calvo, *Orden público y factor religioso en la Constitución española*, Pamplona, 1983, 21-97.

❖ 3. LA LAÏCITAT POSITIVA I OBERTA DE LA CONSTITUCIÓ ESPANYOLA

La incidència de la doctrina conciliar sobre les relacions entre l'Església i la comunitat política es va fer palesa a Espanya amb una certa lentitud, però donaria els seus resultats de manera progressiva.

L'Assemblea Plenària de la Conferència Episcopal Espanyola, de 23 de gener de 1973, va aprovar un important document titulat "L'Església i la comunitat política". Va ser un document en el qual l'episcopat es pronunciava sobre l'aplicació dels principis del Concili Vaticà II en les relacions de la mútua independència i de la sana cooperació. Després de recordar aquells principis conciliaris²⁸, el document episcopal es refereix a la seva aplicació a Espanya amb aquests termes: "La nova llum que els documents conciliaris projecten sobre la missió de l'Església en la societat i sobre les realitats temporals i els canvis operats durant els últims decennis, tant a escala nacional com internacional, posen de relleu la necessitat de donar una orientació nova a les relacions entre l'Església i l'Estat, d'acord amb la 'nova psicologia de l'Església' i amb les necessitats actuals del nostre poble"²⁹. En conseqüència, els bisbes demanaven que el Concordat de 1953 fos revisat, atès que "en bona part el seu articulat ja no respon ni a les veritables necessitats del moment ni a la doctrina establerta pel Concili Vaticà II"³⁰. I, sense entrar en la possible fórmula d'aquesta revisió, consideren que aquelles dues observacions han d'orientar l'esmentada revisió del Concordat.³¹

28. Cf. N. 42-49, a *Documentos de la Conferencia Episcopal Española*, Madrid, 1984, p. 263-267.

29. N. 49, a *op. cit.*, p. 266.

30. N. 50, a *op. cit.*, p. 267.

31. Cf. *Ibid.*

Referint-se a la confessionalitat de l'Estat, els bisbes van afirmar que correspon a l'Estat espanyol i al conjunt dels ciutadans determinar en quina mesura la present situació ha de ser mantinguda o modificada. “Per la nostra banda –diu el document–, creiem que el que és important és garantir eficaçment a tots els ciutadans la llibertat religiosa tant en l'ordre personal com en el familiar i social”.³²

Van passar uns anys sense que el document dels bisbes tingués una eficàcia especial. El 20 de novembre de 1975, amb la mort del general Franco, es va tancar una llarga etapa de la història d'Espanya. L'homilia del cardenal Tarancón pronunciada a Sant Jerónimo el Real, amb motiu de la missa de l'Esperit Sant amb la qual el Rei Joan Carles I va voler inaugurar la seva missió al capdavant de l'Estat, celebrada el 27 de novembre de 1975, no deixava lloc a dubtes ni sobre la posició política general que l'Església adoptava ni sobre la manera de concebre les seves relacions amb l'Estat. Recordem alguns passatges de l'esmentada homilia del president de la Conferència Episcopal Espanyola: “Per complir la seva missió, senyor, l'Església no demana cap tipus de privilegi. Demana que se li reconegui la llibertat que proclama per a tothom; demana el dret de predicar l'Evangeli sencer, fins i tot quan la seva predicació pugui resultar crítica per a la societat concreta en què s'anuncia; demana una llibertat que no és concessió discernible o situació pactable, sinó l'exercici d'un dret inviolable de tot home... Demano finalment, senyor, que nosaltres, com a homes d'Església, i vós, com a home de govern, assolim unes relacions que respectin la mútua autonomia i llibertat, sense que això mai no sigui obstacle per a la mútua i fecunda col·laboració des dels àmbits respectius. Sapiguen que mai no us faltará el nostre amor i que aquest serà encara més intens si mai hagués de revestir-se de for-

32. N. 56, a *op. cit.*, p. 270.

mes discrepants o crítiques. També, en aquest cas comptareu, senyor, amb la col·laboració de la nostra honesta sinceritat”.³³

Aquell document de la Conferència Episcopal i aquesta homilia del seu president havien de donar els seus fruits. Aquests no es van fer esperar gaire temps. La revisió del Concordat de 1953 arribava ja al final d'aquella llarga recta de la qual es parlava durant força anys.

L'Acord entre la Santa Seu i l'Estat Espanyol, de 28 de juliol de 1976, se signà iniciant la transició política, i marcà un canvi necessari en les relacions de l'Església i l'Estat al nostre país. El document abordà, aparentment, només la renúncia dels privilegis històrics sobre el nomenament de bisbes i el fur dels clergues. Però, en realitat, té un abast molt més ambiciós. Echevarría afirmà que es torna a repetir el que va passar el 1941; amb el pretext de solucionar una qüestió concreta, s'adopta una posició que suposa un canvi a les bases mateixes del sistema. Només que aquí és amb un signe contrari: s'accepta la cessació del Concordat de 1953, s'anuncia la negociació d'acords que el substituiran i, sobretot, s'insereix un importantíssim preàmbul³⁴.

És molt adient fixar-se en el preàmbul que és de tanta transcendència per a aquelles relacions, que aquest Acord és qualificat amb el nom de “bàsic”³⁵. Aquest preàmbul conté una acurada síntesi de la doctrina del Concili Vaticà II sobre les relacions entre Església i comunitat política, assenyalant els principis

33. Reproduït per Echeverría, “La nueva Constitución ante el hecho religioso”, a *op.cit.*, p. 53.

34. Cf. L. de Echevarría, “La nueva Constitución ante el hecho religioso”, a *El hecho religioso en la nueva Constitución española, Salamanca 1979*, 50.

35. Cf. I. Giménez y Martínez de Carvajal, “Principios informadores del actual régimen español de relaciones entre la Iglesia y el Estado”, dins *Iglesia y Estado en España. Régimen jurídico, Madrid 1980*, 24.

informadors dels restants quatre Acords amb la Santa Seu de 1979³⁶.

En l'esmentat preàmbul hi trobem un contingut sociològic, afirmant que en la societat espanyola hi ha hagut una profunda transformació en el que es refereix a les relacions entre l'Església i l'Estat. Reproduïm el contingut d'aquesta simple constatació sociològica: "La Santa Seu i el govern espanyol, a la vista del profund procés de transformació que la societat espanyola ha experimentat en aquests últims anys fins i tot pel que fa a les relacions entre la comunitat política y les confessions religioses i entre l'Església catòlica i l'Estat".

En el seu paràgraf segon es posa en relleu el canvi doctrinal, afirmant que el Concili Vaticà II va establir com a principis fonamentals a què han d'ajustar-se les relacions entre la comunitat política i l'Església, tant la mútua independència d'ambdues parts en el seu propi camp, com una sana col·laboració entre elles, s'afirma la llibertat religiosa com a dret de la persona humana, dret que ha de ser reconegut en l'ordenament jurídic de la societat, i s'ensenya que la llibertat de l'Església és principi fonamental de les relacions entre l'Església i els poders públics i tot l'ordre civil.

Hi ha quelcom que va potenciar aquest acord que comentem, concretament els tractats internacionals sobre drets humans, com ara el Pacte Internacional de Drets Civils i Polítics, ratificat per Espanya el 27 d'abril de 1977, i el Conveni Europeu per a la protecció dels Drets Humans i de les Llibertats Fonamentals, ratificat per Espanya el 26 de setembre de 1979 i dipositat el seu instrument de ratificació a Estrasburg el 4 d'octubre de 1979.

36. Cf. L. de Echevarría, "La nueva Constitución ante el hecho religioso", a *op.cit.*, 53.

Aquests anys de la transició política del nostre país varen ser uns anys molt interessants que possibilitaren un pas pacífic cap a la democràcia després d'un llarg període de règim polític de dictadura. No tots vàiem fàcil ni pacífic el camí per arribar a la democràcia. Hi varen influir moltes causes. El record viu de tres anys de guerra civil va motivar que dominés el desig d'una transició pacífica. En l'homilia que el cardenal Tarancón, com a president de la Conferència Episcopal Espanyola, va pronunciar en la celebració de l'eucaristia amb motiu de l'inici del regnat de Joan Carles I, es va referir a "l'excepcional importància de l'hora que vivim i també de la seva extraordinària dificultat" i es va indicar també que era necessària la col·laboració de tots, la prudència de tots, el talent i la decisió de tots perquè sigui el camí de la pau, del progrés, de la llibertat i del respecte mutu que tots desitgem.

Alguns personatges varen facilitar aquest camí. Vull referir-me a l'estament eclesiàstic. Va ser providencial la figura i el pensament del Papa Pau VI, al costat del cardenal Vicente Enrique Tarancón i el cardenal Narcís Jubany i Arnau. Tots tres estàvem convençuts del missatge del Concili Vaticà II sobre el servei que l'Església ha de prestar a la societat i del respecte a les decisions dels ciutadans en la configuració institucional del país.

Penso que l'Església en el temps de la transició política va estar a l'altura de les circumstàncies i es va situar al seu lloc que començà ja després del Concili Vaticà II, i que consistí en la pràctica de la solidaritat teòrica i pràctica amb els drets i llibertats fonamentals dels ciutadans³⁷.

La nova Constitució espanyola no volgué apostar per cap de les següents solucions extremes: ni una Espanya catòlica ni tampoc

37. Cf. Ll. Martínez Sistach, *Un cardenal es confessa*, Barcelona 2017, 59-60.

una Espanya laïcista. S'optà per una postura intermèdia, pròpia de l'actitud de compromís entre les distintes forces representades a les Corts. S'establí l'aconfessionalitat de l'Estat. I, per tal d'evitar la feridora expressió de la Constitució republicana de 1931, s'eliminà la formulació negativa que, tal com estava prevista en la redacció de l'esborrany ("L'Estat espanyol no és confessional"), podia presentar un agafador a una interpretació laïcista. A fi de significar-ho, es manté l'expressió negativa de la frase, però s'elimina l'adjectiu qualificador "confessional", i en forma, si no tècnica, almenys asèptica, es dirà: "Cap confessió no tindrà caràcter estatal".³⁸

D'aquesta manera la Constitució de 1978 representa una solució innovadora, i això en tres aspectes:

En primer lloc, la Constitució trenca la tradicional idea de concebre la confessionalitat o la laïcitat de l'Estat com a extrems oposats d'una mateixa línia, com a representacions pendulars —positiva o negativa— de l'actitud de l'Estat davant el fet religiós.

En segon lloc, la Constitució preveu el principi de laïcitat, però el concep amb un contingut i li assigna una funció informadora molt diferents respecte dels habituals en el significat vuitcentista de "laïcitat de l'Estat".

I, en tercer lloc, la nostra Constitució resol de manera més profunda i sòlida el fonament, les garanties i els límits del dret fonamental de la llibertat religiosa com a conseqüència d'inspirar el seu reconeixement en el principi de llibertat religiosa com a principi primari de l'Estat en matèria religiosa³⁹.

38. Art. 16, 1. Cf. C. Corral, *La relación entre la Iglesia y la comunidad política*, Madrid 2003, 279.

39. Cf. V. Reina y A. Reina, *op.cit.*, 302-303.

Si ens fixem en la laïcitat constitucional del nostre país, hem d'afirmar que es tracta d'una laïcitat positiva i oberta. És positiva perquè es passa de la neutralitat radical negativa a la col·laboració. I és oberta perquè es descarrega del sentit hostil i excloent de la religió i s'obre cap al valor religiós sense discriminació i àdhuc cap a la seva promoció⁴⁰.

Ara bé, en afirmar que l'Estat espanyol és un Estat laic, amb això no es vol establir la seva indiferència o la seva passivitat davant el factor religiós. Laïcitat equival a actuació estatal de reconeixement, garantia i promoció jurídics del fet religiós. Així, podem explicitar algunes conseqüències del principi de laïcitat respecte de l'actuació de l'Estat espanyol sobre el fet religiós.

La laïcitat del nostre Estat implica una valoració positiva de la religió en el context general del bé comú. Això significa que l'Estat considera que la presència i la potenciació dels valors religiosos dels ciutadans i de les comunitats són beneficioses per al bé comú de la societat.

L'Estat no pretén ser advocat i protector de la integritat de la doctrina dogmàtica o de l'organització de les Esglésies i confessions religioses. I això, perquè tal actitud suposaria estatalitzar aquest dogma o aquestes Esglésies, les quals, en esdevenir "Església nacional o de l'Estat", rompien el mandat constitucional que "cap confessió no tindrà caràcter estatal". Tampoc l'Estat, en valorar el factor religiós com a factor social component del

40. Cf. C. Corral, *op.cit.*, 280. Com ha exposat en diferents ocasions el Tribunal Constitucional, "el art. 16,3 de la Constitución, tras formular una declaración de neutralidad, considera el componente religioso perceptible en la sociedad española y ordena a los poderes públicos mantener las consiguientes relaciones de cooperación con la Iglesia Católica y las demás confesiones, introduciendo de este modo una idea de aconfesionalidad o laicidad positiva" (SSTC 177/1999, 128/2001 i 46/2001). Viladrich afirma que "la laicidad del Estado consiste en aquel principio informador de su actuación ante el factor social religioso que le ciñe al reconocimiento, tutela y promoción del derecho fundamental de los ciudadanos y las confesiones a la libertad religiosa" ("Ateísmo y libertad religiosa en la Constitución española de 1978", dins *Ius Canonicum*, 22 [1982] 61).

bé comú, no es converteix en defensor o custodi de la puresa de la fe —qualsevol que sigui aquesta— del poble espanyol, pel fet que això suposaria retornar al jurisdiccionalisme regalista típic dels Estats confessionals, de la unió del tron i l'altar, i del conglomerat regalista de drets sobre tema religiós —”*iura maiestatica circa sacra*”—, que atempta contra el principi i el dret de llibertat religiosa i, per consegüent, contra la naturalesa i els fins només temporals de l'Estat.

L'Estat, pel fet de ser un Estat de llibertat religiosa i d'actuació laica, no queda obligat a assumir la fe de la majoria “sociològica” del poble espanyol. La confessionalitat és confessionalitat encara que es justifiqui en la majoria sociològica. Això no significa que l'Estat no hagi de tenir molt present la fe de la majoria dels ciutadans espanyols.

Finalment, l'Estat, com a resultat de la relació entre l'article 9 i l'article 16 de la Constitució, actua la seva laïcitat reconeixent, garantint i promovent en la societat espanyola les condicions jurídiques que permetin als ciutadans i a les confessions religioses seguir i aconseguir finalitats d'índole religiosa, sense trobar prohibició, impediment o dany per part d'altres ciutadans, d'individus i de grups privats o públics, actuant en aquesta labor de foment real de les condicions objectives que faciliten el bé comú mitjançant una òptica de consideració del factor religiós com a estricte factor social⁴¹.

És important veure com s'aplica i es respecta la igualtat en matèria religiosa. La Constitució espanyola estableix que “els espanyols són iguals davant la llei, sense que pugui prevaldre cap

41. Cf. P.J. Viladrich, *Ateísmo y libertad religiosa en la Constitución española de 1978*, *Ius Canonicum* 22 (1987), 53-58 i 64-68.

discriminació per raó de naixement, raça sexe, religió, opinió o qualsevol altre condició o circumstància personal o social⁴². Cal evitar un tracte discriminatori per part de l'Estat respecte de les religions. Tanmateix el Tribunal Constitucional ve assenyalant com doctrina reiterada referida a quan i en quines condicions el tracte diferenciat no suposa una violació del principi d'igualtat. Per aquest Tribunal no tota desigualtat de tracte legislatiu en la regulació d'una matèria comporta una vulneració del dret fonamental a la igualtat davant de la llei de l'article 14 de la Constitució, sinó únicament aquelles que puguin considerar-se substantivament iguals i sense que posseïxin una justificació objectiva i raonable, no utilitzant elements de diferenciació que puguin ser qualificats d'arbitraris o sense justificació⁴³.

Hi ha igualtat dels ciutadans en matèria religiosa sempre que no es doni un tracte discriminatori, és a dir, que no suposi un menyscabament o supressió de la igualtat radical en la llibertat religiosa. Tanmateix, la igualtat no significa uniformitat davant la regulació del fet religiós. Tractar de manera igual relacions jurídiques desiguals és tan injust com tractar de manera desigual les relacions jurídiques iguals. El principi jurídic no és el de donar a cadascú el mateix, sinó a cadascú el que és seu⁴⁴. Cal dir, també, que les peculiaritats dels subjectes col·lectius de la llibertat religiosa, en la mesura que constitueixen elements diferencials propis i irreductibles, exigeix de l'Estat un tracte normatiu ajustat a aquestes peculiaritats, ja que del contrari l'Estat, al uniformar-les, penetraria en la matèria religiosa coartant, suplantant o concorrent com subjecte gestor del que és religiós⁴⁵.

42. Art. 14.

43. Cf. STC 340/1993, de 16 de setembre.

44. Cf. Ruffini, *Corso di diritto ecclesiastico italiano. La libertà religiosa come diritto pubblico subiettivo*, Torí 1924, 424.

45. Cf. D'Avach, *Trattato di diritto ecclesiastico italiano. Parte Generale 2*, Milà 1978, 389 i 439.

En un estudi sobre la llibertat religiosa indicava que “un dels continguts del dret de llibertat religiosa consisteix en la immunitat de coacció. I cal evitar que el dret d’uns a no exercir la fe religiosa condicioni, coaccioni o impedeixi a que altres puguin exercir-la. Aquesta hipòtesi es dona atesa la realitat religiosa plural de la nostra societat i especialment en institucions i activitats públiques on està present aquest pluralisme religiós. El dret de llibertat religiosa demana que ni s’obligui a uns contra la seva consciència practicar una religió, ni s’impedeixi a altres contra la seva consciència practicar-la. La sentència del Tribunal europeu de drets humans en el cas Lautsi, sosté que una societat, per ésser democràtica, no ha de renunciar a la seva identitat religiosa. Pretendre ser indiferent davant d’una religió al final significa negar la dimensió fonamentalment social de la religió i reduir-la a l’esfera privada”. Benet XVI, en el seu discurs a Westminster Hall, de 17 de setembre de 2010, va expressar la seva preocupació “per la creixent marginació de la religió, especialment del cristianisme, en algunes parts, inclús en nacions que atorguen un gran èmfasi a la tolerància”⁴⁶.

S’observa que l’article 16, 3 de la Constitució esmenta explícitament l’Església catòlica amb aquests termes: “Els poders públics tindran en compte les creences religioses de la societat espanyola i mantindran les consegüents relacions de cooperació amb l’Església catòlica i les altres confessions”. En aquest esment especial de l’Església catòlica alguns consideren que es dona una confessionalitat implícita o dissimulada, malgrat la declaració expressa de la Constitució en el sentit que “cap confessió no tindrà caràcter estatal”⁴⁷.

46. Benedicto XVI, *La caridad política, Madrid 2014*, 39. Ll. Martínez Sistach, *La libertad religiosa. Relaciones Iglesia-Estado*, art.cit., 423-424.

47. Com és sabut, la redacció de l’article 16 de l’Avantprojecte de Constitució, publicat en el *Boletín Oficial de las Cortes* de 5 de gener de 1978, no feia menció explícita de l’Església catòlica. El 16 de març de 1978, la Ponència constitucional va concloure l’estudi de l’avantprojecte a la vista de les

El Butlletí Oficial de les Corts inclou aquest text, de l'any 1978, que correspon a l'article 16,3 de la Constitució i que dona abastament el seu sentit i el seu abast jurídic: "Si nosaltres hem votat el text del dictamen no és perquè estiguem disposats a donar cap privilegi particular a l'Església Catòlica ni perquè creguem que és una forma vergonyant o amagada d'afirmar la confessionalitat de l'Estat. El que hi ha, crec, és el reconeixement que en aquest país, l'Església Catòlica, pel seu pes tradicional, no té com a forma social cap parangó amb altres confessions religioses igualment respectables, i nosaltres, precisament per no ressuscitar la qüestió religiosa, per mantenir aquest tema en els seus límits justos, hem acceptat que se citi l'Església Catòlica i a les altres confessions en un pla d'igualtat. I si algú, demà, aquí, volgués utilitzar aquesta cita per arrencar privilegis injustificats per a l'Església Catòlica, nosaltres ens hi oposaríem radicalment"⁴⁸.

La menció expressa de l'Església Catòlica en l'article 16,3, es sotmesa sovint a un judici de constitucionalitat, respecte als preceptes constitucionals de l'aconfessionalitat de l'Estat i a la igualtat en matèria religiosa de l'art. 14. En aquest sentit, Calvo es pregunta: "¿La menció explícita de l'Església catòlica en la

esmenes presentades. En el text-esborrany definitiu, es recollí la referència a l'Església catòlica (cf. *La Vanguardia*, 17 de març de 1978, pp. 3 i 9). La dita inclusió en el text fou deguda a una esmena d'Unión de Centro Democrático, justificant-ho per la mateixa sintaxi de la redacció i pel seu contingut. Tal esmena diferencia la posició històrica i social corresponent a l'Església catòlica de la resta de les confessions religioses (cf. *La Vanguardia*, 3 de febrer de 1978, p. 24). En el debat en el ple del Congrés, alguns portaveus van indicar que aquella menció de l'Església catòlica representava una confessionalitat oculta. Concretament, el senyor Barrera Costa, de Minoria Catalana, s'hi oposà perquè tal inclusió podria ser interpretada com una confessionalitat oculta i digué que seria preferible ometre-ho perquè no es renovin les polèmiques de religió a Espanya (cf. *Diario de sesiones del Congreso de Diputados*, núm. 106, 7 de juliol de 1978, pp. 3972-3975). Així mateix, el senyor Barón Crespo, del Grupo Parlamentario Socialista, considerà que aquella menció anava contra el que s'havia establert per consens i estimà que implicava una confessionalitat encoberta (cf. *Ibid.* pp. 3979-3983). En canvi, estigueren a favor d'aquella menció els grups parlamentaris d'Unión de Centro Democrático, Alianza Popular i Comunista (cf. *Ibid.* pp. 3975-3979, 3983-3987 i 3993-3995).

48. *Paraules de Santiago Carrillo, Butlletí Oficial de les Corts*, 69, 1978, 2488.

Constitució i el tipus i volum de cooperació que amb ella s'ha desenvolupat ¿implica una discriminació per a les altres confessions?"⁴⁹. Amb el professor Giménez y Martínez de Carvajal cal afirmar que aquest esment de l'Església catòlica resulta lògic per dues raons: una de sociològica i una altra de tècnico-jurídica. En efecte, per una banda, l'Estat espanyol no pot deixar de reconèixer el fet objectiu i sociològic —al marge fins i tot de qualsevol valoració— que la gran majoria dels creients espanyols professen la religió catòlica. Ni pot oblidar-se que la religió catòlica —àdhuc prescindint de consideracions purament quantitatives— representa un element essencial en la història, cultura, art, moral, dret i costums dels espanyols. I, per altra banda, i referint-nos ara a l'aspecte jurídic, en establir-se amb els grups religiosos les previstes relacions de cooperació, és clar que no poden fer-se servir els mateixos instruments jurídics tractant-se de l'Església catòlica, que té personalitat jurídica internacional, que quan es fa amb altres confessions religioses que no tenen aquesta personalitat jurídica⁵⁰.

Es pot afirmar, doncs, que l'esment exprés de l'Església catòlica en aquell precepte constitucional no equival a cap classe de confessionalitat, ni tan sols implícita o dissimulada com alguns han assenyalat⁵¹. Obeeix únicament al reconeixement

49. "El principio de laicidad del Estado", a *XXX años de los Acuerdos entre España y la Santa Sede, Granada 2010*, 93

50. Cf. "Principios informadores del actual régimen de relaciones entre la Iglesia y el Estado", dins *o.c.*, pp. 44-45. Cf. P.J. Viladrich, *o.c.*, 234.

51. Cf. D. Llamazares - G. Suárez, "El fenómeno religioso en la nueva Constitución española. Bases para su tratamiento jurídico", *Revista de la Facultad de Derecho de la Universidad Complutense*, 61 (1980), 29-33. I.C. IBAN, "Gruppi confessionali atipici nel Diritto Ecclesiastico spagnolo vigente", *Studi Parmensi*, 31 (1982), 153-154. Que la menció de l'Església catòlica en l'article 16, 3 de la Constitució no té significat de confessionalitat ni tan sols oculta o dissimulada, apareix segons el text de la Llei Orgànica sobre Llibertat Religiosa. Sabem que la confessionalitat té relació directa amb el principi de llibertat religiosa. És, doncs, en seu d'aquella Llei Orgànica, promulgada posteriorment a la Constitució i per a desenvolupar l'article 16 d'aquesta, on podrien aparèixer aquells infundats temors. I és de notar que aquella Llei ha omès conscientment tota al·lusió o menció especial de l'Església catòlica, no obstant les esmenes presentades per alguns parlamentaris i senadors en aquest

d'aquell fet sociològic i jurídic. Ni el reconeixement del pes específic de l'Església catòlica al nostre país ni el reconeixement de la seva personalitat internacional no comporten una veritable discriminació en relació amb altres confessions religioses. Signifiquen només un tracte distint com escau a la naturalesa objectiva de les coses i dels fets, i no pas una preferència subjectiva per part de l'Estat⁵². Una vegada més, convé recordar que la igualtat religiosa no significa uniformitat, que existeix una distinció entre discriminació i tracte específic i que han de tenir-se molt presents aquells dos factors exposats per la doctrina als quals abans ens hem referit.

Establerta la igualtat jurídica bàsica en el text constitucional, podran tenir lloc fets i normes diferencials de tractament jurídic entre les religions, no perquè hi hagi desigualtat en la seva categoria bàsica, sinó com a fidel reflex de les diverses configuracions i exigències pròpies de cadascuna d'elles. Totes les confessions tenen dret, en la mateixa paritat de qualitat i de respecte que gaudeix l'Església Catòlica, al reconeixement de la seva singularitat diferencial⁵³.

sentit (cf. J. Giménez y Martínez de Carvajal, "Principios informadores del actual régimen español de relaciones entre la Iglesia y el Estado", dins *o.c.*, 45).

52. Com afirma Murgoitio, "un ampli sector doctrinal considera que la conjugació de la menció de l'Església Catòlica amb el principi de la igualtat o no discriminació per motius religiosos no pot suposar un trencament a la genèrica exigència que tots els ciutadans rebin un mateix tractament per part de l'ordenament, independentment del credo que professin" (*Igualdad religiosa y diversidad de trato de la Iglesia Católica, Pamplona 2008*, 125).

53. J. Ferrer, "Los principios informadores del Derecho Eclesiástico especial", a AAVV, *Derecho eclesiástico del Estado, Pamplona 2001*, 142.

❖ 4. SEPARACIÓ I COOPERACIÓ ENTRE ESGLÉSIA I ESTAT

El Concili Vaticà II optà per un sistema de separació, independència, autonomia entre l'Església i la comunitat política. Però cal dir que aquesta opció comporta optar per un altre principi, el de la mútua cooperació o col·laboració entre les dues comunitats.

Considero que el número 76 de la *Gaudium et spes* passarà a la història de les relacions entre l'Església i la comunitat política i podem dir de les relacions d'aquesta comunitat amb les confessions religioses, en establir aquests dos principis complementaris de la mútua separació i mútua cooperació.

Aquest fragment del document conciliar ens ofereix el primer principi amb aquests termes: “L'Església, que per raó de la seva funció i de la seva competència no es confon de cap manera amb la comunitat política i no està lligada a cap sistema polític, és al mateix temps signe i salvaguarda de la transcendència de la persona humana. La comunitat política i l'Església són entre elles independents i autònomes en el seu propi camp”⁵⁴.

Aquesta mútua independència entre l'Església i la comunitat política ha constituït un principi clau per a l'Església i la seva missió basat en el dualisme de comunitats. I si bé aquesta independència i separació no exclou la cooperació com es dirà més endavant, aquesta mai no pot abocar a una confusió-unió jurídic constitucional ni de comunitats, ni de poders, ni d'òrgans.

54. Núm. 76.

Sempre caldrà observar la distinció, llibertat i independència mútues. Cal dir que l'Església catòlica ha mantingut sempre en el camp de la doctrina l'existència de dues comunitats distintes i independents. És el que s'ha dit “dualisme” per distingir-lo del “monisme” en què les dues comunitats es confonen en una sola.

No és competència de l'Estat dictar ell la seva pròpia moral, sinó atènyer-se als principis objectius de l'ordre moral que l'afecten, si bé a ell li toca de concretar-los existencialment o històricament en l'ordre jurídic que institueixi legítimament. Com assenyala el mateix document conciliar, “l'exercici de l'autoritat política, ja sigui en la comunitat com a tal o en institucions que representen l'Estat, ha de realitzar-se sempre dins els límits de l'ordre moral per a procurar el bé comú —concebut dinàmicament— segons l'ordre legítimament instituït o que s'estableixi”⁵⁵. Si surt, doncs, de tals límits morals, surt del seu propi camp.

L'Església, en canvi, per la seva missió i funció, ha de mantenir-se dins el seu fi religiós salvífic, ja que “la missió pròpia que Crist encomanà a la seva Església —afirma aquell mateix document conciliar— no és d'ordre polític, econòmic o social, sinó que li prefixà un fi d'ordre religiós”⁵⁶.

En aquesta funció i missió pertoca a l'Església donar el seu judici moral, àdhuc sobre matèries referents a l'ordre polític, quan ho exigeixin els drets fonamentals de la persona humana o la salvació de les ànimes, emprant tots i solament els mitjans que siguin conformes a l'Evangelí i al bé de tothom, segons la diversitat de temps i condicions⁵⁷. La societat justa no pot ser obra de l'Església sinó de la política. No obstant això, a l'Església

55. Núm. 74.

56. *Gaudium et spes*, 42.

57. Cf. *Ibid.*, núm. 76.

li interessa molt treballar per la justícia esforçant-se per obrir la intel·ligència i la voluntat a les exigències del bé comú⁵⁸. El paper de la religió en el debat polític no és pas proporcionar tals normes, com si no poguessin conèixer-les els no creients. Menys encara proposar solucions polítiques concretes, una cosa que està totalment fora de la competència de la religió. El seu paper consisteix més aviat a ajudar a purificar i il·luminar l'aplicació de la raó al descobriment de principis morals objectius.

Com afirma el Compendi de la Doctrina Social de l'Església, “quan el Magisteri de l'Església intervé en qüestions inherents a la vida social i política, no atempta contra les exigències d'una correcta interpretació de la laïcitat, perquè no vol exercir un poder polític ni eliminar la llibertat d'opinió dels catòlics sobre qüestions contingents. Busca, en canvi —en compliment del seu deure—, instruir i il·luminar la consciència dels fidels, sobretot dels qui estan compromesos en la vida pública, perquè la seva acció estigui sempre al servei de la promoció integral de la persona i del bé comú”⁵⁹. Alguna cosa afegirem més endavant sobre aquest particular.

La mútua independència de l'Església i la comunitat política no significa que entre ambdues comunitats no hi puguin o no hi hagin d'existir relacions de cooperació. En propugnar-se a l'article 10 de la Constitució espanyola que la dignitat de la persona humana constitueix el fonament de tot l'ordre legal de l'Estat, esdevé exigència constitucional la cooperació com a pont d'intel·ligència de les dues comunitats, la política i la religiosa. Aquesta és la raó que addueix la Constitució *Gaudium et spes* per justificar aquella cooperació, en afirmar el segon principi que regula aquelles dues comunitats: “Per diversos títols

58. Cf. Benet XVI, *Déu és amor*, 28.

59. Núm. 571.

estan al servei de la vocació personal i social de l'home. Aquest servei el realitzaran amb més eficàcia per al bé de tothom com més sana i millor sigui la cooperació entre ells tenint en compte les circumstàncies del lloc i del temps”⁶⁰.

El principi de la mútua cooperació constitueix una constant en la història de les relacions entre l'Església i la comunitat política. I això és del tot comprensible si es pensa que davant la distinció entre Cèsar i Déu, està la persona en la seva unitat antropològica, amb la consegüent exigència d'harmonitzar la dimensió temporal i l'espiritual, el cos i l'ànima. Com ens diu el Concili Vaticà II, “l'home no està limitat a l'horitzó merament temporal, sinó que, vivint en la història humana, conserva íntegra la seva vocació eterna... I l'Església predicant la veritat de l'Evangelí i il·luminant tots els sectors de l'activitat humana per mitjà de la seva doctrina i del testimoniatge portat pels cristians, respecta també i promou la llibertat política i la responsabilitat dels ciutadans”⁶¹.

El principi de cooperació amb les religions queda reflectit implícitament en l'article 9, 2 de la Constitució espanyola i de forma explícita en l'article 16, 3, on s'afegeixen a la aconfessionalitat constitucional dos mandats adreçats als poders públics: tenir en compte les creences religioses dels ciutadans i mantenir les consegüents relacions de cooperació amb l'Església catòlica i les altres confessions.

Les relacions de cooperació impliquen l'existència de dos subjectes diferenciats: els poders públics i el grup religiós. Aquesta cooperació reforça el principi de separació. Cal posar en relleu que aquest mandat constitucional implica una valoració po-

60. N. 76.

61. *Gaudium et spes*, 76.

sitiva del fenomen religiós, ja que altrament s'hauria estalviat aquest encàrrec imperatiu de cooperar.

Ara bé, en el cas del nostre país hi ha, a més, una altra raó poderosa. Com molt bé assenyala Corral, al costat de l'ordenament intern estatal existia l'internacional del Concordat de 1953. Com a regulació internacional, no podia aquest ser considerat com a inexistent pel fet de preparar-se o donar-se una nova Constitució. I el Concordat incidia de ple en diversos dels projectats articles de la Constitució⁶².

Per tot això, l'article 16, 3 de la Constitució prescriu l'”establiment de relacions de cooperació” com a conseqüència de tenir-se en compte les creences religioses de la societat espanyola. Aquest precepte constitucional reconeix, pel que fa a l'Església catòlica, el que hi ha convingut en els principis informadors continguts en l'Acord bàsic de 1976, i, pel que fa a totes les confessions religioses, situa el nou sistema religiós-polític espanyol dins la concepció europea occidental, en què les fronteres entre separació i unió, confessionalitat i laïcitat, queden difuminades en acostar-se entre elles les matisacions d'ambdós sistemes⁶³.

62. Cf. “El sistema constitucional y el régimen de Acuerdos específicos”, dins *o.c.*, 116.

63. Viladrich comenta l'article 16 de la nostra Constitució amb aquests termes: “Nuestro Estado, obligado a considerar como un factor social específico las creencias religiosas de la sociedad española, lo hará con la actitud positiva que merecen los factores sociales contemporáneos del entero bien común de la sociedad española. Esta actitud positiva es la propia con la que el Estado democrático trata los contenidos de los derechos y libertades fundamentales de los ciudadanos. En nuestro caso, esa actitud positiva se concreta en el reconocimiento, tutela y promoción jurídicas de la libertad religiosa y de culto de los individuos y comunidades” (“Ateísmo y libertad religiosa en la Constitución española de 1978”, *Ius Canonicum*, 22 [1982], 63).

❖ 5. FONAMENT CRISTIÀ DE LA LAÏCITAT

El concepte de laïcitat no és quelcom estrany ni aliè a la tradició cristiana. Té una inequívoca matriu cristiana. El seu fonament es troba en aquella famosa sentència de Jesús sobre el Cèsar i sobre Déu⁶⁴. Benet XVI, en la seva visita al president de la República Italiana, el 24 de juny del 2005, va pronunciar aquestes paraules: “És legítima una sana laïcitat de l’Estat, en virtut de la qual les realitats temporals es governen segons les normes que li són pròpies, sense excloure tanmateix les referències ètiques que troben el seu fonament últim en la religió”⁶⁵.

Tractant-se de la laïcitat, considero que s’ha d’insistir en dos aspectes fonamentals. Primer de tot, l’assumpció crítica de la modernitat per part dels cristians. Això demana donar importància al nexa veritat-llibertat i reconèixer que la llibertat és cridada a valorar i servir la veritat. I, a més, la modernitat ha estat concebuda sovint com a laica, en el sentit de considerar la religió com un fet merament privat. És necessari, per tant, pensar de nou en el significat del terme “laic”.

En aquest sentit, el mateix pontífex, en el seu discurs als juristes catòlics italians, va manifestar que “tots els creients, i d’una manera especial els creients en Crist, tenen el deure de contribuir a elaborar un concepte de laïcitat que, per una banda, reconegui Déu i la seva llei moral, Crist i la seva Església, el lloc que li correspon en la vida humana, individual i social, i que, per altra

64. Mt 22,21.

65. Cf. B. Forte, *Laicat et laïcité*, Paris 1986, capítol “La laïcité comme dimension de toute l’Église”, p. 69-82.

banda, afirmi i respecti la legítima autonomia de les realitats temporals, que tenen les seves lleis i valors propis que l'home ha de descobrir i ordenar"⁶⁶.

La convivència de les persones en la societat és quelcom connatural a l'ésser humà i la presència del fet religiós és també una realitat que no pot ser viscuda, ni individualment ni col·lectivament, fora de la societat. Per això, és normal que ens preguntem per què quelcom que hauria de ser natural ha de plantejar-se en termes de conflicte i enfrontaments quan volem parlar de la laïcitat de l'Estat i de les relacions entre l'Estat i l'Església.

Com molt bé afirmava Gabrio Lombardi, "l'Edicte de Milà del 313 té una importància transcendental, perquè marca el *libertatis initium* del món modern"⁶⁷. Aquesta manifestació indica que les mesures signades per dos emperadors, Constantí i Licini, van significar no solament el final progressiu de la persecució contra els cristians, sinó sobretot l'acta de naixement de la llibertat religiosa. Pot dir-se que amb l'Edicte de Milà van sorgir per primera vegada en la història dues dimensions que avui denominem llibertat religiosa i laïcitat de l'Estat.

Cal dir que la primera reivindicació històrica d'una certa entitat per tal de practicar una religió distinta de l'oficial, és a dir, la primera lluita per a la llibertat religiosa la trobem en el poble d'Israel enfront dels distints imperis que tractaven d'imposar-los la seva pròpia religió. Tanmateix el cristianisme realitzà la vertadera revolució en les mútues relacions entre la societat política i la societat religiosa, o si es vol entre Estat i Religió. Anteriorment ni es parlava de dos societats diferenciades. El

66. *Discurs al LVI Congrés Nacional de Juristes Catòlics italians, de 9 de desembre del 2006.*

67. *Persecuzioni, laicità, libertà religiosa. Dall'Editto di Milano alla "Dignitatis Humanae", Studium, Roma 1991, 128.*

dualisme cristià va suposar un replantejament radical d'aquelles relacions. I és a partir d'aquí que és possible parlar d'autèntiques relacions en la manera en què és dóna un repartiment d'àmbits i d'ordres entre el que és polític i el que és religiós. I Mantecón fa notar que els cristians no es plantejaren una lluita contra l'Imperi romà, sinó que pretenien demostrar que podien ser els millors súbdits de l'emperador, seguint aquelles paraules de Jesús de donar al Cèsar el que era seu, però disposant de la llibertat religiosa per donar a Déu el que era seu⁶⁸.

La declaració *Dignitatis humanae*, del Concili Vaticà II va superar la doctrina clàssica de la tolerància i reconegué que “la persona humana té dret a la llibertat religiosa”. I, com afirma Lobkowiz, “la qualitat extraordinària de la declaració conciliar consisteix a haver passat el tema de la llibertat religiosa de la noció de veritat a la dels drets de la persona humana. Si l'error no té drets, una persona té drets fins i tot quan s'equivoca. Queda clar que no es tracta d'un dret davant de Déu; és un dret respecte a les altres persones, la comunitat i l'Estat”⁶⁹. Aquestes paraules ens recorden les del cardenal Bea en temps de la celebració d'aquell Concili ecumènic, que reiteraven que és la persona humana la que té drets, no la veritat.

No obstant l'Edicte de Milà, disset segles després el dret a la llibertat religiosa no és plenament reconegut en el món⁷⁰. Aquest dret està cada vegada més amenaçat, segons recull l'últim Informe Llibertat Religiosa 2016 que edita cada dos anys la fundació pontifícia *Ayuda a la Iglesia Necesitada*. Dels 196 països

68. Cf. J. Mantecón, *El derecho fundamental de libertad religiosa. Textos, comentarios y bibliografía*, Pamplona 1996, 33-34.

69. “Il Faraone Amenhotep e la Dignitatis Humanae”, dins *Oasis* 8 (2008) 18.

70. “Al voltant de 350 milions de cristians sofreixen persecució o discriminació religiosa en el món. A més, els atacs contra els cristians han augmentat un 309% entre el 2001 i el 2010”. P. RIVERO, “La libertad religiosa, 1700 años después”, dins *Palabra*, febrer 2013, 68.

examinats per aquest estudi, en 38 han estat greus les violacions contra la llibertat religiosa. En aquests països viuen el 60% de la població mundial, el que significa que sis de cada deu persones en el món viu en països on no hi ha llibertat religiosa⁷¹. I és coneguda l'actual creixent persecució religiosa, principalment contra els cristians, en diversos llocs del món pel sol fet de tenir creences religioses, obligant-los a deixar la seva terra o a convertir-se a una altra religió sota amenaça de mort. I, també, sense arribar a persecucions amb víctimes humanes, cal considerar el tracte donat a la religió en la cultura actual i en les legislacions dels Estats, en molts casos amb un marcat accent laïcista.

El Papa Francesc es refereix en diverses ocasions a que la llibertat religiosa no és respectada en tot el món i no només en pocs llocs sinó en molts països, essent aquest dret fonamental més afirmat que no pas realitzat, sofrint amenaces de diferents tipus. I afirma també que en relació als cristians es donen avui noves formes de persecució que en alguns països han assolit nivells alarmants d'odi i de violència⁷² i que “les persecucions contra els cristians actualment són més fortes que en els primers segles de l'Església, i avui hi ha més cristians màrtirs que en aquella època”⁷³. El Papa concreta aquesta conculcació de la llibertat religiosa a la prohibició de portar el crucifix, de tenir la Bíblia, d'ensenyar el catecisme als infants, de pregar comunitàriament, i en alguns indrets el cònjuge cristià és obligat a passar a una altra religió per poder-se casar, i no pot celebrar el matrimoni canònic de disparitat de culte ni batejar els fills⁷⁴.

71. Cf. J. Villalón, *Informe Libertad Religiosa en el mundo 2016*, citado en *Cristiandad*, diciembre 2016, 40.

72. Cf. Angelus, festa de sant Esteve, 26 de desembre de 2013.

73. *Discurs del Sant Pare Francesc als participants de l'Encontre Internacional “La llibertat religiosa segons el dret internacional i el conflicte global de valors, 20 de juny de 2014.*

74. Cf. *Amoris laetitia*, 248.

El Papa Francesc assenyala algunes manifestacions significatives d'aquesta actitud adversa a les religions. En la mentalitat metafísica postpositiva, herència de l'il·luminisme, es presenten les religions com una subcultura. I en una entrevista a "La Croix", criticà la manera de considerar les religions com una subcultura i no com una cultura amb ple títol, "reivindicant el dret dels creients a professar la pròpia fe no al costat, sinó en el sí de la cultura"⁷⁵.

En l'actualitat, i especialment en el món occidental, l'oposició a la religió adopta posicions filosòfiques i científiques, i pretén negar el fet religiós d'arrel, amb anàlisis de coneguts divulgadors, com Dawkins, Dennett, de gran predicament en el món anglosaxó. Aquests autors, amb una actitud molt militant, fonamenten el seu refús en considerar la religió com una pseudociència. Aquesta corrent és hereva de les formulacions dels coneguts mestres de la sospita.

El contingut de l'Edicte de Milà obeeix a una expressió de Jesús que s'ha convertit en patrimoni de la humanitat per a les qüestions que tractem. Hom va preguntar al Senyor si era lícit pagar el tribut al Cèsar. La pregunta amagava molta malícia i intentava aconseguir del Mestre una resposta comprometedora tant si responia afirmativament com si ho feia negativament, atesa la situació política del poble jueu. Jesús que s'havia adonat de la hipocresia de la pregunta, respongué: "¿Per què voleu comprometre'm? Porteu-me una moneda romana". Ells la hi portaren i Jesús els preguntà de qui és aquesta figura i el nom que hi ha escrit. Ells li digueren que era del Cèsar. Jesús va respondre amb unes paraules molt lúcides i lapidàries: "Doneu al Cèsar el que és del Cèsar i a Déu el que és de Déu"⁷⁶.

75. Cf. *Osservatore Romano*, 18 de maig de 2016, 5.

76. Cf. Mc 12,13-17; Mt 22,15-22; Lc 10,20-26.

La resposta de Jesús, lluny de ser comprometedora, va oferir un principi de permanent actualitat per a les relacions entre l'aspecte espiritual i l'aspecte temporal, entre la religió i l'Estat, entre l'Església i l'Estat. Aquí està el fonament antropològic de l'Edicte de Milà, del dret fonamental de llibertat religiosa que donà per acabada la persecució dels cristians en l'imperi romà. I, així mateix, les paraules de Jesús foren el motiu dels màrtirs cristians en l'imperi romà abans d'aquell Edicte, i dels màrtirs de tots els temps, pel fet de no reconèixer-se ni la llibertat religiosa ni aquella distinció que estableix el Senyor.

Benet XVI, després del seu viatge a París, de novembre del 2008, comentant aquesta màxima evangèlica, va afirmar: “Si en les monedes romanes hi havia impresa l'efígie del Cèsar i per això les hi havien de donar, en el cor de l'home hi ha l'empremta del Creador, únic Senyor de la vida. L'autèntica laïcitat no consisteix a prescindir de la dimensió espiritual, sinó a reconèixer que aquesta, radicalment, és garant de la nostra llibertat i de l'autonomia de les realitats terrenals”⁷⁷. La separació entre autoritats polítiques i religió, o entre Estat i Església, constitueix una aportació pròpia del cristianisme. La distinció no ha sorgit pas en contra de la tradició cristiana. És en el si del cristianisme on s'afirmen des dels seus començaments la distinció entre l'esfera religiosa i l'esfera política, els àmbits competencials dels poders polítics i dels poders religiosos⁷⁸. Benet XVI ho digué amb tota claredat: “És propi de l'estructura fonamental del cristianisme la distinció entre el que és del Cèsar i el que és de Déu (cf. Mt 22,21), és a dir, entre l'Estat i l'Església o, com diu el Concili Vaticà II, l'autonomia de les realitats temporals”⁷⁹. El principi de distinció i

77. *Audiència general, 17 de novembre del 2008.*

78. Cf. *Compendi de la doctrina social de l'Església, Barcelona, 2005, núm. 50.*

79. *Deus caritas est, 28.*

de mútua col·laboració entre les dues esferes s'ha de mantenir en tots els models de relació entre ambdues esferes, com explica la *Gaudium et spes* del Concili Vaticà II⁸⁰.

El pes de la història de l'Església sobre tan difícil tema gravita, àdhuc després del Concili Vaticà II —en el qual es va proclamar solemnement el principi de la llibertat religiosa—, sobre la gran necessitat de la reconciliació i la sana convivència ciutadanes. S'ha passat d'una concepció fonamentada en l'antic dret públic eclesiàstic al règim de llibertat religiosa.

L'Església necessita llibertat per a anunciar Jesucrist i realitzar la seva missió en la societat, de tal manera que “la llibertat de l'Església és el principi bàsic de les relacions entre l'Església i els poders públics i tot l'ordre civil”⁸¹. Per això, el Concili Vaticà II va afirmar que “on és vigent el principi de la llibertat religiosa, proclamat no sols amb paraules, ni solament sancionat amb lleis, sinó també dut a la pràctica amb sinceritat, allí, a la fi, l'Església aconsegueix la condició estable de dret i de fet per a la necessària independència en el compliment de la seva missió divina que les autoritats eclesiàstiques reivindiquen cada vegada més insistentment dins la societat”⁸². L'Església demana arreu un règim polític d'autèntica llibertat religiosa.

80. Cf. núm. 76.

81. Concili Vaticà II, *Dignitatis humanae*, 13.

82. *Dignitatis humanae*, 13.

❖ 6. LAÏCITAT I LAÏCISME: DUES POSTURES DAVANT DE LA RELIGIÓ

El fet religiós és present en la societat, i l'Estat no pot ignorar-lo. Pretendre que l'Estat laic hagi d'actuar com si aquest fet religiós, àdhuc com a cos social organitzat, no existís, equival a situar-se al marge de la realitat. El problema fonamental del laïcisme, que exclou de l'àmbit públic de la societat la dimensió religiosa, consisteix en el fet que pensa i vol organitzar una societat que no existeix, que no és la societat real. La creença i la increença són objecte d'una opció que els ciutadans han de realitzar en la societat, i això configura una societat pluralista des del punt de vista religiós.

El Concili Vaticà II va situar l'Església en una nova relació amb el món respectant la seva autonomia⁸³ i posà les bases per a distingir, en el procés de secularització, els seus resultats positius seculars i els negatius secularistes. La distinció entre *secularitat* (laïcitat) i *secularisme* (laïcisme) prové del grau d'autonomia, relativa o absoluta, que es reconegui a allò que és secular. Pau VI va proposar aquesta distinció⁸⁴. En aquest sentit, ja deia el Concili Vaticà II que molts dels nostres contemporanis sembla que temen que la vinculació entre l'activitat humana i la religió sigui un impediment per a l'autonomia de les persones, de la societat i de la ciència.

Tanmateix si per autonomia de les realitats temporals entenem que les coses creades i les societats mateixes tenen lleis i valors propis, que l'home ha d'anar descobrint, emprant i ordenant

83. Cf. *Gaudium et spes*, 36 i 76.

84. Cf. *Evangelii nuntiandi*, 55.

gradualment, aquesta exigència d'autonomia és absolutament legítima. Pel mateix fet de la creació totes les coses estan dotades de la pròpia consistència, veritat, bonesa, lleis pròpies i ordre, que l'home està obligat a respectar, tot reconeixent els mètodes propis de cada ciència o art. El mateix Concili exposa que si per autonomia de les realitats temporals entenem que les coses creades no depenen de Déu, i que l'home pot disposar-ne sense referir-les al Creador, aquesta concepció no harmonitza amb una concepció cristiana de les realitats temporals⁸⁵. En la primera concepció hi trobem el fonament de la laïcitat de l'Estat, mentre que en la segona hi podem veure el fonament del laïcisme.

El secularisme concep la societat com si Déu no existís (*ut si Deus non daretur*) i no reconeix la seva actuació creadora, provident i salvadora. El fenomen del retorn al sagrat mostra, juntament amb una recerca sincera del "Déu diví", que va fer l'home a imatge seva, l'ambigu retorn de "els déus" creats a semblança nostra. L'ésser humà no pot viure sense Déu i sense la dimensió sagrada. Una societat totalment secularitzada no és capaç de donar resposta al "mar de preguntes" que és la persona humana. El desig de Déu es presenta amb tal intensitat que, si no hi ha propostes religioses autèntiques, es difonen formes d'una religiositat sense Déu, sectes pseudo-religioses i vies espirituals narcisistes.

Duch, monjo de Montserrat i antropòleg, ha escrit que la societat s'ha secularitzat i hi ha la presència d'un secularisme, però la persona humana no ho esdevé mai plenament. En una publicació recent afirma que "*estructuralment*, els éssers humans, tots sense excepció, som *capaces Dei* com a criatures que som del mateix Pare del cel... També em sembla indiscutible que

85. Cf. *Gaudium et spes*, 35.

l'imprescriptible cristià – potser seria més apropiat referir-se a 'l'imprescriptible religiós' – és una dimensió estructural i incessantment i potencialment present i activable en tot ésser humà, però dependent – *contexto-dependent* en realitat – de circumstàncies, biografies humanes i marcs culturals variables. Tot ésser humà, perquè és de la família de Déu, és constitutivament *capax Dei*⁸⁶.

La mútua independència i autonomia de l'Església i la comunitat política no significa pas una laïcitat o aconfessionalitat de l'Estat que pretengui reduir la religió a l'esfera purament individual i privada, desposseint-la de tot influx o rellevància social. Això és laïcisme. No seria un Estat laic, sinó un Estat laïcista. L'Estat ha de promoure un clima social serè i una legislació adequada que permeti a cada persona i a cada religió viure lliurement la seva fe, expressar-la en els àmbits de la vida pública i disposar dels mitjans i espais suficients per a poder aportar a la convivència social les seves riqueses espirituals, morals i cíviques. La laïcitat significa l'actuació estatal de reconeixement, garantia i promoció jurídics del factor religiós⁸⁷.

Per laïcitat entenem l'autonomia de l'esfera civil i política respecte de l'esfera religiosa, però mai de l'esfera moral. Aquesta legítima concepció de la laïcitat és reconeguda per l'Església com “un valor adquirit que pertany al patrimoni de la civilització aconseguida”⁸⁸. És important considerar que la laïcitat no és autonomia respecte de l'ordre moral. La laïcitat és una nota essencial de l'Estat. Certament, l'Estat és entitativament laic ja que per exigència de la seva pròpia naturalesa, no és subjecte

86. *L'exili de Déu*, Barcelona 2017, 71 i 79.

87. Cf. Ll. Martínez Sistach, “Principios informadores de las relaciones Iglesia-Estado”, dins *Acuerdos Iglesia – Estado español en el último decenio*, Barcelona 1987, 33-34.

88. *Nota Doctrinal de la Congregació per a la Doctrina de la Fe sobre algunes qüestions relatives al compromís i la conducta dels catòlics en la vida pública*, de novembre de 2002, n. 6.

possible d'un acte religiós i és incompetent en qüestions formalment religioses.

El Compendi de la doctrina social de l'Església remet al Concili Vaticà II per presentar la laïcitat com la distinció entre l'esfera política i l'esfera religiosa. Aquesta distinció és un valor adquirit i reconegut per l'Església. Aquesta doctrina social exclou netament la perspectiva d'una laïcitat entesa com autonomia respecte de la llei moral. La laïcitat indica, en primer lloc, l'actitud de qui respecta les veritats que emanen del coneixement natural sobre l'home que viu en la societat, encara que aquestes veritats siguin ensenyades al mateix temps per una religió específica, ja que la veritat és única⁸⁹.

El substantiu laic, del qual es desprèn laïcitat, ve del grec (*laos*, que vol dir poble) i indica ja en els primers segles del cristianisme la categoria dels cristians laics, és a dir, els qui no han rebut el sagrament de l'orde i no han fet la professió religiosa. El terme laic va entrar en la teologia i en la canonística i perdura fins avui significant aquest contingut positiu. Tanmateix en l'edat mitjana el terme va significar el poder secular i després de l'il·luminisme el terme va anar progressivament indicant realitats que prescindeixen de la religió i de l'Església i que fins i tot s'hi oposen i combaten contra elles. Tanmateix el terme laic té un significat positiu respecte de les religions que cal conservar i, si cal, recuperar.

Dalla Torre, parlant de la laïcitat, indica que un Estat sanament laic és el que incorpora en el seu propi ordenament jurídic un *favor religionis*, entès com una atenció peculiar al fet religiós considerant-lo mereixedor d'específica tutela com la cultura i altres fets socials. A la vegada, la sana laïcitat de l'Estat reconeix al fet

89. Cf. *Compendi de la doctrina social de l'Església*, 571.

religiós una rellevància pública no reduint-lo a la privacitat. També cal dir que la laïcitat inclou en el seu nucli més fort els principis de la llibertat religiosa com a dret individual i col·lectiu, entès no només negativament com immunitat de coacció externa en matèria de consciència, sinó també positivament, com un dret a professar públicament la pròpia religió. I alhora inclou també l'altre principi de la igualtat dels ciutadans davant de la llei amb la prohibició de discriminació per motius religiosos⁹⁰.

El laïcisme arrossega la concepció d'una mal entesa laïcitat. I cal dir el mateix del confessionalisme polític, entès com una ingerència indeguda de les raons religioses en les decisions polítiques, més enllà del servei que les diferents religions i els seus representants puguin prestar al bé comú, en una societat inspirada per la laïcitat i pel respecte degut als seus autèntics valors. El terme "laïcisme" ha tornat a aparèixer en les teories sobre la societat, la concepció de l'Estat i també les bases ideològiques per definir jurídicament les relacions Església i Estat. Ja l'any 2005 el Papa Joan Pau II, en un discurs als bisbes espanyols amb motiu de la seva "visita *ad limina*" digué: "En l'àmbit social es va difonent també una mentalitat inspirada en el laïcisme, ideologia que porta gradualment, de forma més o menys conscient, a la restricció de la llibertat religiosa fins a promoure un menyspreu o ignorància del que és religió, reduint la fe a l'esfera del privat i oposant-se a la seva expressió pública... Un recte concepte de la llibertat religiosa no és compatible amb aquesta ideologia, que a vegades es presenta com la única veu de la racionalitat"⁹¹.

González Villa afirma que "el que és definitori de la posició laïcista més usual, segons les pròpies manifestacions dels qui

90. Cf. *Dio e Cesare, paradigmi cristiani nella modernità, Roma 2008, 139-144.*

91. *Revista Ecclesia, n°3242, pàg. 25.*

la mantenen, se situa en la pretensió de reduir el que és religió en l'àmbit del que és estrictament privat. No ens oposem a la religió -venen a dir- sempre que es mantingui en el seu lloc, l'esfera del privat, i que s'abstingui de pretendre ocupar un lloc en l'espai públic... El laïcista cau en un greu error de partida. És evident que el que és públic no s'esgota en el que és estatal. Són múltiples les realitats públiques que no són estatals. Negar aquesta distinció, és negar la distinció entre societat i Estat, és assumir una concepció totalitària de l'Estat"⁹².

El laïcisme i el confessionalisme són contraris a la sana laïcitat. El laïcisme és contrari al reconeixement i tutela que la societat civil i, més en particular, l'autoritat política, ha de donar a l'exercici del dret a la llibertat religiosa en la seva dimensió individual i social o comunitària. Les ingerències contràries a la laïcitat de l'Estat, provinents de l'Església i d'altres grups religiosos, no necessàriament són fruit dels clergues, sinó també dels laics els quals poden ser subjectes d'actuacions contràries a la laïcitat de l'Estat.

L'acceptació de la laïcitat i la correlativa exclusió de les deformacions del laïcisme i del confessionalisme polític, no és quelcom que afecti només a l'exercici del poder de l'Estat o de l'autoritat institucional dels grups religiosos. És quelcom que afecta també a la societat i als membres que la integren. L'exercici de l'autoritat no esgota per sí mateix la dinàmica pròpia de la vida de la societat que, de moltes formes, estimula i condiona la vida i els comportaments de les persones.

92. "Laico y laicista, laicidad y laicismo: no solo cuestión de palabras", a *La aportación de los cristianos en un Estado aconfesional, XIV Semana de Doctrina y Pastoral Social, Fundación Abundio García Román, 2005, 16 y 17.*

No és el mateix no professar cap religió per part de l'Estat, que professar el no a la religió. “Un Estat que assumeixi com a pròpia l'opció particular laïcista, la converteix en confessió estatal, perdent així la seva aconfessionalitat, la seva neutralitat i la seva laïcitat. Paradoxalment l'Estat laïcista no és un Estat laic, ja que no seria aconfessional”⁹³. En aquest sentit és pot considerar com un indicatiu del que ja s'havia propugnat i fet per alguns ajuntaments i que ha reaparegut en el poble malagueny de Rincón de la Victoria, a iniciativa del primer tinent d'alcalde, i que consisteix – sense haver obtingut èxit – en celebrar “baptismes” i “comunions” civils. Crear des de l'espai laic una simbologia i una “litúrgia” alternatives, contribuiria a confondre sobre quin és el vertader sentit que ha de tenir el concepte “laic”⁹⁴.

L'estudi comparat sobre la llibertat religiosa i les relacions entre l'Estat i l'Església i altres confessions religioses en les constitucions contemporànies, posa en relleu la diferència que es dona segons que la religió sigui considerada com un valor de la societat o, al contrari, sigui considerada com un element negatiu. En el primer cas, l'Estat no sols reconeix i tutela la religió, sinó que la recolza i la propicia respectant sempre el principi de llibertat religiosa. En el segon cas, es limita al màxim a tolerar-la⁹⁵.

Si la religió és valorada negativament, la laïcitat es converteix en laïcisme. Si, en canvi, és concebuda positivament, com una possibilitat d'enriquiment per a l'edificació comuna de la societat civil, la laïcitat té un significat autèntic de respecte i de col·laboració amb aquesta aportació al bé de les persones i de la societat.

93. T. González Vila, “El laïcista, contra la laicidad”, a *Alfa y Omega* nº 388, 5 de novembre de 2004, p. 3-5.

94. Cf. J. López Camps, *Asuntos religiosos, o.c.*, 279.

95. Cf. P. Pavan, *Libertà religiosa e pubblici poteri*, Milà 1965; C. Corral, *La Libertad religiosa en la Comunidad Europea*, Madrid 1973; G. Barberini, *Stati socialisti e confessioni religiose*, Milà 1973.

És el cas de la Constitució espanyola de 1978. Aquesta considera la religió com un element positiu per al bé comú i, per consegüent, l'article 16, 3 estableix que “els poders públics tindran en compte les creences religioses de la societat espanyola”. Amb això s'està indicant que la societat espanyola no és laica, ja que en ella hi ha ciutadans de diverses creences religioses. I el text constitucional continua establint que “es mantindran les consegüents relacions de cooperació entre l'Església Catòlica i les altres confessions”. Són els Acords entre la Santa Seu i l'Estat Espanyol i les tres lleis-acords per als jueus, els protestants i els musulmans, respectivament. I aquesta cooperació no és cap privilegi; com a tal és un instrument jurídic que harmonitza amb la llibertat religiosa.

Aquesta és una valoració que cal posar en relleu. Concretament aquests acords abans esmentats en si no són cap privilegi, sinó una conseqüència d'un mandat constitucional i estan al servei de ciutadans que són membres de l'Estat i de la respectiva Església o confessió religiosa. La valoració de privilegi o de discriminació entre les religions pot venir pels continguts dels esmentats acords. Cal recordar que els quatre Acords de l'Estat i l'Església catòlica són de 1979, un any després de la promulgació de la Constitució i els seus continguts són constitucionals. El mateix cal dir dels tres acords signats amb tres religions, que també són posteriors a la Constitució.

En ordre a la valoració de la que estem parlant, Joan Pau II, en el seu discurs als bisbes francesos amb motiu del centenari de la Llei de 1905 de separació de l'Església i l'Estat, va afirmar que “unes relacions i unes col·laboracions de confiança entre l'Església i l'Estat solament poden tenir efectes positius per a construir junts allò que el papa Pius XII ja anomenava “la legítima i sana laïcitat”, que no sigui un tipus de laïcisme ideològic o de separació hostil entre les institucions civils i les confessions religioses”.

A Europa occidental va dominant una cultura i una política laïcista que pretén reduir la realitat i les manifestacions religioses al fur intern de les persones i lluny de la convivència social i de la seva incidència en la vida de la societat. Malgrat això, hi ha una realitat religiosa que manté amb intensitat creixent la seva presència pública en la societat. Es tracta de les confraries, germandats i associacions culturals que es troben en moltes ciutats i molts pobles i que agrupen moltíssimes persones, les quals participen en les processons i les manifestacions públiques per les seves ciutats i els seus pobles. Aquesta realitat és inqüestionable i s'observa que hi van participant en augment els joves. Tanmateix també és veritat que es constata que la cultura i la política laïcista el que pretén és reduir el que és religiós, a l'Església en concret, al que és cultural sense reconèixer les altres dimensions que comporta l'exercici de la llibertat religiosa i que són necessàries per poder exercir les persones el seu dret fonamental de llibertat religiosa enmig de la convivència social i el dret que tenen les religions institucionalitzades a aquesta mateixa llibertat.

❖ 7. MODELS DE RELACIÓ ESGLÉSIA I ESTAT

En les complexes relacions entre l'Estat i l'Església que s'han donat i es donen arreu del món em sembla interessant oferir una relació molt sintètica que posa en relleu una valoració de les diverses formes que es donen en aquestes relacions⁹⁶. L'Església i l'Estat són dues institucions que no poden pas desconèixer-se mútuament ja que tenen qüestions que pertanyen a la competència de les dues institucions i afecten a unes mateixes persones. Es tracta de cercar uns models de relacions que permetin a l'Església realitzar la seva missió evangèlica i a l'Estat la seva finalitat de cercar el bé comú de la societat.

L'anàlisi dels models típics en què pot formular-se la relació institucional Estat-Església clarificarà el problema, almenys, en els seus plantejaments fonamentals. Tanmateix aquestes dues institucions tenen també altres formes d'influir-se mútuament més enllà del que poden donar a entendre unes relacions institucionals. També l'Església és un fet cultural que, com a tal, entra dintre de la comunitat política molt més íntimament que a través del joc de forces propi d'aquelles relacions institucionals.

1. Relacions de confusió o d'identitat

La confusió entre l'Església i l'Estat ha produït una forma de relació entre les dues institucions que se sol denominar com una relació d'identitat. Segons que la preeminència s'atribueixi

96. Segueixo el Dr. José Ma^a Setién, *Modelos históricos de las relaciones Iglesia-Estado*, publicat a 2000 años de Cristianismo. *La aventura cristiana, entre el pasado y el futuro*, t.I., Ed Sedmay-Société d'Histoire Chrétienne (1979) 264-266.

a l'Església o a l'Estat,auríem, respectivament, en les diverses formes de teocràcia o cesaropapisme. Les dues realitats existeixen però els objectius d'una d'elles són assumits pels objectius de l'altra, establint-se una relació de subordinació que porta a perdre perfils propis de cadascuna de les dues institucions. D'aquí neix la confusió i també la identitat del fet polític-religiós, sigui l'imperi cristià, com a cap l'emperador, sigui la cristiandat, com a cap el Papa.

Tractant-se del cesaropapisme, es considera que la religió s'ha de posar al servei de la prosperitat de la comunitat política. La unitat religiosa es considerada com un factor de consolidació político-social, arribant l'autoritat civil a lligar moralment les consciències. En l'esquema teocràtic, tot, també el poder polític, ha de servir als interessos superiors de la religió i, en definitiva, de Déu. El poder donat a Crist, total i universal, s'exercirà pels seus representants sobre pobles i regnes, sobre reis i emperadors. Així sorgeix una Església de poder al servei de l'Evangelí i també al servei d'ella mateixa.

2. Conflicte o relació d'oposició

La confusió político-religiosa no pot ser definitiva. Sorgeix el conflicte, l'enfrontament i la mútua persecució. Es persegueix a l'Església perquè no serveix els interessos absorbents de l'Estat. També es dona el refús de l'Estat per motius religiosos ja que en la seva manera de realització no mereix la legitimació d'una Església que se li enfronta o perquè l'Estat lesiona uns valors ètics que l'Església considera importantíssims.

Per part de l'Estat la persecució podrà ser contra tota forma d'expressió religiosa, o pot ser contra una determinada confessió religiosa o unes confessions religioses a favor d'una cultura que serà elevada a la categoria de religió de l'Estat. És la configuració de l'Estat confessional.

3. Una separació fictícia

L'Església i l'Estat es distingeixen i se separen conceptualment. La forma de relació entre l'Església i l'Estat pot configurar-se per una relació de separació. Tanmateix la dificultat consistirà en què es mantingui la separació en un equilibri que no es decanti vers noves formes d'enfrontament: la pràctica demostrarà que inclús el plantejament teòric no era encertat.

Així, per part de l'Estat la separació serà interpretada com l'exclusiva atribució a la seva competència de tot el que pertany a l'àmbit polític. Per aquest plantejament, o el que és religiós queda reduït a l'àmbit de les relacions privades o, acceptada la seva dimensió pública i política, aquesta queda incorporada als plans polítics de l'Estat.

Tanmateix aquell equilibri podrà trencar-se per l'Església. Aquesta no acceptarà que les realitats temporals no tinguin la seva ordenació última cap a Déu. Tampoc entindrà que el ciutadà cristià visqui una divisió interna entre la seva condició de cristià i la seva condició de ciutadà oblidant el bé integral de la persona.

Fàcilment es pot caure en cercar formes de col·laboració que siguin pròpies de l'Estat confessional. La teòrica separació de competències ens porta novament als esquemes propis de la confusió abans exposats.

4. Dialèctica en l'autonomia

Aquestes relacions estan presidides per dos grans principis: el de la llibertat religiosa de la persona humana i el de l'autonomia de les realitats temporals i, en particular, de la política. Així, en virtut del primer principi es pretén evitar la utilització del fet religiós en funció d'interessos polítics i la intromissió del poder i de la coacció estatal en l'àmbit propi de les consciències. I en virtut de l'altre principi, es tracta d'eliminar la

ingerència indeguda d'interessos religiosos en els objectius i mecanismes polítics. Aquesta forma de relacions constitueix un autèntic progrés.

Setién afirma que “potser la conclusió més lúcida a que es pot arribar després de l'anàlisi realitzat sigui la constatació que la teologia i la història segueixen essent, també avui, dues dimensions que cal tenir en compte permanentment per resoldre un problema que mai es resoldrà definitivament.

La teologia ha de ser l'estímul permanent que obligui a l'Església a purificar la seva identitat, en referència contínua als valors de l'Evangelí i davant la temptació d'assumir les mateixes regles de joc i els mateixos mecanismes d'actuació que l'Estat. La història obligarà a relativitzar qualsevol pretensió de definitivitat, en la consciència que les posicions eclesials són respostes, més o menys evangèliques o polítiques, que dona l'Església als desafiaments que li ofereix la convivència amb la comunitat política”⁹⁷.

L'Església i la societat civil són distintes. Cada una té el seu objecte, els seus fins i els seus mitjans. Les dues es refereixen a l'únic home però el comprenen en distinta perspectiva: una en la realització de la seva existència en el món i en el temps; l'altre en la realització de la seva existència davant Déu. Si la diferència teòrica és fàcil de determinar, la realització pràctica d'ambdues ha estat i estarà sempre en tensió perquè no hi ha res exclusivament temporal en l'home, ni tampoc res que sigui exclusivament espiritual. Aquesta interpenetració d'ambdues pot ser font d'enriquiment mutu, però a la vegada pot convertir-se en font de rivalitats⁹⁸.

97. *Ibidem*, 266.

98. Cf. O. González de Cardedal, *Ciudadanía y cristianía*, Madrid 2016, 169-170.

Si ens limitem a la Unió Europea en l'actualitat, no tots els països gaudeixen d'un estatut idèntic per a les Esglésies i confessions. A Alemanya les Esglésies Catòlica i Evangèlica tenen un estatut que la Constitució concedeix a les institucions de dret públic. A Anglaterra, l'Església Anglicana conserva encara avui l'estatut propi d'una Església d'Estat, el mateix que l'Església Presbiteriana d'Escòcia, però si la primera forma part de les institucions de l'Estat, la segona és independent de l'Estat. En els països escandinaus l'Església Luterana també gaudeix de la condició d'Església d'Estat. Fora del cas de França, on el laïcisme de l'Estat és un pressupost ideològic al mateix temps que jurídic, els països de la Unió i, en general d'Europa, concedeixen a les Esglésies un estatut propi d'acord amb la seva condició d'entitats d'ordre històric de determinant influència social en la vida del país⁹⁹.

Més en concret, els diferents Estats que integren la Unió Europea poden agrupar-se en tres tipus de sistemes: 1. De llibertat religiosa amb pervivència de trets d'Església estatal: Dinamarca, Regne Unit, Grècia, Suècia i Finlàndia; 2. De llibertat religiosa amb separació d'Església i Estat: França, Holanda i Irlanda; 3. De llibertat religiosa amb separació i cooperació d'Esglésies i Estat: Bèlgica, Itàlia, Alemanya, Àustria, Luxemburg, Portugal i Espanya.

Tanmateix cal dir que avui ni la separació francesa té el regust anticlerical amb el que va ser dictada la llei d'associacions religioses de 1905, ni la Corona Anglesa exerceix a l'actualitat l'efectiva influència sobre l'Església Anglicana que se li reconeix a nivell jurídic.

99. Cf. A. González Montes, *Iglesia Católica y Estado laico, Almería 2004*, 12.

❖ 8. LAÏCITAT DE L'ESTAT I LEGITIMITAT DE L'ÈTICA RELIGIOSA

Es propi de la missió de l'Església proclamar la seva concepció de l'home i de la persona humana, basada en els continguts de l'Evangelí que configuren l'humanisme cristià. Des d'aquesta antropologia, l'Església pretén oferir als individus i a la societat el que creu que ha de ser el contingut del *ethos* de la persona, en les diverses situacions i condicionaments socioculturals. Un *ethos* ordenat a que la persona es realitzi en coherència amb el sentit de la seva existència i dels seus imperatius ètics. D'aquesta manera es configura la seva "ètica religiosa".

Forma part de l'evangelització, que és la missió cabdal de l'Església, anunciar públicament aquesta ètica als qui es consideren els seus membres i que estan units amb ella amb una major o menor dependència personal. Tanmateix l'Església en aquest anunci ha de tenir molt present les altres persones que sense compartir la fe cristiana, poden ser beneficiades per l'acceptació d'una veritat que dignifica la persona i la fa objectivament més plena.

En aquest sentit, l'Església, conscient de l'ajut que pot prestar a les persones i a la societat, desitja influir eficaçment en els diversos aspectes de la vida, com la moralitat i la vida familiar, cultural, econòmica, política, ecològica, etc. Així, mitjançant aquest anunci – que forma part també de l'evangelització – l'Església vol prestar un servei i incidir en els comportaments personals en tots els àmbits de la vida humana, com també en el polític-social. L'Església ho ha de fer amb la màxima claredat i amb el màxim respecte a la llibertat de les persones. Si no fes aquest anunci seria infidel a sí mateixa i a la missió que ha de realitzar en la societat.

Aquest servei de l'Església mitjançant la seva doctrina sobre el ser i el que ha de ser de la persona humana forma part i harmonitza amb els drets derivats de la laïcitat de l'Estat. Una laïcitat que reconeix que la funció que l'Estat ha de complir en la comunitat política consisteix en la realització del bé comú. És, per tant, amb motiu d'aquesta laïcitat que l'Estat ha de reconèixer i respectar els drets a la llibertat de pensament i expressió, també en l'exercici de la llibertat d'opció religiosa, que són part integrant d'aquest bé comú. Pretendre recórrer precisament a la laïcitat de l'Estat per negar-lo, equivaldria a substituir l'autèntica laïcitat per un laïcisme incompatible amb la llibertat democràtica.

La inspiració ètica de l'ordenament jurídic propi de l'Estat, materialitzada en valors ètics i inclús en normes precises de comportament, dona peu a parlar d'una ètica civil pròpia de l'Estat i diferent de les de les confessions religioses denominades ètiques religioses. El fet que es doni una comú acceptació formal de la dignitat de la persona humana, assumida com a fonament dels valors i comportaments ètics, no comporta que tots estiguin d'acord en la manera d'entendre què és el que ha de definir la persona humana i en què ha de consistir la seva plena realització. Pensem, per exemple, en les qüestions suscitées en l'enginyeria genètica.

Pot succeir que aquestes diferències siguin causa d'enfrontaments i conflictes, tanmateix és necessari reconèixer que el caràcter imperatiu de les normes ètiques tant civils com religioses no es dona en unes i altres de la mateixa manera. La diferència està en el fet que la vinculació pròpia d'una ètica religiosa afecta solament a la pròpia consciència moral de cadascú. Aquest és el camp propi de l'exercici de la llibertat de consciència i religiosa que l'Estat i les seves lleis han de respectar per no impedir l'exercici d'una llibertat reconeguda com dret fonamental en la societat democràtica.

La lectura del fenomen de la duplicitat de la normativitat ètica, l'estatal i la religiosa, pot plantejar-se d'una manera diferent, especialment si es té en compte el pluralisme religiós propi d'una societat democràtica. L'Estat està al servei de la dinàmica cultural de la societat. Des d'aquesta perspectiva, és de la societat d'on han de sortir els valors ètics que han de ser assumits per l'Estat, fent d'ells el fonament de l'ètica civil. La societat i els grups socials i religiosos que la integren, poden buscar mitjançant el legítim procés democràtic, que la normativa de l'Estat sigui conforme amb les seves idees i principis ètics i això harmonitza amb la laïcitat de l'Estat. De no ser així, l'Estat es convertiria en el mecanisme impositiu d'un pensament laïcista aliè a la sana i positiva laïcitat. Com indica Setién, fora equivocat interpretar la forma de presència ciutadana en la vida política, motivada des de les conviccions personals religioses, com una *longa manus* posada al servei dels interessos religiosos d'una confessió¹⁰⁰.

Els conflictes entre els interessos de l'Estat i de l'Església obeixen sovint a interessos legítims. De part de l'Estat per raó de la pròpia competència irrenunciable de cercar i realitzar el bé comú. De part de l'Església per raó de la seva missió evangelitzadora a la que tampoc pot renunciar i del reconeixement dels drets dels ciutadans a la llibertat religiosa. Penso que és en aquest camp de la llibertat religiosa dels ciutadans on sovint hauran de cercar-se els camins adequats de solució per tal d'evitar qualsevol interpretació laïcista o confessionalista.

Avui es planteja una dificultat sobre el que estem dient. Es tracta de la denominada "doctrina de les raons públiques", molt

100. Cf. J.M. Setién, "Laicidad del Estado e Iglesia". Conferència en els *III Encuentros para laicos, Madrid 2007*.

influent en la filosofia política actual, com exposa Contreras¹⁰¹. El seu punt de partida és el que Rawls denomina “pluralisme raonable”, afirmant que la raó humana és incapaç d’aconseguir conclusions inequívokes sobre les preguntes més importants de la vida humana; per tant, una societat lliure es caracteritza pel pluralisme cosmovisional, la diversitat de creences: la gent arribarà a conclusions distintes sobre aquelles preguntes. Tanmateix les societats necessiten lleis i regles de joc i la dificultat rau en posar d’acord sobre les qüestions penúltimes a persones que discrepen sobre les qüestions últimes. Rawls conclou que les lleis i regles de joc han d’ésser cosmovisionalment neutres, que no s’inspirin en cap de les concepcions del món que estan presents en la societat, evitant qualsevol cosmovisió concreta, “conviccions privades”.

En una societat democràtica el bé comú s’ha d’assumir amb tota la seva riquesa possible amb la participació de tots els membres de la societat, aportant cadascú les seves conviccions i els seus valors religiosos, culturals i socials. Aquelles “raons públiques” de Rawls, en bona mesura coincidiran en concepcions pròpies de les que parteix la societat. Prescindir de tot això fora una tasca pràcticament impossible de practicar o donar a l’Estat una configuració totalitària.

En el fons hi ha l’equivoc de confondre el pluralisme amb la reducció de l’espai públic a un contenidor buit, on les diverses posicions culturals i religioses dels cristians o d’altres religions no tenen cap dret de fer sentir la seva presència i la seva veu. L’autèntic pluralisme, lluny d’exigir la renúncia a la pròpia identitat històrica, cultural, religiosa per part dels subjectes que es confronten amb la societat, la suposa. Una societat on, per

101. Cf. “Presencia de lo religioso en el ámbito público”, a *Libertad religiosa y Nueva Evangelización*, Madrid 2012, 171-175.

un malentès respecte als altres, cadascú renunciés a ser ell mateix, seria el regne del nihilisme¹⁰².

Weiler, un pensador jueu contemporani, ha reflexionat d'aquesta manera: “Una Europa cristiana no seria, per tant, una Europa exclusivista o necessàriament confessional. Seria una Europa que respectés per igual de forma plena i completa a tots els ciutadans creients i laics, catòlics i no creients. Una Europa que, inclús celebrant l’herència noble de la Il·lustració humanista, abandonés la seva cristofòbia i no li causés por reconèixer el cristianisme com un dels elements centrals del desenvolupament de la seva civilització”¹⁰³.

Qui té una visió religiosa de l’existència podrà fer les seves aportacions inspirades en la seva fe en ordre a construir el bé comú. Podrà també mostrar la dimensió positiva que per a la realització del bé comú se’n poden derivar, si són assumides per la societat, des de la llibertat personal de cada ciutadà. I això no podrà considerar-se com una indeguda voluntat d’imposar obligacions religioses a tots els ciutadans, àdhuc als no creients. Des d’aquesta perspectiva religiosa, que la laïcitat de l’Estat haurà de respectar, el cristià —com qualsevol altre creient— tractarà de fer presents en la societat els valors sobre els quals aquesta ha de construir-se, és a dir, la veritat, la justícia, la llibertat i, sobretot, l’amor.

102. Cf. G. Savagnone, *Debattito sulla laicità. Alla ricerca di una identità*, Torino 2006, 31.

103. J.H.H. Weiler, *Una Europa cristiana. Ensayo exploratorio*, Madrid 2003, 30-31.

❖ 9. SERVEI QUE PRESTA LA RELIGIÓ A LES PERSONES I A LA SOCIETAT

El document *Gaudium et spes*, del Concili Vaticà II, exposa que “l’home contemporani camina cap al desenvolupament ple de la seva personalitat i cap al descobriment i l’afirmació creixents dels seus drets”.¹⁰⁴ Per això, s’indica l’ajuda que l’Església pot prestar a l’home contemporani: “L’Església descobreix a l’home el sentit de la pròpia existència, és a dir, la veritat més profunda sobre l’ésser humà... El qui segueix Crist, home perfecte, es perfecciona cada vegada més en la seva pròpia dignitat d’home”.¹⁰⁵ De la mateixa manera, el document afirma: “L’Església, en virtut de l’Evangeli que se li ha confiat, proclama els drets de l’home i reconeix i estima molt el dinamisme de l’època actual que està promovent pertot arreu aquests drets”.¹⁰⁶

Al seu torn, l’Església pot oferir una ajuda a la societat humana. “La missió pròpia que Crist va confiar a la seva Església –afirma l’esmentat document conciliar– no és d’ordre polític, econòmic o social. La finalitat que li va assignar és de tipus religiós. Però precisament d’aquesta missió religiosa deriven tasques, llums i energies que poden servir per establir i consolidar la comunitat humana segons la llei divina. Més encara, on sigui necessari, segons les circumstàncies de temps i de lloc, la missió de l’Església pot crear, més ben dit, ha de crear, obres al servei de tothom, particularment dels necessitats, com són, per exemple, les obres de misericòrdia o altres de semblants”.¹⁰⁷

104. N. 41.

105. *Ibid.*

106. *Ibid.*

107. N. 42.

La dimensió pública de la religió és de summa importància. La Declaració Universal dels Drets Humans estableix un elenc de drets fonamentals, entre els quals hi ha el dret a la llibertat religiosa, en els termes en què ho fa l'article 18 de la mateixa Declaració. Aquest dret no es refereix únicament al culte i a les creences personals en públic o en privat, sol o associat amb altres. Afecta també l'exercici creatiu de la fe i la vida religiosa, la seva manifestació pública i la seva difusió, mitjançant l'exercici del dret a la lliure reunió, expressió i associació que es recull en els articles 19 i 20 de l'esmentada Declaració¹⁰⁸.

És molt necessari distingir el que és la “laïcitat de l'Estat” i el que és una “societat laica”. No es pot ignorar que la laïcitat de l'Estat està al servei d'una societat plural en l'àmbit religiós. Per contra, una societat laica implicaria la negació social del fet religiós o, almenys, del dret a viure la fe en les seves dimensions públiques, la qual cosa seria precisament contrària a la laïcitat de l'Estat.

L'Església no pot pretendre imposar a altres la seva pròpia veritat. Encara que la rellevància social i pública de la fe cristiana ha anat disminuint, s'ha d'evitar una pretensió d'hegemonia cultural que es donaria si no es reconegués que la veritat es proposa i no s'imposa, com recordava Joan Pau II. Però això no significa que l'Església no hagi d'oferir-la a la societat, en la totalitat del que significa ser l'anunci de l'Evangelí.

Cal oferir tota la riquesa que conté l'humanisme cristià, capaç d'interessar a moltíssimes persones —especialment als joves— i de voler viure'l amb il·lusió i alegria. La presentació del missatge de Jesús amb tota fidelitat, claredat i convenciment és la tasca prioritària de l'Església en la nostra societat.

108. Cf. C. Corral, *La relación entre la Iglesia y la comunidad política*, Madrid 2003, 275-276.

Certament, el ple reconeixement del veritable àmbit de la religió és completament vital per a una adequada i fecunda presència pública de l'Església en la societat. Al nostre país hi ha una tendència històrica a identificar el que és públic amb el que és estatal. És l'herència napoleònica difícil d'eliminar, i d'aquesta herència procedeix l'estatisme que caracteritza els diversos corporativismes molt sensibles a la protecció dels seus drets, reals o suposats. La dialèctica modernitat-cristianisme que ha tingut valuosos resultats com l'adequada distinció entre fe religiosa i acció política, ha tingut també un preu: l'expulsió de la religió de l'esfera pública de la societat civil. De Certeau, bon historiador, afirma que amb la modernitat “la religió comença a ser percebuda des de fora. Es col·locada en la categoria del costum, o de les contingències històriques. En si mateixa s'oposa a la Raó o a la Natura”¹⁰⁹.

L'àmbit religiós va més enllà dels actes típics de la predicació i del culte; incideix i s'expressa per la seva pròpia naturalesa en la vivència moral i humana, que es fa efectiva en els camps de l'educació, de la vida social, del matrimoni i la família i de la cultura. Tot això “pressuposa una acceptació, no retallada jurídicament, de la seva significació pública”¹¹⁰. Es pot parlar d'una esfera pública plural qualificada religiosament, en la qual les religions exerceixen un paper de subjecte públic, clarament separat de les institucions de l'Estat i, al mateix temps, present en la societat civil. L'Estat té una amplíssima gamma d'actuacions d'impuls i promoció positiva del bé comú, i la vida religiosa de les persones i de les comunitats religioses és part integrant d'aquest bé comú¹¹¹. L'Estat ha de tenir en compte el caràcter

109. *La scrittura della storia, Il pensiero scientifico, Roma 1977, 162-163.*

110. A.M. Rouco, *Relaciones Iglesia-Estado en la España del siglo XIX, Salamanca 1996, 36-37.*

111. Benet XVI va adreçar aquestes paraules als bisbes de la República Txeca en llur *Visita ad limina*: “L'Estat no hauria de tenir dificultat a reconèixer l'Església com a interlocutor que no perjudica les seves funcions al servei dels ciutadans. En efecte, l'Església realitza la seva acció en l'àmbit religiós,

de les Esglésies com entitats d'interès públic que ha de tutelar com entitats d'interès social perquè l'Estat es deu a la societat i no pot absorbir-la¹¹². Per tal que es reconegui a les religions el paper de subjecte públic, es requereix que el poder públic evolucioni i passi d'una actitud de tolerància passiva a una actitud d'apertura activa, que no redueixi la rellevància pública de les religions als espais delimitats pels acords amb els Estats. Per part de les religions és necessari abandonar autointerpretacions de tipus exclusivament privat o fonamentalista per crear el terreny apte per a un intercanvi directe amb les altres religions i les altres cultures.

El servei que l'Església presta a la societat —en l'ordre pre-polític de les idees i valors morals, de les imatges globals de l'home i de la vida— és de molta magnitud i molt important. L'estimat cardenal Narcís Jubany, que va ser pastor d'aquesta Església de Barcelona, parlà de la important funció “nutrícia” de l'Església en la societat¹¹³. Per prendre major consciència d'aquest servei que presta l'Església, els seus membres i les seves institucions i realitats, cal pensar una mica en què seria de la nostra ciutat de Barcelona – per posar un exemple – sense la presència dels cristians, de les parròquies, de les comunitats religioses i de totes les altres realitats eclesials, com Càritas. Seria una ciutat molt

per a permetre als creients expressar llur fe, però sense envair l'esfera de competència de l'autoritat civil. Amb el seu compromís apostòlic i també amb la seva contribució caritativa i escolar, promou el progrés de la societat en un clima de gran llibertat religiosa. Com se sap, l'Església no cerca privilegis, sinó tan sols poder complir la seva missió. En realitat, quan se li reconeix aquest dret, tota la societat se'n beneficia” (18 de novembre del 2005).

112. A. González Montes, *Iglesia Católica y Estado laico, Almería 2004*, 27-28. En les conclusions d'un *Simposi Internacional abans esmentat en aquest treball, s'afirma que “l'espai públic ha de ser obert, és a dir, les religions no s'han de privatitzar, atès que hi ha un gruix de ciutadans que responen a la pregunta sobre la seva identitat en termes religiosos”.*

113. Cf. “Neutralidad política de la Iglesia. Fundamentos y consecuencias”, dins *Butlletí Oficial de l'Arquebisbat de Barcelona*, 119 (1979) 317-331. O. González de Cardedal afirma “convindria recordar el que han reflexionat en els últims anys autors com E.W. Böckenförde, J. Habermas y J. Ratzinger, sobre els fonaments prepolítics de l'Estat democràtic, el que és el mateix, sobre les fonts nutrícies d'una societat lliure” (*Ciudadanía y cristianía. Una lectura de nuestro tiempo*, Madrid 2016, 65).

pobre des del punt de vista de l'espiritualitat, la convivència social, l'atenció als pobres i marginats, als ancians, als malalts, a l'ensenyament i a la cultura, etc., admetent que hi ha altres realitats no eclesials que també presten un servei.

Les societats democràtiques tenen el risc de buidar-se èticament, de perdre la força indispensable d'unes concepcions sobre la vida humana i d'uns valors morals que inspirin, dinamitzin i enforteixin la seva vida i els seus impulsos cap endavant. En una societat democràtica han d'existir-hi grups socials, religiosos i culturals que s'ocupin d'una irrigació espiritual i ètica dels ciutadans, perquè després aquests, en el lliure exercici dels seus drets i la seva participació política, transmetin a l'Estat el reflex d'aquestes sensibilitats morals i exigeixin, als qui aspiren al poder polític o l'exerceixen, el respecte, la protecció i la promoció d'aquesta saba espiritual sense la qual no pot existir una societat lliure ni una ciutadania responsable. Com afirma González de Cardedal, “la cultura, l'ètica i la religió són les tres fonts en què ha d'assedegar-se la consciència ciutadana. Des d'elles, l'home mantindrà la consciència de la pròpia dignitat i llibertat sabent defensar-les i de la seva responsabilitat, sabent exercitar-la”¹¹⁴.

En aquest sentit, crec que en la nostra societat hi ha un dèficit de debat social serè, plural i respectuós, realitzat per aquells grups, sobre els temes d'abast antropològic i ètic, que eviti el risc d'excessiva politització i confrontació. Es passa massa de pressa i fàcilment dels resultats sociològics al Parlament. Hi ha el perill de governar sociològicament, amb criteris prevalents d'acceptació o no acceptació de les enquestes. Aquesta aportació de les entitats socials, culturals i religioses ajudaria al debat parlamentari enriquint-lo amb les reflexions que oferirien els esmentats grups. S'hauria de realitzar un major esforç per aconseguir-ho.

114. *Ciudadanía y cristianía, o.c.*, 65.

Les religions, pel fet d'existir i d'implantar-se en una societat, aniran deixant permanentment anuncis de solidaritat, de respecte, de perdó. Constantment asseguraran que l'altre ésser humà és un proïsme i això és important en el món tecnificat en què vivim. Habermas, als anys 70, sostenia que la religió no es podia considerar ni tan sols com quelcom privat, però, corrent el temps, ha anat modificant la seva opinió afirmant que les tradicions religioses aconseguixen fins el dia d'avui l'articulació d'una consciència d'allò que ens manca. Cal dir que les persones religioses, si són coherents amb la seva fe, constitueixen una crida a l'espiritualitat, a la transcendència, una invitació a allò que és profundament humà. El món es fa més humà gràcies als estats d'opinió creats per les religions en favor de tot allò que és humà. Avui hi ha un camp en què la religió és especialment significativa, i és el de la fraternitat. Mounier afirmava que allò que és propi del cristianisme no és estimar la humanitat, sinó estimar el proïsme, a la persona concreta.

Les religions tenen també una incidència positiva en la cohesió de la societat, tal com posa en relleu l'anàlisi de les experiències de diversos països. El fet religiós està estretament vinculat al capital social. Hi ha estudis que indiquen que les relacions establertes per les religions en un país són un dels components bàsics d'aquest capital social. Com afirma López Camps, "la religió, en determinades ocasions, és un element important de la vertebració de la societat, i, en alguns casos, resulta decisiu"¹¹⁵. El sociòleg Putman afirma que les religions actuen de ciment social i, malgrat les transformacions de les societats modernes, les religions continuen tenint un valor social rellevant¹¹⁶. González de Cardedal exposa que "en les tres religions monoteistes, judaisme, islam i cristianisme, era tradicional aprendre de

115. *Asuntos religiosos. Una propuesta de política pública*, Madrid 2010, 76-77.

116. Citat per López Camps, o.c., 77-78.

memòria la Torà, l'Alcorà i els Evangelis, en els que trobem la història viva d'aquestes figures exemplars. Figures d'exemplaritat cívica, d'esforç creador, de resistència en temps de duresa, d'esperança en moments de perill”¹¹⁷.

Les aportacions positives de les religions cal que siguin acollides pels ciutadans. El Papa Francesc, en l'encíclica *Laudato sí*, diu que els textos religiosos clàssics poden oferir un significat per a totes les èpoques, tenen una força motivadora que obra sempre nous horitzons. ¿És raonable – es pregunta Francesc – relegar-los a l'obscuritat, només per haver sorgit en el context d'una creença religiosa?. Que els principis ètics apareguin amb llenguatge religiós no els pren cap valor en el debat públic. Els principis ètics que la raó és capaç de percebre poden repararèixer sota distintes vestimentes i expressats amb llenguatges diversos, fins i tot religiosos¹¹⁸.

A Europa s'ha anat difonent l'opinió que en una societat democràtica i plural només es pot donar una relació correcta entre drets fonamentals dels ciutadans i l'Estat si no s'introdueixen en aquesta relació elements de referència i mediació. En aquesta opinió la religió constituïria un “tercer incòmode”, tolerable només si la religió es redueix a un fet privat propi de l'individu particular. En aquest sentit Kelsen deia que “la valoració de la ciència racional i de la tendència a mantenir-la lliure de tota intromissió metafísica o religiosa són trets característics de la democràcia moderna”¹¹⁹. A diferència de França, Itàlia i Espanya, en què hi ha una tendència en aquest sentit, a Estats Units hi ha una concepció que dóna dret de plena ciutadania a les motivacions religioses de cada ciutadà. Els pares fundadors

117. *Ciudadanía y cristianía, o.c.*, 63.

118. Cf. N. 199.

119. *La democràcia, Bolonya 1998*, 246.

d'aquell país volgueren un “Estat laic sense laïcisme d'Estat”. Són els ciutadans creients sovint inspirats per les religions, els qui afavoreixen la democràcia. Cal dir que Böekenförde i Habermas, a la seva manera, afirmen que l'Estat modern només pot tenir el seu origen en un consens sobre els procediments, però, al mateix temps, admeten que l'Estat liberal i secularitzat es nodreix de premisses normatives que ell sol per si mateix no pot generar¹²⁰.

En el Congrés Internacional de Pastoral de les Grans Ciutats es va constatar que les reaccions a la situació de les persones de les grans ciutats en un món global motiven que sorgeixin nous fenòmens i el recurs a dues estructures tradicionals: la família i la religió. Les grans urbs expressen la capacitat de l'espècie humana per al progrés, com també per a l'autodestrucció. En aquesta lluita es debaten els milers de milions que viuen en les grans ciutats buscant —com afirma Manuel Castells— el suport de la religió per a trobar el camí del bé enfront de les onades destructives del mal que torturen la seva existència¹²¹.

Això posa en evidència l'aportació positiva de la religió a la societat. És important la “institucionalització” de l'Església i confessions religioses com a presència pública en la ciutat. És necessari reconèixer que l'específica contribució teològica i pastoral de l'Església i les confessions religioses constitueix un patrimoni intel·lectual, religiós i social únic i de gran importància en el món urbà, on en l'actualitat es concentra el 52% de la població mundial¹²². Una autèntica teologia pastoral de la ciutat comporta desenvolupar mediacions teològiques i evangelitzadores, en què la capacitat de convocatòria i la presència propo-

120. Cf. A. Scola, *Una nueva laicidad, o.c.*, 37-39.

121. Cf. Ll. Martínez Sistach, coord., *La pastoral de les grans ciutats, o.c.*, 27.

122. Cf. C.M. Galli, “Pueblo de Dios en las culturas urbanas a la luz de “Evangelii gaudium””, dins *Evangelización en las culturas urbanas*, Bogotá 2015, 179.

sitiva de l'Església i les religions, efectivament, repercuteixin en la construcció de la ciutat justa. En aquest sentit, és necessari exercir o mantenir un tipus de proximitat i diàleg evangelitzador amb les institucions civils i amb ONGs, com també amb les instàncies polítiques i de govern a les quals correspon transformar la ciutat en una casa comuna per a tothom.

La presència de l'Església en la societat i les relacions de la jerarquia amb les autoritats civils han de ser de diàleg lleial i de col·laboració constructiva des de la pròpia identitat. L'Església vol contribuir al discerniment d'alguns valors que estan en joc en la societat i que incideixen en l'autèntica realització de la persona humana i de la convivència social. L'Església desitja fer sentir la seva veu dialogant i profètica, amb actitud de col·laboració, ja que busca el bé de la persona humana creada a imatge i semblança de Déu i "tot el que existeix a la terra ha d'ordenar-se a l'home com al seu centre i culminació"¹²³.

El Papa Francesc parla de la necessitat per al bé de la societat del diàleg social en un context de llibertat religiosa, tot afirmant: "Un sa pluralisme, que de debò respecti els diferents i els valori com a tals, no implica una privatització de les religions, amb la pretensió de reduir-les al silenci i a la foscor de la consciència de cadascú, o a la marginació del recinte tancat dels temples, sinagogues o mesquites. Es tractaria, en definitiva, d'una nova forma de discriminació i d'autoritarisme"¹²⁴.

Per això, a ningú no hauria d'incomodar la veu profètica de l'Església sobre la vida familiar, social i política, també quan va a contracorrent d'estats d'opinió àmpliament difosos. Si l'Església no pronunciés aquesta veu, hom privaria la societat d'una

123. Cf. *Gaudium et spes*, 12.

124. *Evangelii Gaudium*, 255.

antiga saviesa que hem rebut de dalt i que ha estat present i activa a les arrels de la nostra antropologia i de la nostra història. Una autèntica fe sempre implica un profund desig de canviar el món, de transmetre valors, de deixar alguna cosa millor rere el nostre pas per la terra¹²⁵. La història del segle xx ens adverteix sobre els mals causats per una confrontació excloent i els cristians no volem ni contribuir a la confrontació ni ser-ne víctimes.

Referint-me més en concret al cristianisme, desitjo reproduir uns fragments del *Discurs a Diognet*, per tal de constatar el que fa la religió cristiana a les persones ciutadanes d'una societat i així constatar la dimensió positiva en la realització de les persones i de la societat. Aquest *Discurs* és del final del segle II o, tot al més, de principis del segle III. Els capítols V i VI són una bella exposició sobre el paper dels cristians en l'economia i en la història. En el *Discurs* llegim aquests fragments: "Els cristians, efectivament, no es distingeixen dels altres homes, ni pel país, ni pel llenguatge, ni pels vestits. Perquè ni habiten ciutats exclusivament d'ells, ni parlen cap dialecte especial, ni duen una vida a part... Per altra banda, bo i repartint-se en les ciutats, gregues o bàrbares, tal com a cadascú hagi tocat en sort, i emmotllant-se als usatges locals en qüestió de vestimenta, menjar i convivència, mostren admirable, i, per confessió de tothom, paradoxal condició de llur ciutadania. Resideixen en pròpies pàtries, però com a forasters, compleixen tots els deures ciutadans i suporten totes les càrregues com els estrangers; qualsevol terra estranya resulta per a ells pàtria, i tota pàtria, terra estranya. Es casen com tothom, engendren fills: però no exposen els nadons. Comparteixen tots la taula, però no el llit... són pobres, i enriqueixen molta gent. Manquen de tot i abunden en tot... En un mot: el que és l'ànima en el cos, això són en el món els cristians. L'ànima està escampada per tots els membres

125. Cf. *Ibidem*.

del cos, i cristians hi ha per totes les ciutats del món. L'ànima habita en el cos, però no és del cos: també els cristians habiten en el món, però no són del món... L'ànima està reclosa dins del cos, però és ella la que anima el cos: així els cristians estan com detinguts dins la presó del món, però són ells qui animen el món¹²⁶.

126. *Apologetes del segle II, a la col·lecció Clàssics del Cristianisme, Barcelona 1993, 252-254.*

❖ 10. ES VA CAP A UNA SOCIETAT LAICA?

La societat és plurireligiosa. En ella hi ha homes i dones que són creients i no creients, i els qui tenen una religió la viuen i la celebren en el si de la convivència social. Perquè la persona és sociable per naturalesa i viu també la fe en la convivència social. Les societats de l'Europa occidental caminem cap a una laïcitat de la societat. El cardenal Ricard, de Bordeus, parlant de la laïcitat afirma que des de fa una quinzena d'anys, almenys en alguns sectors, es va cap a una laïcitat de l'Estat a una laïcitat de la societat¹²⁷. En aquest apartat segueixo un estudi sobre aquestes qüestions¹²⁸.

Avui es promou una laïcitat de la societat que és filla de la secularització i s'identifica amb el laïcisme. Aquesta laïcitat no és combativa —a diferència d'altres corrents—, però pel camí dels fets propiciats per una determinada política contribueix a eliminar de la societat l'àmbit religiós. Aquí no es tracta de combat o de lluita, sinó simplement d'ignorància i indiferència envers la dimensió religiosa. Això significa un afebliment de la presència social i pública de les religions i de l'Església.

Aquesta laïcització de la societat es manifesta de moltes maneres per part dels ajuntaments, com el fet de disposar de les cases parroquials quan els sacerdots no les ocupen, l'ús cultural de les esglésies i dels llocs de culte per a concerts, exposicions, espectacles, sense percebre bé i respectar degudament la identitat i la dimensió religiosa d'aquests llocs, la supressió de les capelles

127. Cf. "Laïcité de l'Etat, laïcité de la société?", dins *Documentation Catholique*, 3 de febrer del 2013, 112.

128. Cf. Ll. Martínez Sistach, *Estat laic i societat plurireligiosa*, Barcelona, 2015, 46-53.

dels hospitals i residències d'ancians, el treball dominical per a beneficiar els interessos econòmics, etc.

En algunes societats occidentals es dóna la laïcització de l'espai públic. Es tracta d'una forma de laïcisme que vol recloure la dimensió religiosa en el domini de les coses privades, prohibint tota forma d'expressió religiosa en l'espai públic. Molts dels nostres contemporanis no volen que les persones creients expressin amb convicció les seves pròpies creences. D'aquí el sentit negatiu de la paraula "proselitisme", que ha de ser rebutjat per la seva falta de respecte a la llibertat. Però no ha de confondre's amb la possibilitat de proposar amb convicció la pròpia fe als altres respectant la seva llibertat, ja que això forma part de la llibertat d'expressió¹²⁹.

Un altre corrent actual es manifesta en l'oposició a les preses de posició públiques de les religions. Això s'observa en les intervencions públiques dels responsables de l'Església, pronunciant-se sobre continguts i fets de la vida social i política que tenen abast ètic. Aquests pronunciaments es consideren com una intervenció indeguda i que va contra la laïcitat. Però la veritable laïcitat ens garanteix la plena llibertat per a oferir la reflexió sobre qüestions que toquen la dignitat de la persona humana i els seus drets fonamentals. Com tota associació i institució, l'Església té dret a expressar lliurement la seva reflexió; li pertoca directament i forma part de la seva missió.

Hi ha la tendència a canviar els dies de les festes religioses. Pot obeir a una hostilitat o indiferència envers la història del país, que en el nostre occident europeu està fortament marcada pel cristianisme. Pot ser motivat per criteris econòmics de la societat.

129. Cf. J.P. Ricard, "Laïcité de l'État, laïcité de la société?", dins *Documentation Catholique*, 3 de febrer del 2013, 112-118; D. Lacorne, "Religion et politique aux États-Unis entre laïcité et puritanisme", dins *Documentation Catholique*, 3 de febrer del 2013, 124-128.

Tanmateix, en el fons hi ha per part d'alguns grups la convicció que amagar sistemàticament tot un contingut de la història i de la cultura del país marcada per la religió és bo per al present i el futur. S'oblida la importància de les arrels cristianes del nostre occident europeu que encara són vives i fecundes i que marquen positivament la nostra identitat, sense la qual no sabríem qui som i això comporta moltes conseqüències negatives.

Va essent cada dia més normal la voluntat de transformar les festes religioses patronals en festes únicament civils o eliminar dels programes oficials de les festes els actes religiosos, de festes que tenen el seu origen en la celebració religiosa. En fer-ho es justifica dient que la religió és quelcom personal i privat, i s'invoca l'aconfessionalitat de l'Estat, negant a la religió la seva presència pública en la societat. Pur laïcisme.

A causa de la immigració, hi ha hagut en els països receptors de tal immigració reaccions suscitées per l'islam. Concretament a França, la llei de 15 de març del 2004 prohibeix portar signes que manifestin pertànyer a una religió en les escoles públiques i en els liceus públics. Una tal disposició es pot entendre si es conculca l'ordre públic per part de joves enarborant signes religiosos ostensibles i provocadors. Si aquest no és el cas, tal disposició es veu com una conculcació del dret de llibertat religiosa. Com s'ha dit, d'aquesta manera es fa de l'escola pública un santuari de l'Estat en el qual les religions no hi caben. Són interessants les manifestacions que féu el president del Consistori Central dels Jueus a França, Joël Mergui: "Arranjaments de sentit comú han permès sempre als jueus de França respectar les tradicions religioses. Però es va perdre aquest esperit en nom d'una radicalització de la laïcitat. Ara bé, si la laïcitat s'endureix, els jueus seran els grans perdedors"¹³⁰.

130. *Le Monde*, 18 de març del 2012.

Vull fixar-me també en una concepció que pretén justificar la no-presència de les autoritats públiques en celebracions religioses per raó i com a exigència de l'aconfessionalitat i de la laïcitat de l'Estat. Aquella presència sembla a alguns com una contradicció amb l'Estat laic, o com una situació pròpia de l'Estat confessional.

Tanmateix considero que l'Estat laic, amb una laïcitat democràtica, positiva i oberta, no prohibeix ni contradu que les autoritats públiques creients o no creients puguin assistir a celebracions religioses. La laïcitat de l'Estat harmonitza amb la manera de ser de la societat que és plurireligiosa. Les autoritats estan al servei dels ciutadans i dels grups, associacions i institucions de la societat. La seva presència en un acte religiós valorat i participat per ciutadans d'una religió, és una manifestació més del respecte i estima que l'autoritat pública té als seus ciutadans i també del seu desig de participar en allò que els ciutadans d'una religió estimen i celebren. És realment bonic veure els representants del poble en actes culturals, religiosos i socials que els ciutadans valoren, organitzen i celebren.

El cas més clar es dona en les celebracions religioses de les festes patronals de les ciutats i pobles. La presència de les autoritats en tals actes consisteix en una presència solidària, concretament amb els catòlics del lloc, i és una expressió del respecte que tenen als ciutadans que celebren la seva festa patronal i també de l'agraïment de les autoritats per la participació d'aquests ciutadans i de la seva religió en les tasques de la societat col·laborant en la realització del bé comú.

Els actes i celebracions religioses són actuacions que exerceixen els ciutadans en virtut del seu dret fonamental de llibertat religiosa i els ajuden en la realització de la seva persona i en la seva participació en el bé comú de la societat. Pensem, per

exemple, en el servei que presten Càritas i les parròquies, sense oblidar les congregacions religioses, a tantíssimes persones necessitades, especialment davant les greus conseqüències de la crisi econòmica.

L'expressió pública i social de la fe forma part del dret del creient. Això ha de ser possible en tota societat, perquè una societat democràtica és una societat plural on, dins el respecte a l'ordre establert, totes les expressions públiques de les religions han de poder manifestar-se. Aquí convé repetir que l'Estat és laic, però la societat no. La societat té una missió: permetre a les religions que aportin tota la seva riquesa espiritual i humana i enriqueixin d'aquesta manera la vida social. En una societat democràtica, la laïcitat ben entesa permet la comunicació entre les diverses tradicions espirituals i religioses de la societat, i això ha d'interessar molt a les autoritats que busquen el bé comú de la societat.

Joan Pau II, en el seu discurs al Cos Diplomàtic, el 12 de gener del 2004, va dir que “les comunitats de creients són presents en totes les societats, expressió de la dimensió religiosa de la persona humana. Els creients, doncs, desitgen legítimament poder participar en el diàleg públic. Desgraciadament, s'observa que no sempre és així. Som testimonis, aquests darrers temps, en certs països d'Europa, d'una actitud que pot posar en perill el respecte efectiu de la llibertat de religió”.

L'Església no és ni vol ser un agent polític, però té un profund interès pel bé de la comunitat política, l'ànima de la qual és la justícia, i li ofereix en dos nivells la seva contribució específica. En efecte, la fe cristiana purifica la raó i l'ajuda a ser el que ha de ser. L'Església ha d'assumir positivament la totalitat de la seva missió evangelitzadora, enfront de qualsevol posicionament intraeclesial merament “defensiu”, o extraeclesial “prohi-

bitiu”, tant en les coses relatives a l’anunci de la fe de l’Evangeli, com en la capacitat de transmetre a la societat civil un “esperit” que pugui fer-la més humana.

Certament, el ple reconeixement del veritable àmbit religiós és completament vital per a una adequada i fecunda presència de l’Església en la societat. Com hem dit abans, la dimensió religiosa va més enllà dels actes típics de la predicació i del culte; repercuteix i s’expressa per la seva pròpia naturalesa en la vivència moral i humana, que es fa efectiva en els camps de l’educació, de la vida social, del matrimoni, de la família, de la política, de la cultura i de la solidaritat¹³¹. Tot això, insistim, pressuposa una acceptació, no retallada jurídicament, de la seva significació pública.

131. Cf. L.L. Martínez Sistach, “Las Iglesias y las Comunidades Religiosas en la futura Constitución europea”, dins *Iglesia, Estado y Sociedad internacional*, Madrid 2003, 640.

❖ 11. SÍMBOLS RELIGIOSOS EN LLOCS PÚBLICS

Sovint es llegeixen o s'escolten opinions a favor o en contra de la presència de símbols o signes religiosos en espais públics o en l'ús personal dels ciutadans en activitats socials i professionals. Es pot parlar de símbols religiosos dinàmics que són els que estan associats a un ús personal i identifiquen les persones en les seves creences religioses, com poden ser la creu, el vel o la *kipá*. Existeixen, també, símbols religiosos estàtics en edificis públics integrats en la seva estructura o presents a través de l'ornamentació o escultures o com element propi d'algun tipus de cerimònia oficial. Recordem que a l'inici de la transició democràtica del nostre país es donaven episodis en què els protagonistes eren els símbols religiosos. No es tracta de quelcom secundari, perquè els símbols religiosos tenen relació amb la pròpia religió i la seva presència o el seu ús incideix en l'exercici del dret fonamental de llibertat religiosa dels ciutadans.

Benet XVI es va referir diverses vegades a aquesta qüestió, una d'elles en el seu discurs a Westminster Hall, el 17 de setembre de 2010, indicant: “Hi ha qui manté que cada celebració pública de festes com Nadal haurien de suprimir-se segons la discutible convicció que aquesta ofèn els membres d'altres religions o de cap. I n'hi ha d'altres que mantenen – paradoxalment amb la intenció de suprimir la discriminació – que els cristians que realitzen un paper públic se'ls hauria de demanar a vegades que actuessin contra la seva consciència. Aquests són signes preocupants d'un fracàs en l'estima no només dels drets dels creients a la llibertat de consciència i a la llibertat religiosa, sinó també del legítim paper de la religió en la vida pública”¹³².

132. *La caridad política, o.c., 39-40.*

El laïcisme constituint-se erròniament com la garantia de la igualtat, imposarà la neutralitat en l'espai públic de tot símbol religiós, sacrificant la llibertat religiosa positiva de la majoria de la societat. Tanmateix més enllà d'aquesta coacció externa de la llibertat, el laïcisme tendeix a ofegar les manifestacions religioses més arrelades en la societat i procurarà fomentar un multiculturalisme relativista amb el resultat que les creences i tradicions religioses arrelades en la cultura i la història del país es vagin diluint en un magma de creences noves i importades, sense valorar la seva rellevància social o si són contradictòries amb els valors occidentals i democràtics. És un ignorar les pròpies arrels culturals i religioses del país.

Cal dir que la presència de símbols religiosos catòlics, per referir-me a uns d'aquests símbols, en sí no constitueix un trencament del principi d'igualtat en matèria religiosa i una discriminació respecte de les altres confessions religioses no catòliques. Això es pot fonamentar sobre la premissa d'una doble argumentació. Concretament, la sana laïcitat de l'Estat i l'existència d'un patrimoni o riquesa cultural, històrica i espiritual comú del nostre país.

La laïcitat no significa que l'Estat sigui hostil o indiferent a allò que és religiós, sinó que ho ha de tutelar i promoure. És l'aspecte positiu de la laïcitat de l'Estat. Això ha estat posat en relleu en la jurisprudència constitucional¹³³. La laïcitat no pot imposar-se al propi cos social, si no vol coaccionar ideològicament els ciutadans¹³⁴. Quan en virtut de la tolerància negativa es diu que no pot haver cap creu en els edificis públics, "el que experimentem és la supressió de la tolerància ja que significa que la

133. SSTC 5/1981, de 13 de febrero; 29/1992, de 23 de febrero y ATC 180/1986, de 21 de febrero.

134. Cf. A. López-Sidro, *Laicidad, laicismo y libertad religiosa, a RGDCDEE, n.4, mayo 2006, pp. 2-5.*

religió cristiana no pot manifestar-se més de forma visible”¹³⁵. I el Papa Francesc manifesta també que si la creu contingés una afirmació que resultés incompreensible o inadmissible per als altres, treure-la seria digne de consideració, però és justament el contrari: la creu és una afirmació de l’amor de Déu que no agredeix ni ofèn a ningú, i forma part de la identitat cultural que sosté des de dintre els valors de les nostres societats: fa possible una cultura humana i treballa contra l’egoisme. González de Cardedal considera que “si una majoria no pot imposar els seus signes a les minories, allà on aquests signes exigeixin adhesió i confessió, un govern tampoc pot a petició d’una minoria en clau individual liberal anul·lar la història col·lectiva i la voluntat comunitària que reconeix en aquests símbols, siguin culturals o religiosos, la seva pròpia història sense la qual quedaria cega o muda”¹³⁶.

Murgetio afirma que “al no donar l’esquena a la societat, l’Estat laic no assumeix les conviccions religioses del seus ciutadans pel fet que en les seves institucions s’exhibeix el crucifix. No participa de l’acte de fe... L’Estat té en compte les creences religioses presents en la pròpia societat espanyola, i la presència del crucifix no és sinó expressió o compliment del mandat constitucional”¹³⁷. No es pot pretendre elevar a categoria absoluta i prioritària la llibertat religiosa negativa i, a la vegada, trencar la llibertat religiosa positiva fruit d’una realitat social inqüestionable. La doctrina del Tribunal Europeu de Drets Humans dóna base per sostenir que la presència del crucifix no constitueix un proselitisme indegut o que determini efectes sobre les pròpies creences. El Papa Francesc afirma que “el degut respecte a les minories d’agnòstics o no creients no ha d’imposar-se d’una

135. Benet XVI, *La luz del mundo*, Barcelona 2010, 65.

136. *Signos visibles del invisible*, a ABC, 13 de febrer de 2010, 3.

137. *Igualdad religiosa y diversidad de trato en la Iglesia catòlica*, Pamplona 2008, 286.

manera arbitrària que silenciï les conviccions de majories creients o ignori la riquesa de les tradicions religioses. Això a la llarga fomentaria més el ressentiment que no pas la tolerància i la pau”¹³⁸.

S’ha dit que la nostra civilització occidental enfonsa les seves arrels en tres turons: l’Acròpolis, el Capitoli i el Gòlgota. Els europeus pensem en categories mentals gregues, els esquemes jurídics romans són fonamentals per entendre el nostre Dret i el substrat ideològic i ètic que amara el pensament i el dret europeu és, en la seva base, judeocristià. Així, el valor del crucifix transcendeix el seu propi significat religiós per configurar al seu entorn tot un conjunt de valors històrics, culturals i espirituals que han afaïçonat el nostre país¹³⁹.

La diversitat de significacions que pot tenir un símbol religiós, queda clar en unes afirmacions del Consell d’Estat Italià, en la seva Decisió de 13 de febrer de 2006, respecte de la presència del crucifix en les aules escolars: “En un lloc de culte el crucifix és pròpiament i explícitament un símbol religiós, en quant es dirigeix a sol·licitar l’adhesió reverent al fundador de la religió cristiana. En una seu no religiosa, com l’escola, destinada a l’educació dels joves, el crucifix podrà revestir per als creients els valors religiosos, però pels creients i no creients la seva exposició serà justificada i assumirà un significat no discriminatori sota el perfil religiós si està en grau de representar de manera sintètica i immediatament perceptible i intuïble valors civilment rellevants i, especialment, aquells valors subjacents i que inspiren el nostre ordre constitucional, fonament de la nostra convivència civil”¹⁴⁰.

138. *Evangelii Gaudium*, 255.

139. Cf. R. Navarro Valls, a “Bases de la cultura jurídica europea” a Navarro Valls y Palomino, *Estudio y religión. Textos para una reflexión crítica*, Barcelona 2003, 398.

140. Consiglio di Stato in sede giurisdizionale [Sezione Sesta] n. 556/06.

Hi ha també la temàtica més ampla dels símbols religiosos que porten les persones de les distintes religions en les seves actuacions públiques i socials. Caldrà distingir si són símbols religiosos o culturals i d'entrada la laïcitat positiva de l'Estat haurà de respectar l'ús d'aquests símbols religiosos, amb les úniques limitacions de l'ordre públic o de la incompatibilitat amb l'exercici d'activitats professionals o escolars. Convé aclarir que si bé algunes persones poden manifestar certa incomoditat davant dels símbols religiosos, aquests per si mateixos no conculquen ni representen cap agressió a la llibertat religiosa, ja que aquesta es manté intacta pel que respecta a la seva essència més bàsica. El fet de creure és un acte lliure que es produeix en la consciència de les persones, al marge dels símbols religiosos externs¹⁴¹.

La Convenció marc per a la protecció de les minories nacionals, aprovada l'1 de febrer de 1995 pel Consell d'Europa, demana educar les noves generacions en el respecte de les diferències ètniques, religioses, culturals. En particular, l'article 6,1 de la Convenció preveu que "sigui promogut l'esperit de tolerància i el diàleg intercultural, i que siguin adoptades mesures eficaces per afavorir el respecte i la comprensió recíproca i la cooperació de tots els que viuen en el territori, sigui quina sigui la seva identitat ètnica, cultural, lingüística o religiosa, especialment en el camp de l'educació, de la cultura i dels mitjans". S'ha de tenir present que aquesta normativa de respecte de la diversitat no considera només les cultures de minories, sinó tota cultura present en el context nacional, compreses aquelles de majoria. Si no fos així estaríem davant d'una absurditat conceptual i jurídica¹⁴².

Feliciani manifesta que en el pensament del Papa Francesc es pot reconèixer una sintonia amb les orientacions dels qui

141. Cf. J. López Camps, *Asuntos religiosos. Una propuesta política pública*, Madrid 2010, 268.

142. Cf. C. Cardia, *Le sfide della laicità*, Torino 2007, 182.

en seu doctrinal o jurisprudencial, reconeixen la legitimitat de la presència del crucifix en els edificis públics en quant símbol de valors universals¹⁴³. El Papa Francesc afirma en una entrevista que “cadascú ha de gaudir de la llibertat per exterioritzar la seva fe. Si una dona musulmana vol portar un vel, ho ha de poder fer. El mateix si un catòlic vol portar una creu”¹⁴⁴. Cal recordar que el límit establert en la doctrina jurídica i en les Declaracions universals de l'exercici del dret a la llibertat religiosa consisteix en l'ordre públic. Es demana quelcom més restrictiu que el que constitueix el bé comú, per tal de poder justificar una possible menor limitació de l'exercici d'aquest dret fonamental. Per tant, en l'ús dels símbols religiosos això s'ha de tenir molt present, i així evitar impedir l'ús d'aquests símbols per raons o motius inadequats i que podrien constituir una conculcació de l'exercici del dret fonamental de llibertat religiosa.

En aquesta temàtica s'ha de valorar la relació dels símbols religiosos amb la identitat socio-religiosa-cultural d'un país. Cal respectar l'ús dels símbols dels immigrants per exigències culturals i religioses, però també la seva integració demana que es respectin aquells símbols religiosos i tradicions religioses i culturals que identifiquen el país acollidor.

Com a corol·lari d'aquesta temàtica desitjo suggerir quelcom sobre els funerals d'Estat. Es tracta d'una celebració oficial d'un Estat laic, però els funerals es fan pensant en persones que poden ser creients i de distintes religions o d'una mateixa religió. Els funerals se celebren pensant en les persones difuntes i les seves famílies, no per a l'Estat com a tal. Per això, caldrà prepa-

143. Cf. “Papa Francesco e la libertà religiosa”, a *Nuova antologia*, vol. 617, fasc. 2279, juliol-setembre 2016, p. 90.

144. G. Goubert – S. Mailard, *Papa Francesco intervistato dalla “Croix”. Quale Cristianesimo per l'Europa*, a *l'Osservatore Romano*, 18 de maig de 2016, p. 5.

rar-los i celebrar-los atenent aquestes persones si són creients o no ho són.

Poso un cas concret i relativament recent. Amb motiu de les víctimes de l'accident aeri dels Alps, de 24 de maig de 2015, que feia el trajecte Barcelona-Frankfurt, en que moriren catalans, alemanys i d'altres països, catòlics, protestants, musulmans i jueus, per part de les autoritats civils estatals i autonòmiques se'm va demanar un acte religiós a la basílica de la Sagrada Família.

A Colònia, a la catedral es va celebrar una cerimònia religiosa cristiana ecumènica. Un bon nombre de passatgers eren espanyols i molts d'ells veïns de localitats de Catalunya. Vaig poder parlar amb molts dels familiars i vaig constatar que eren catòlics practicants.

És sabut que a les esglésies s'hi poden celebrar cerimònies religioses ecumèniques en què els participants són cristians, però no interreligioses en què els participants són cristians i d'altres religions no cristianes. Així, atenent a més al fet que gairebé totes les víctimes del nostre país eren de religió catòlica i hi havia alguns protestants, dos musulmans i un jueu, vaig considerar que era pertinent no limitar la celebració a un acte ecumènic com es va fer a Colònia, sinó atendre les víctimes de religió cristiana no catòlica, jueva i musulmana i també les de religió catòlica. Per això es va celebrar l'eucaristia i a continuació van participar un pastor protestant, un rabí i un imam.

Aquesta opció va ser criticada perquè alguns tenien la imatge de la celebració a Colònia, sense que tinguessin present que en aquella celebració no es va tenir en compte a un bon nombre de víctimes de religió musulmana que vivien a Alemanya. Considero que la celebració que vàrem fer a la Sagrada Família era més respectuosa i tenia en compte que, en celebrar-se en una

església, havíem d'observar la normativa establerta. Acabada la celebració, les primeres autoritats que van participar en l'acte em van manifestar que estaven molt satisfetes de l'atenció a les víctimes de totes les religions. En aquest sentit, quan vaig demanar al pastor, al rabí i l'imam si volien participar en la celebració, tots ells m'ho van agrair moltíssim i van posar en relleu l'atenció i respecte, no només als catòlics i protestants, sinó també als jueus i musulmans. Va ser emotiva la salutació que els tres i jo mateix vàrem donar als familiars de les víctimes al final de l'acte¹⁴⁵.

145. Cf. Ll. Martínez Sistach, *Un cardenal es confessa*, Barcelona 2017, 150-151.

❖ 12. LA LLIBERTAT RELIGIOSA GARANTEIX LA PAU SOCIAL

En les nostres societats amb presència d'una pluralitat de religions i amb motiu en alguns indrets de tensions i lluites entre algunes religions, com també davant del terrorisme perpetrat per membres d'algunes religions, apareix el debat de la relació entre llibertat religiosa i pau social. Podria semblar abstractament que una llei amb possibilitats de reduir l'abast de la diversitat religiosa també pot reduir i àdhuc eliminar els conflictes que puguin derivar-se d'aquella diversitat.

No obstant això, la praxi i diversos estudis realitzats han demostrat que entre llibertat religiosa i pau social hi ha una correlació molt estreta. S'ha demostrat que com més l'Estat imposa restriccions en l'exercici de la llibertat religiosa, més augmenten els conflictes de contingut religiós. Imposar o prohibir per llei pràctiques religioses comporta augmentar aquells ressentiments i frustracions que es manifesten més tard com a conflictes en la vida pública¹⁴⁶. En aquest sentit, González de Cardedal afirma que “el principi segons el qual el que és reprimat amb violència torna amb la venjança val també per a la religió i des d'aquest principi podem entendre alguns fenòmens contemporanis i un cert retorn al que denominem ‘religiós salvatge’”¹⁴⁷.

146. Cf. A. Scola, “L’Edicte de Milà: *initium libertatis*”, dins *Documents d’Església* 48 (2013) 123-127. Julio L. Martínez, rector de la Universidad Pontificia de Comillas, afirma que “una reducció de la religió al silenci o als recintes tancants dels temples, sinagogues o mesquites, no respecte el pluralisme, més aviat portaria a noves formes de discriminació i autoritarisme i a la llarga fomentaria més el ressentiment que no pas la tolerància i la pau”. (*La missa dominical en la televisió pública, entrevista a ABC, de 18 de març de 2017*).

147. *Ciudadanía y cristianía, o.c.*, 207.

El Papa Francesc reconeix que avui hi ha una intolerància per part d'alguns envers les conviccions religioses diferents de la pròpia que constitueix un enemic molt insidiós de la llibertat religiosa. El Papa afirma que és de capital importància que tots els que manifestin la seva fe en Déu uneixin les seves forces per aïllar a qui se serveix de la religió per portar a terme projectes de guerra i de violència, instrumentalitzant i manipulant el Sant Nom de Déu¹⁴⁸.

Scola es planteja el problema de la relació entre llibertat religiosa i orientació de l'Estat respecte a les comunitats religioses en la societat civil. S'observa avui una evolució en la política dels Estats democràtics. Fins fa poc era una referència substancial i explícita a estructures antropològiques generalment admeses com a dimensions constitutives de l'experiència religiosa: el naixement, el matrimoni, la generació, l'educació i la mort. Però avui aquesta referència identificada en el seu origen religiós comença a ser o és ja qüestionada i considerada inutilitzable. El problema clàssic del judici moral sobre les lleis s'ha anat transformant cada vegada més en un problema de llibertat religiosa, però en si no ho és.

El concepte francès de laïcitat es basa en la idea de la indiferència, que es defineix com a neutralitat de les institucions de l'Estat respecte del fenomen religiós. Aquest és un concepte molt estès en la cultura jurídica i política europea, arribant a confondre's les categories de llibertat religiosa i de la denominada neutralitat de l'Estat.

Alguns ho raonen dient que si l'Estat és laic, també la seva legislació ha de ser laica, és a dir, axiològicament neutral. Tanmateix, aquesta manera de pensar acaba essent acrítica des d'un

148. Cf. *Viatge del Papa Francesc a Armènia, de 24-26 de juny de 2016*.

doble punt de vista. En primer lloc, suposa que una legislació inspirada en criteris distints de l'humanisme personalista d'inspiració religiosa és en sí mateix neutral. Però no és pas així, sinó que simplement s'inspira en diversos valors. En segon lloc, i en un sentit més ampli, s'interpreta de manera errònia la laïcitat de l'Estat perquè es confon la “no confessionalitat” de l'Estat amb la seva neutralitat respecte als subjectes civils i la seva identitat cultural. Malgrat tot, aquestes identitats són rellevants per a l'Estat en virtut de la seva expressió democràtica¹⁴⁹. L'Estat democràtic no pot ser indiferent als grans valors que estan a la base de la mateixa convivència democràtica, com les llibertats civils i polítiques. L'Estat democràtic és laic per la seva no identificació amb cap visió del món, però no és en absolut “neutral” en relació amb els seus valors fonamentals.

El Papa Francesc diu que “amb el pretext de lluitar contra aquells fenòmens fonamentalistes, es poden perpetrar greus violacions dels drets humans; més concretament del dret a la llibertat religiosa. Per això considera que cal un equilibri delicat per combatre la violència realitzada en nom d'una religió, d'una ideologia o d'un sistema econòmic, i al mateix temps cal respectar la llibertat religiosa, la llibertat intel·lectual i la llibertat individual”¹⁵⁰.

En les nostres societats europees actuals les divisions més profundes són entre la cultura secularista i el fenomen religiós, i no tant entre les diverses religions. Si no es té en compte aquesta observació, l'Estat democràtic, sota la idea de neutralitat, ha anat donant suport a una visió basada en la idea secular i atea, en detriment de la justa llibertat religiosa. Fàcilment l'Estat “neutral” fa la seva pròpia cultura secularista, que a través de

149. Cf. A. Scola, *La nueva laicidad*, Madrid, 2007, 23-24.

150. *Discurs del Papa al Congrés dels EEUU, de 24 de setembre de 2015.*

la legislació es converteix en cultura dominant i acaba exercint un poder negatiu en relació a altres identitats i, especialment, en relació a les religions presents en la societat civil, tendint a marginar-les, si no a expulsar-les de l'àmbit públic.

Davant aquesta realitat constatable, sembla que la solució consisteix en el fet que es repensi el tema de la laïcitat o aconfessionalitat de l'Estat en el marc del pensament renovat de la llibertat religiosa. L'Estat no ha d'interpretar la seva aconfessionalitat com un distanciament, o una impossible neutralitat, sinó que ha d'obrir espais on cada persona i comunitat puguin aportar la seva contribució a la construcció del bé comú¹⁵¹.

Tanmateix tan per ajudar a la bona harmonia entre les religions en un país com per potenciar el que aquestes poden fer al servei del bé comú de la societat, cal donar molta importància al diàleg interreligiós. És absolutament necessari el diàleg interreligiós per buscar solució als grans problemes socials que tenen moltíssimes persones al món, les quals esperen encara molt de les religions. L'Església, des del Concili Vaticà II, compta a la cúria romana amb un dicasteri dedicat al diàleg interreligiós. Les religions han de treballar juntes per protegir i defensar la dignitat de la persona humana amenaçada pel materialisme i el secularisme. El treball conjunt que cal realitzar és descomunal.

És molt important trobar-se les diverses religions per intercanviar parers sobre tota l'aportació de la saviesa espiritual de les nostres tradicions religioses i culturals amb la finalitat que en la humanitat pugui prevaler, no la pretensió hegemònica d'uns contra els altres, sinó la recerca sincera dels camins de la pau i del diàleg. En aquest sentit, va ser una fita la trobada de les grans religions del món a Assís, convocades per Joan Pau II, el

151. Cf. A. Scola, *Buone ragioni per la vita in comune*, Mondadori, Milà 2010, 16-17.

27 d'octubre de 1986, i la trobada internacional anual per la pau que celebra en diferents ciutats europees la Comunitat de Sant Egidí. Desitjo posar en relleu que aquesta trobada s'ha celebrat a la ciutat de Barcelona en dues ocasions, els anys 2001 i 2010. Benet XVI va enviar un missatge a la segona trobada de Barcelona en el qual deia: “En un temps difícil de crisi i de conflictes, aguditzats pel fenomen cada vegada més estès de la globalització, les religions estan cridades a realitzar la seva especial vocació de servei a la pau i a la convivència. Tots els pobles per tal de viure en una autèntica comunitat de germans i germanes, tenen necessitat d'inspirar-se i de recolzar-se en el comú fonament dels valors espirituals i ètics”.

El Papa Francesc ha visitat recentment El Caire (28-29 d'abril de 2017) per trobar-se amb el món musulmà i amb el món cristià catòlic i ortodox, amb motiu dels atemptats terroristes soferts a Egipte, una megàpolis de més de quinze milions d'habitants. En els discursos d'aquest viatge es posa en relleu la necessitat del diàleg interreligiós. El Papa digué: “Cristians i musulmans, i tots els creients, estem cridats a oferir la nostra aportació: vivim sota el sol d'un únic Déu misericordiós... Plegats repetim un ‘no’ alt i clar a tota forma de violència, venjança i odi comesos en nom de la religió o en nom de Déu. Plegats afirmem la incompatibilitat entre la fe i la violència, entre creure i odiar”. La imatge clau del viatge va ser l'abraçada que es van fer el Papa i Ahmed al-Tayeb, imam de El Caire i rector de la Universitat de al-Azhar.

En el seu discurs a la Conferència Internacional per a la Pau, el 28 d'abril de 2017, va dir que “en el diàleg interreligiós estem cridats a caminar junts amb la convicció que el futur de tots depèn també de l'encontre entre religions i cultures”. A la vegada assenyalà que el diàleg pot ser afavorit si és configuren bé tres indicacions fonamentals, que són aquestes: “*El deure de la*

identitat, perquè no es pot entaular un diàleg real sobre la base de l'ambigüitat o de sacrificar el bé per complaure a l'altre. *La valentia de l'alteritat*, perquè el que és diferent, cultural o religiosament, no se'l veu ni se'l tracta com a un enemic, sinó que se l'acull com a un company de ruta, amb la genuïna convicció que el bé de cadascú es troba en el bé de tots. *La sinceritat de les intencions*, perquè el diàleg, atès que és expressió autèntica del què és humà, no és una estratègia per aconseguir segones intencions, sinó el camí de la veritat, que mereix ser recorregut pacientment per transformar la competició en cooperació”.

El Papa parla de la civilització de la pau i de l'encontre. I en la terra de les aliances, que és Egipte, indica que “creences religioses diferents s'han trobat i cultures diverses s'han barrejat sense confondre's, reconeixent la importància *d'aliar-se per al bé comú...* El Sinaí ens recorda que una vertadera aliança en la terra no pot prescindir del Cel, que la humanitat no pot pretendre trobar la pau exclouent a Déu del seu horitzó, ni tampoc pot tractar de pujar a la muntanya per apoderar-se de Déu”. En aquest discurs Francesc fa com una síntesi del que anem tractant en aquestes pàgines: “Es tracta d'un missatge molt actual, davant d'aquesta perillosa paradoxa que persisteix en els nostres dies, segons la qual es tendeix a reduir la religió a l'esfera privada, sense reconèixer-la com una dimensió constitutiva del ser humà i de la societat i, per l'altra, es confonen l'esfera religiosa i la política sense distingir-les adequadament. Existeix el risc que la religió acabi essent absorbida per la gestió dels assumptes temporals i es deixi seduir per l'atractiu dels poders mundans que en realitat només volen instrumentalitzar-la”.

En una Conferència Internacional “Orient i Occident Diàlegs de Civilització”, organitzada per la Comunitat de Sant Egidi i l'institució islàmica Al-Azhar, el juny 2015, em vaig referir a unes declaracions de Vincent Feroldi, delegat episcopal de l'Ar-

xidiòcesi de Lió per a les relacions amb els musulmans. Aquest digué que totes les religions han de fer un “ressourcement”, un retorn a les fonts, als textos inspirats per Déu, en una paraula, anar als místics de cada religió. Aquests són els intèrprets més valuosos del sentit de cada creença i de cada una de les tradicions religioses, perquè ells les miren des del seu profund sentit i experiència de Déu.

Considero que una de les prioritats de les bones relacions entre les religions consisteix en fer possible una vertadera civilització de la convivència. Penso que per aconseguir-ho el paper d'Europa és fonamental. Perquè Europa és una comunitat humana plural i perquè a través del Mediterrani ha heretat uns antics intercanvis amb els altres dos mons presents a la riba d'aquest mar, Àfrica i Àsia¹⁵².

En aquestencontre, em vaig referir també a l'ajut que hem d'oferir a les autoritats civils en la gestió del pluralisme religiós. Aquestes han de trobar en les religions una actitud de franca col·laboració en el marc de la llibertat religiosa. No hi ha dubte, com afirma Andrea Riccardi, que “el gran repte del cristianisme contemporani és viure en la pluralitat religiosa”.

A Barcelona hi ha un temple dedicat al patriarca Abraham. Constitueix entre nosaltres el record monumental religiós dels Jocs Olímpics de l'any 1992, que es van celebrar a la ciutat comtal. Em sembla que la memòria del gran pare dels creients és per a nosaltres una icona de la civilització de la convivència i del diàleg interreligiós entre la descendència d'Abraham, els fills d'Isaac i els fills d'Israel.

152. Cf. Ll. Martínez Sistach, “La civiltà della convivenza” a *Cristiani nella società del dialogo e della convivenza*, Vaticano 2013, 67.

És satisfactori recordar que a Barcelona des de fa bastants anys existeix una experiència de diàleg interreligió realitzat pel que es denomina el Grup de Treball Estable de Religions (GTER) i que està integrat per diversos membres que cadascú d'ells és membre de les grans religions que estan en el país.

El diàleg interreligió és molt necessari si constatem que Europa s'està tornant cega i muda davant la realitat religiosa en la seva dimensió teològica i personal, més enllà de la seva repercussió política: d'aquí el silenci social sobre Déu – paraula que, a diferència d'Estats Units per exemple, cap polític o professor d'Universitat s'atreveix aquí a pronunciar en públic -. I al final el que no és paraula no serà realitat i l'afàsia (no parlar de) es convertirà per a l'home en agnòsia (no conèixer, no existir). Europa considera que com més riquesa, més lleis i més armes tingui, es defensarà millor dels qui no pensen com els europeus o no creuen com els moderns secularitzats. Sembla creure que Déu pertany al món rural desaparegut i que amb la secularització el seu nom ja no trobarà lloc ni ressò en la nova morada dels humans: primer la ciutat i després la xarxa. Per això va aparèixer la convicció que la modernitat i la secularització portarien automàticament el final de la religió, fet que els últims anys han desmentit¹⁵³.

Cal dir que la qüestió de Déu és la “qüestió de les qüestions”. L'home d'avui té necessitat de veure amb els seus propis ulls i de tocar amb les seves pròpies mans que amb Déu o sense Déu tot canvia. Una mentalitat àmpliament difosa en el nostre temps que renuncia a tota referència al transcendent s'ha manifestat incapaç de comprendre i de perseverar allò que és realment humà¹⁵⁴.

153. González..., o.c., 206.

154. Cf. Ll. Martínez Sistach, *La Sagrada Família, un diàleg entre fe i cultura*, 2^a ed., Barcelona 2014, 94.

Benet XVI tractant de *l'Atri dels Gentils* de Paris afirma: “Crec que l'Església hauria, també avui, d'obrir una mena 'd'atri dels gentils' on els homes puguin entrar en contacte d'alguna manera amb Déu sense conèixer-lo i abans que hagin trobat l'accés al seu misteri, al servei del qual està la vida interna de l'Església. Al diàleg amb les religions cal afegir-hi avui sobretot el diàleg amb aquells per als qui la religió és una cosa estranya, per als qui Déu és desconegut i que, no obstant això, no volen estar simplement sense Déu, sinó apropar-s'hi almenys com a Desconegut”¹⁵⁵.

155. Citat a Ll. Martínez Sistach, *La Sagrada Família, o.c.*, 95.

❖ 13. ANUNCIAR JESUCRIST EN UNA SOCIETAT PLURALISTA

A l'inici d'aquestes pàgines ja dèiem que les relacions de l'Església i de l'Estat s'han de situar en un context molt més ample: les relacions entre l'Església i el món on hi tenen un lloc molt important tots els membres del poble de Déu. A la llum dels continguts del Concili Vaticà II es posa en relleu que les relacions entre l'Església i la comunitat política no s'esgoten exclusivament en les relacions jurídic-constitucionals entre les dues realitats. El Concili ens ha dit que “és d'una gran importància sobretot on hi ha una societat pluralista, tenir un concepte just de la relació entre comunitat política i Església, i distingir clarament entre allò que els cristians, separadament o en grup, fan pel seu compte com a ciutadans, moguts per la consciència cristiana, i allò que fan en nom de l'Església, en comunió amb els pastors”¹⁵⁶.

Així, després del Concili Vaticà II han canviat els escenaris dintre dels quals les relacions Església-món venen considerats. Aquests escenaris venen considerats primàriament com relacions de base, com relacions no formals entre els membres del poble de Déu i els pobles d'aquest món. Podem dir que secundàriament aquestes han de ser considerades com relacions de vèrtex, entre la institució eclesial i les institucions polítiques, com acords entre les dues autoritats.

L'activitat dels cristians, sols o associats entre ells, en l'àmbit de la societat civil que el Concili Vaticà II qualifica expressament com missió eclesial i com apostolat, és certament una manera

156. *Gaudium et spes*, 76.

de relacionar-se l'Església amb el món i amb la comunitat política, facilitant que l'Església penetri en el món¹⁵⁷ i vagi realitzant la seva missió.

És ben cert que la laïcitat de l'Estat influeix en la vida individual i comunitària dels ciutadans, i d'una manera especial en les societats que han experimentat un canvi cultural que suposa la superació de models de signe més confessional. Això demana als cristians i a l'Església trobar el propi "lloc" en la nova situació socio-cultural en què vivim, sense que comporti la pèrdua de la pròpia identitat cristiana i de la seva actuació com a tal.

La fe cristiana no és quelcom purament intel·lectual. És també el principi inspirador d'una manera de viure i d'actuar. I això no necessàriament s'ha de manifestar sempre en les diverses actuacions socials dels cristians, però tampoc no s'ha d'excloure necessàriament que puguin exterioritzar-se, tal com demana el caràcter laic de l'Estat. Així, doncs, no es podran impedir, per part de les autoritats civils, les obres, entitats i associacions cristianes.

La manera d'estar el creient en la societat comporta també una manera d'actuar, inspirada per la seva fe, ordenada a influir sobre la societat per a una millor consecució del bé comú, coherent amb els valors humans inherents a la fe cristiana. Això demana maduració per part dels cristians en el sentit de presentar-se quan calgui com a cristians en les seves actuacions professionals i públiques, sense cap tipus de complex, i per part de la societat, demana la maduresa d'acceptar amb normalitat que hi ha cristians en la societat i que assumeixen compromisos professionals, socials, culturals, econòmics i polítics i que cal

157. Cf. G. Dalla Torre, *La città sul monte. Contributo ad una teoria canonistica sulle relazioni fra Chiesa e Comunità politica*, Roma 1996, 147-148.

respectar i valorar degudament. Torralba afirma: “Viure i actuar políticament en conformitat amb la pròpia consciència no és acomodar-se en posicions estranyes al compromís polític o en una forma de confessionalitat, sinó expressió de l’aportació dels laics per tal que, per mitjà de la política, s’instauri un ordenament social més just i coherent amb la dignitat de la persona humana”¹⁵⁸.

L’Església ha d’assumir i realitzar la totalitat de la seva missió evangelitzadora, tant en el que fa referència a l’anunci de la fe de l’Evangeli, com en el que fa referència a la capacitat de transmetre a la societat civil un esperit que pugui fer-la més humana. Tanmateix, una de les exigències de l’Església actual és que ofereixi camins adequats de presència comunitària que acompanyin els cristians en la societat pluralista en la qual cada vegada es fa més difícil ser creient “en solitari”. L’Església ha de ser una Església de comunió que es realitzi en comunitats concretes, de dimensions humanes, en les quals sigui possible la veritable fraternitat cristiana.

Ja Joan Pau II, preparant l’inici del tercer mil·lenni, ens deia que “fer de l’Església la casa i l’escola de la comunió és el gran repte que tenim davant nostre en aquest mil·lenni que comença, si volem ser fidels al desig de Déu i respondre també a les profundes esperances del món”¹⁵⁹. Com es pot observar, aquest repte ben actual té dues motivacions: ser fidels als dissenys de Déu i respondre a les profundes esperances del món, dues motivacions que una vegada més harmonitzen el voler de Déu i el desig dels homes. I el mateix Papa indica que per assolir-ho “hem de promoure una espiritualitat de comunió, tot proposant-la

158. *Cap on anem? Vers una nova consciència laïcal, Lliçó inaugural de l’Institut de Recerca i Estudis Religiosos, curs 2005-2006, Lleida 2006, 38.*

159. *Novo millennio ineunte, de 6 de gener de 2001, n. 43.*

com a principi educatiu en tots els llocs on es forma l'home i el cristià, on s'eduquen els sacerdots, els religiosos i els agents de pastoral, on es construeixen les famílies i les comunitats"¹⁶⁰.

Parlant de la presència dels cristians en un Estat laic i en una societat plurireligiosa, cal preguntar-nos quin és el camp dels laics cristians en l'evangelització. La primera resposta és aquesta: els laics són Església i participen de l'única missió de l'Església tant en el si de la comunitat eclesial com en el món, tant en l'ordre espiritual com en el temporal.

Però, quin dels dos camps és l'específic del laicat cristià? Coneixem la resposta clara i decidida del Concili Vaticà II, el qual afirma que "el caràcter secular és el propi i peculiar dels laics"¹⁶¹. Els laics tenen com a vocació pròpia buscar el regne de Déu ocupant-se de les realitats temporals i ordenant-les segons Déu. Viuen enmig del món, en totes i cadascuna de les professions i en les condicions ordinàries de la vida familiar i social, que formen el teixit de la seva existència. Els laics reuneixen la doble condició de ser membres de ple dret a l'Església i de viure plenament integrats al món. D'aquesta conjunció sorgeix la seva especial aptitud i missió per ser testimonis del Déu viu al món.

Certament, els laics cristians evangelitzen el món i les realitats temporals i frontereres. Aquí és on, deixant-se guiar interiorment per l'Esperit Sant i l'Evangelí, com un ferment, contribueixen a la santificació del món. Pau VI va establir una prioritat en el treball eclesial dels laics en afirmar que "el treball primer i immediat dels laics no és ni la institució ni el desenvolupament de la comunitat eclesial –aquesta és la funció específica dels pastors–, sinó que és la realització de totes les virtualitats

160. Cf. N. 43.

161. *Lumen Gentium*, 31.

cristianes i evangèliques, certament amagades, però ja presents i operants en les realitats del món”.¹⁶² Per tant, el camp propi de la seva activitat evangelitzadora és el món ampli i complex de la política, de les realitats socials, de l'economia, com també de les altres realitats especialment obertes a l'evangelització, com l'amor, la família, l'educació, el treball professional i el món del sofriment i de la marginació.

Convé posar clarament en relleu que aquesta presència dels laics enmig del món forma part de la seva vocació de membres de l'Església. No és una cosa que fan només com a ciutadans, sinó que ho fan també com a cristians i, d'aquesta manera, col·laboren en la missió de tota l'Església. Per poder entendre-ho millor, cal aprofundir en l'abast teològic del concepte de l'ésser secular a la llum del disseny salvífic de Déu i del misteri de l'Església. Cal afirmar que l'Església té una autèntica missió secular, inherent a la seva mateixa naturalesa íntima i a la seva missió, que enfonsa les arrels en el misteri del Verb encarnat i es realitza de maneres diverses en tots els seus membres.

El Concili Vaticà II considera que la condició secular per als laics cristians no és com un element exterior i ambiental, sinó com una realitat destinada a aconseguir en Jesucrist la plenitud del seu significat.¹⁶³ D'aquesta manera, el “món” esdevé l'àmbit i el medi de la vocació cristiana dels laics, perquè el món està destinat a donar glòria a Déu Pare per Crist en l'Esperit. Per això, ser i actuar en el món són per als laics cristians no només realitats antropològiques i socials, sinó també, i específicament, realitats teològiques i eclesials. Els laics cristians són cridats per Déu per contribuir des de dins a manera de llevat, a la santificació del món mitjançant l'exercici de les seves tasques pròpies,

162. *Evangelii nuntiandi*, 70.

163. Cf. *Lumen Gentium*, 48.

guiats per l'esperit evangèlic, i així manifesten Crist davant els altres. La condició eclesial dels laics cristians es troba radicalment definida per la seva novetat cristiana i caracteritzada per la seva índole secular¹⁶⁴.

Una vegada exposada la vocació específica dels laics cristians, ens podem preguntar: Es té consciència d'aquesta vocació? S'ajuda els laics cristians a realitzar-la? S'està abdicant d'aquesta presència enmig del món com a testimonis del Déu viu? Es poden donar diverses respostes a aquestes preguntes, però esmentaré la que van donar bisbes d'arreu del món, reunits en el Sínode dels Bisbes dedicat a la vocació i missió dels laics, celebrat a Roma l'any 1987. El Sínode va observar que arreu del món els laics cristians tenen la temptació que no sempre han sabut sostreure's de dedicar-se excessivament als serveis intraeclesials, en el si de les comunitats cristianes, deixant les seves responsabilitats específiques en el món professional, social, econòmic, cultural i polític.¹⁶⁵

Aquesta constatació, que es dona no només al nostre país sinó també arreu del món, és preocupant. Les seves causes deuen ser nombroses, però convé prendre consciència d'aquesta abdicació generalitzada i posar-hi remei. Evidentment, es tracta de ser presents en el món com a cristians, no només com a bons professionals. La identitat dels laics cristians consisteix a estar al món sense ser del món. Això és el que va demanar Jesús en el sermó del Sant Sopar: "(Pare), no et demano que els treguis del món, sinó que els preservis del Maligne. Ells no són del món, com jo tampoc no sóc del món".¹⁶⁶

164. Joan Pau II parla de la santificació dels laics en el món: *Christifideles laici*, 17.

165. Cf. *Christifideles laici*, 2

166. Jn 17, 15-16.

Vivim en una societat globalitzada i multicultural, per qualificar-la d'alguna manera. Podem dir, també, que vivim encara en una societat postmoderna. Romano Guardini, ja l'any 1950, afirmava: “La imatge del món dels temps moderns es descompon. Apareix una nova cultura no cristiana (...). De quina classe serà la religiositat dels temps que vénen? La manifestació violenta d'una existència no cristiana serà molt important. Es desenvoluparà un nou paganisme, però d'un caràcter diferent del primer. (...) La solitud de la fe serà terrible”.¹⁶⁷ El Papa Francesc parla de les noves cultures que es van gestant en les grans ciutats en què el cristià ja no sol ser promotor o generador de sentit, sinó que en rep altres llenguatges, símbols, missatges i paradigmes que ofereixen noves orientacions de vida, sovint en contrast amb l'Evangelí de Jesús¹⁶⁸.

Certament una cultura inèdita bateja i s'elabora a la ciutat i Francesc ens diu que cal “descobrir el fonament de les cultures, que en el seu nucli més profund estan sempre obertes i assedegades de Déu”¹⁶⁹. Tanmateix, com afirma Torralba, “és insuficient i reductiu pensar que el compromís social dels laics s'hagi de limitar a una simple transformació de les estructures, ja que si a la base no hi ha una cultura capaç d'acollir, justificar i promoure els valors que es deriven de l'evangelí, les transformacions es basaran sempre sobre fonaments fràgils”¹⁷⁰. I el Papa Francesc en dir-nos que les grans ciutats són multipolars i multiculturals, demana als cristians “dialogar amb aquesta realitat sense por. Es tracta aleshores d'adquirir un diàleg pastoral sense relativismes, que no negocia la pròpia identitat cristiana, sinó

167. *La fin des temps modernes*, París 1953, 61, 122.

168. Cf. *Evangelii gaudium*, 73.

169. “Discurs del Papa Francesc” en el Congrés Internacional de Pastoral de les Grans Ciutats, Roma 27 de novembre de 2014, a Lluís Martínez Sistach, coord., *La pastoral de les grans ciutats, Barcelona 2015*, 381.

170. *Cap on anem? Vers una nova consciència laïcal, Lliçó inaugural de l'Institut de Recerca i Estudis Religiosos, curs 2005-2006, Lleida 2006*, 38.

que vol assolir el cor de l'altre, dels altres diferents de nosaltres, i allí sembrar l'Evangelí"¹⁷¹.

Davant l'escenari que ens ha tocat viure, es pot caure en aquella actitud que Joan XXIII qualificava com a pròpia dels profetes de desventures, els quals "creuen veure només mals i desgràcies en la situació de la societat actual, i repeteixen constantment que la nostra època és cada vegada pitjor en comparació amb el passat".¹⁷² I Sant Agustí, amb la seva habitual perspicàcia, deia a aquests profetes de calamitats del seu temps que "en realitat jutges que aquests temps passats són bons perquè no són els teus".¹⁷³

En lloc de lamentar-se enyorant els feliços temps passats, l'Església ha reaccionat sempre amb un gest audaç, llançant-se a evangelitzar els temps nous que li ha tocat viure. Amb paraules del jove professor de la Sorbona Frederic Ozanam, beatificat per Joan Pau II a Notre Dame de París durant la Jornada Mundial de la Joventut de 1997, "l'Església passa contínuament als bàrbars". L'Església, des dels seus orígens, no ha deixat mai d'acceptar els desafiaments que cada època de canvi li ha plantejat. Així va succeir en els temps de Sant Agustí, quan l'Església, vinculada a l'Imperi romà des dels temps de Constantí, mentre veia caure l'Imperi sota la pressió dels bàrbars, va saber anar amb audàcia evangèlica a la trobada dels invasors germànics i convertir-los a la Bona Nova de l'Evangelí. Teilhard de Chardin reclamava, davant les immenses estepes del Tien-Tsin, a les seves *Meditations sur la conversion du monde*, que "un dia, fa mil anys, els Papes, dient adéu al món romà, van decidir passar als bàrbars. No és potser un gest com aquest, i encara més profund, el que es requereix avui dia?"

171. "Discurs del Papa Francesc" en el Congrés Internacional de Pastoral de les Grans Ciutats, o.c., 381.

172. Discurs d'obertura del Concili Vaticà II, 11 d'octubre de 1962.

173. *Sermo Caillau-Saint Yves* 2,92, PLS 2, 441-442.

L'Església ha fet un gran esforç de discerniment per intentar acollir totes les coses bones i positives que ha creat el nostre món. Això no significa la pretensió de la renúncia a la veritat, a la qual l'Església no pot renunciar, sinó que, per contra, significa reconèixer que l'home, encara que ferit a causa del pecat original, reflecteix sempre una mica de la imatge que Déu ha imprès en ell, i que, encara que de manera limitada, és capaç de veritat, de bellesa i de bé.

Tan fàcil com la condemna apriorística de la modernitat és el risc d'una integració total en ella, d'una rendició sense condicions a la modernitat, en la qual el cristianisme renunciaria als seus principis i criteris per fer-se acceptar per la societat moderna. No obstant això, el cristianisme constitueix una força capaç de superar els perills de l'irracionalisme i del nihilisme. El cristianisme, els cristians, tenim una alternativa meravellosa que hem d'oferir a la nostra societat, l'Evangelí de Jesús, la doctrina social de l'Església, l'humanisme cristià. Aquesta alternativa l'hem de tornar a oferir sense imposicions, però amb convenciment, i amb el testimoniatge de la nostra vida. La societat, malgrat el laïcisme dominant, ha de respectar que els cristians puguem oferir aquesta alternativa cristiana en l'àmbit públic de la convivència social.

Actualment hi ha molts desafiaments per a l'Església que fan difícil el paper dels cristians en la societat. Malgrat això, en la nostra societat globalitzada i pluricultural, es tracta de trobar aquells elements que permeten establir un punt de connexió per a l'anunci de l'Evangelí. Es tracta de veure quines són les esperances dels homes del nostre temps a les quals l'Evangelí pot donar una resposta. Això demana una presència dels cristians impregnada d'amor cap al món creat per Déu i pel qual Jesús va morir a la creu i va ressuscitar. El Papa Francesc ho diu amb una expressió gràfica en parlar d'una Església "en sortida".

Tanmateix fa pensar la reflexió que recentment han fet un grup de cristians parlant de la poca rellevància de la creença religiosa en la vida de la majoria dels ciutadans del nostre país. Aquest grup considera que “no és raonable que tot i l’existència d’institucions cristianes que tenen gran acceptació social per la feina que fan contra la pobresa i l’exclusió, i a favor de l’ensenyament, l’atenció hospitalària als més desvalguts, al servei dels oblidats a les presons i en molts altres camps, tants ciutadans restin indiferents a les motivacions d’aquest compromís cristià que n’és la base”¹⁷⁴. I aquest grup creu que “una part de l’Església, per por a l’hostilitat d’una part de la societat, ha renunciat a l’anunci i al testimoniatge de la fe, de la Bona Nova, més enllà dels entorns càlids on la poden viure i celebrar, i és també preocupant la fragilitat moral de molts cristians davant el relativisme del nostre temps”¹⁷⁵. Referint-se al nostre país, afirmen que “cal envigorir l’Església catòlica. Si no ho sabem fer correm el risc d’esdevenir una minúscula realitat de fe submergida sota grans estructures que aparentment funcionen però poc reeixides per transmetre a la societat l’anunci joiós de la Bona Nova”¹⁷⁶.

Aquest mateix grup en una altra reflexió sobre “L’Església i progrés del poble” considera que “cal que tots (seglars, religiosos i sacerdots) testimoniem millor i amb més entusiasme i eficàcia la fe en Jesucrist i el ferment de la seva paraula: ‘Jo sóc el camí, la veritat i la vida’ (Jo 4,6). També ens cal ser més conseqüents amb el darrer gran mandat de Jesús: ‘Aneu, doncs, a tots els pobles i feu-los deixebles meus, batejant-los en el nom del Pare i del Fill i de l’Esperit Sant i ensenyant-los a guardar allò que us he manat. Jo sóc amb vosaltres dia rere dia fins a la fi del món

174. Escrit signat per J.M. Carbonell, E. Gay, D. Jou, J. López Camps, M. Mauri, J. Miró, F. Torralba, La Vanguardia, 22 de desembre de 2015.

175. *Id.*

176. *Id.*

(Mt 28, 19-20)¹⁷⁷. I suggereixen aquesta participació: “Cal afirmar que seria un bon servei a la nostra societat, fins i tot una necessitat, que els cristians ens comprometéssim més en la creació de pensament, en la discussió de les lleis, en l’aportació d’iniciatives socials, en la incidència en les institucions polítiques i socials, en la producció artística i literària, en la reflexió filosòfica i periodística, en la comunicació pública des d’allò més vital i profund de l’experiència cristiana”¹⁷⁸. Acaben la seva reflexió amb una frase de Jürgen Habermas: “Entre les societats modernes només les que puguin introduir en els recintes del profà continguts essencials de les tradicions religioses, que van més enllà del merament humà, podran salvar també la substància del que és humà”¹⁷⁹.

L’Estat laic i la societat plurireligiosa han de permetre als cristians poder evangelitzar perquè, com recordava Pau VI, aquesta és la vocació pròpia de l’Església i Jesucrist l’ha fundada perquè evangelitzi¹⁸⁰. Tanmateix, evangelitzant és com els cristians aniran treballant positivament per col·laborar en l’assoliment del bé comú de la societat, ja que l’evangelització té un contingut molt ampli i molt ric que les persones necessiten per aconseguir la seva realització personal i social. L’anunci de Jesucrist i del seu Evangeli té en compte tota la persona en la seva dimensió personal i social, material i espiritual. El Papa Francesc, en la seva exhortació apostòlica *La joia de l’Evangeli*, de 24 de novembre de 2013, ha parlat de la dimensió social de l’evangelització, “precisament perquè, si aquesta dimensió no està degudament explicitada, sempre es corre el risc de desfigurar el sentit autèntic i integral que té la missió evangelitzadora”¹⁸¹.

177. La Vanguardia, 2 d’abril de 2017.

178. *Id.*

179. *Id.*

180. Cf. *Evangelii nuntiandi*, 14.

181. N. 176.

“El segle XXI serà religiós, o no serà en absolut”, paraules atribuïdes a André Malraux. Però ell dirà que només va dir que no exclouïa la possibilitat d’un esdeveniment espiritual d’escala planetària, apuntant al *New Age*. Si Heidegger definia la modernitat com un estat d’incertesa en referència als déus, la postmodernitat representa, en canvi, la tornada triomfal dels déus. No del Déu personal que s’ha revelat en Jesucrist, sinó dels déus i les mitologies i religions precristianes. I d’aquí passem a la màgia, a l’ocultisme i a l’augment preocupant de les sectes satàniques. Umberto Eco, gens sospitós de beateria, té raó quan cita el gran Chesterton per descriure la paradoxa actual: “Quan els homes deixen de creure en Déu, no és que no creguin en res. Creuen en qualsevol cosa”.¹⁸²

¿Com anunciar, enmig d’aquest magma religiós, en el gran supermercat del bricolatge religiós, Jesucrist, el Fill de Déu fet home? És evident que hem d’anunciar Jesucrist. Joan Pau II, en la seva exhortació apostòlica *Ecclesia in Europa*, afirma que “l’Església ha d’oferir a Europa el bé més preciós que ningú més no li pot donar: la fe en Jesucrist, font d’esperança que no defrauda, do que està en l’origen de la unitat espiritual i cultural dels pobles europeus, i que encara avui i en el futur pot ser una contribució essencial al seu desenvolupament i a la seva integració”.¹⁸³

Em sento molt honorat entrant a formar part com acadèmic d’aquesta Acadèmia Europea de Doctors i no puc deixar d’interessar-me en aquest discurs per la nostra casa comuna. A més s’escau que estem commemorant el 60è aniversari del Tractat de Roma, de la signatura dels Tractats constitutius de la Comunitat Econòmica Europea i la Comunitat Europea de l’Energia

182. *La bustina di Minerva*. Milà 2000, 132.

183. N. 18.

Atòmica. El Papa Francesc, en el seu discurs als caps d'Estat de la Unió Europea, el dia 24 de març de 2017, va dir que “l'època en què vivim no es pot entendre sense el passat, el qual no s'ha de considerar com un conjunt de fets llunyans, sinó com la saba vital que irriga el present. Sense aquesta consciència la realitat perd la seva unitat, la història el seu fil lògic i la humanitat perd el sentit dels seus actes i la direcció del seu futur”.

Com deia De Gasperi, “en l'origen de la civilització europea es troba el cristianisme”¹⁸⁴, i el Papa Francesc afegeix que “sense el cristianisme els valors occidentals de la dignitat, llibertat i justícia resulten incomprendibles... En el nostre món multicultural aquests valors continuaran tenint plena ciutadania si saben mantenir el seu nexa vital amb l'arrel que els engendrà”¹⁸⁵. Són impactants i molt actuals les paraules de Joan Pau II pronunciades a Santiago de Compostela, l'any 1982, adreçades a Europa: “Torna a trobar-te. Sigues tu mateixa. Descobreix els teus orígens. Aviva les teves arrels. Reviu aquells valors autèntics que van fer gloriosa la teva història i benèfica la teva presència en els altres continents. Reconstrueix la teva unitat espiritual en un clima de respecte a les altres religions i a les genuïnes llibertats. Dóna al Cèsar el que és del Cèsar i a Déu el que és de Déu”. I posteriorment, el mateix Papa digué que “sense cedir a cap temptació de nostàlgia i sense tenir-ne prou amb una simple reproducció dels models del passat, sinó obrint-se a nous reptes d'avui, caldrà inspirar-se, amb fidelitat creadora, en les arrels cristianes que han marcat la història europea”¹⁸⁶. I em plau reproduir una afirmació del que fou cardenal de Paris, Jean-Marie Lustiger: “El cristianisme, que té

184. *La nostra pàtria Europa. Discurs a la Conferència Parlamentària Europea, de 21 d'abril de 1954, a Alcide de Gasperi e la politica internazionale, Roma 1960, 437-440.*

185. *Discurs esmentat.*

186. *Discurs al III Fòrum Internacional, organitzat per la Fundació Alcide de Gasperi, de 23 de febrer de 2012.*

a Europa un lloc decisiu, si bé no exclusiu, té un deure respecte a la construcció europea que és possible il·lustrar de manera metafòrica fent referència al paper que Ezequiel dona al riu d'aigua viva en el desert. El repte no recau a reconèixer el paper històric del cristianisme, sinó en el fet que aquest riu continuï regenerant el desert”¹⁸⁷.

Però la concepció cristiana no radica solament en uns orígens judeo-cristians més o menys llunyans, com alguns voldrien fer creure, sinó que s'assenta també al bell mig de la Il·lustració i arriba per diverses vies fins al nostre temps, culminant en la màxima expressió que significa la Declaració Universal dels Drets Humans, la qual hauria estat impossible sense el fonament cristià. Les arrels cristianes del nostre país, com d'Europa, són vives i vitals, han donat fruits preciosíssims en el passat, en donen avui i hauran de donar-ne encara més en el futur¹⁸⁸.

Si volem ser coherents amb la nostra pròpia identitat, aquesta realitat històrica i present té unes conseqüències i alhora unes exigències. Es tracta, en primer lloc, de conèixer i valorar aquesta identitat. Això significa que és absolutament necessari tenir un coneixement adequat dels continguts del cristianisme que han impregnat la nostra cultura i la nostra identitat. Sense aquest coneixement no sabríem qui som, d'on venim i cap on anem. Aquesta és una raó, a més d'altres també molt importants, que demana que els alumnes rebin classe de religió catòlica. Sense el coneixement dels continguts de la fe, de la

187. *L'entranya d'Europa*, article en el diari *Avui*, de 26 de juny de 2002.

188. El cristianisme no és només una herència molt rica per a la Unió Europea; és també una realitat present i viva en cadascun dels seus Estats. Aquesta presència es pot avaluar numèricament, i el percentatge dels ciutadans cristians és molt elevat (Cf. Ll. Martínez Sistach, “Les Esglésies i les comunitats religioses en la futura Constitució Europea”, a Ll. Martínez Sistach, *Cristians en la societat del diàleg i de la convivència*, Madrid 2013, 160-161.

Bíblia, de la història sagrada, de la moral i ètica cristianes, i de l'Església, no es pot entendre quasi res de la història i cultura dels nostres països.

Si hom no coneix ni valora qui és ell mateix, no pot acollir ni dialogar amb un altre que sap molt bé qui és. Com és obvi, això té avui conseqüències molt importants a causa de la realitat sempre creixent de l'emigració, de la immigració, dels refugiats i de la mobilitat humana.

El cardenal Ratzinger, l'any 2002, es preguntava si en el nostre temps hi ha una identitat d'Europa que tingui futur i a la qual puguem donar suport des de dins, i respon que per als pares de la unificació europea posteriors a la devastació de la Segona Guerra Mundial —Adenauer, Schumann i De Gasperi— quedava clar que aquest fonament existia i que descansa en l'herència de tot el que el cristianisme havia fet en el nostre continent¹⁸⁹. Si el substrat religiós d'Europa, malgrat la seva evolució i el seu pluralisme actual, fos marginat en el seu paper inspirador de l'ètica i en la seva eficàcia social, es negaria aquella rica herència del passat europeu, incidiria molt negativament en el futur digne de l'home europeu creient o no creient, i alhora es correria el risc de construir una casa comuna reclosa en si mateixa, oblidant la seva solidaritat amb els altres pobles del món.

El Papa Francesc, en el discurs als caps d'Estat de la Unió Europea, es pregunta quina esperança pot tenir Europa avui i demà. I diu: “La resposta la trobem en els pilars sobre els quals ells volgueren edificar la Comunitat econòmica europea i que ja he mencionat: la centralitat de l'home, una solidaritat eficaç,

189. Cf. Ll. Martínez Sistach, “Las Iglesias y las comunidades religiosas en la futura Constitución europea”, dins *Iglesia, Estado y sociedad internacional*, Madrid 2003, 642-643.

l'apertura al món, la recerca de la pau i el desenvolupament, l'apertura al futur"¹⁹⁰.

La presència pública de l'Església en la societat és per a evangelitzar comunicant la Bona Nova de l'Evangelí a tots els pobles, que es realitza, també, amb el seu discurs ètic sobre economia i política, és a dir, proclamant els principis ètics. Certament, *el kerygma té un contingut ineludiblement social ja que en el cor mateix de l'evangelí hi ha la vida comunitària i el compromís amb els altres. El contingut del primer anunci de la salvació de Jesucrist té una immediata repercussió moral que té com a centre la caritat. Per a l'Església dels primers segles era essencial exercir la caritat organitzada.*

Vull acabar amb la transcripció i un brevíssim comentari d'un text bíblic, que posa de relleu quina ha de ser la presència dels cristians en el món. És de l'Evangelí segons Sant Joan 2,1-11, i aquest és el contingut d'aquest fragment evangèlic:

“Tres dies després, se celebraven unes noces a Canà de Galilea i hi era la mare de Jesús. Va ser convidat també a les noces Jesús amb els seus deixebles. I, com que faltava vi, perquè s'havia acabat el vi de les noces, la seva mare diu a Jesús: “No tenen vi”. Jesús li respon. “Dona, i jo què hi tinc a veure? Encara no ha arribat la meua hora”. Diu la seva mare als servents: “Feu el que ell us digui”. Hi havia allí sis gerres de pedra, posades per a les purificacions dels jueus, de dues o tres mesures cadascuna. Els diu Jesús: “Ompliu les gerres d'aigua”. I les van omplir fins dalt. Llavors els diu: “Traieu-lo ara i porteu-lo al mestre-sala. Ells l'hi van portar. Quan el mestre-sala va tastar l'aigua convertida en vi, com que ignorava d'on era (els servents, els que havien tret l'aigua, sí que ho sabien), va cridar el nuvi i li va dir: “Tothom

190. *Discurs esmentat.*

serveix primer el vi bo i quan ja estan beguts, l'inferior. Però tu has guardat el vi bo fins ara". Així, a Canà de Galilea, Jesús va donar inici als seus senyals. I va manifestar la seva glòria, i van creure en ell els seus deixebles".

Aquest fragment evangèlic comença dient que Maria era present a les noces de Canà, un esdeveniment humà important per als nous esposos, les seves famílies i tot el poble. Participaven també en aquelles noces Jesús i els seus deixebles. Això demana als cristians valorar la seva presència en el món, en totes les realitats que configuren la vida de les persones i de la societat. Jesucrist ha fundat l'Església perquè estigui i actuï en el món.

Aquesta presència tenia unes qualitats importants. En primer lloc, era una presència *plena d'amor*, perquè Maria estimava aquells esposos i tots els comensals. En segon lloc, era una presència *atenta*. Maria es va adonar que els esposos tenien un problema, una necessitat, que els faltava vi. Ella no estava tancada en si mateixa, pensant i interessant-se només per les seves coses. En tercer lloc, era una presència *solidària* amb aquells esposos que haguessin quedat molt malament si s'hagués acabat el vi en el banquet nupcial. Maria va considerar el problema d'aquells esposos com si fos el seu problema, i amb una actitud plena d'amor i de solidaritat es va preocupar per trobar-hi una solució. Ella no va pensar: "No és el meu problema, sinó el seu", que és el que nosaltres fàcilment fem i, més que imitar Maria, potser seguim el mal exemple del sacerdot i del levita, que es van trobar amb aquell home ferit pels lladres en el camí de Jericó i van passar de llarg, com si no el veiessin. Finalment, la presència de Maria en aquelles noces era una presència *de fe*, perquè creia que Jesús era Déu i podia resoldre aquella dificultat. I Maria recorre a Jesús confiant que ell donarà una solució al problema d'aquells esposos que no tenen vi, malgrat no haver arribat encara l'hora de Jesús.

La presència dels cristians en els avatars i els esdeveniments quotidians del món ha de ser com la de Maria: amorosa, atenta, solidària i creient. Potser aquesta última presència ens pot resultar més difícil. Tanmateix és la presència més específica dels cristians en el món, donant importància també a la força de la pregària. Per ventura Jesús està interessat a resoldre els problemes materials de les persones? No és potser la seva missió i el seu interès la salvació de les ànimes? El “no tenen vi” de l’Evangeli és una cosa material però és indicativa de qualsevol necessitat dels homes i les dones de la humanitat i de sempre. Sí, Jesús ha vingut a salvar la persona humana, que és cos i esperit, ha vingut per portar a la plenitud l’obra de la creació i l’ordre de la salvació, ja que és el mateix Déu el que crea i el que salva.

Les persones som responsables de la transformació del nostre món, realitzant amb competència i responsabilitat els nostres compromisos professionals, però els cristians hem d’afegir-hi la pregària. Fet això, Déu pot repetir el miracle de Canà convertint el cor de pedra dels humans en un cor de carn per crear fraternitat i solidaritat, perquè entre tots -persones, institucions, governs, etc.-, oferim el millor vi en el banquet nupcial de Déu amb la humanitat. Els cristians aportem a la solució dels grans problemes del món, a més del compromís responsable i competent com el de tots els homes i dones de bona voluntat, quelcom que és específic nostre: la fe cristiana que ens mou a acudir al Senyor per demanar-li, com Maria, la seva intervenció. Com a Canà, cal demanar-lo al Senyor, i hem de col·laborar amb el nostre treball com aquells criats del banquet, que van omplir d’aigua les gerres fins dalt.

Aquesta presència i compromís dels cristians en el món a imitació de Maria, no estan exempts de dubtes, d’interrogants, de cansament i de desànim. Perquè Jesús, davant la petició de vi,

va manar omplir les gerres d'aigua. No era aigua el que faltava, sinó vi. Maria dona de fe va esperar confiada i la seva intervenció i la de Jesús van acabar bé. No en dubtem, la presència alhora compromesa i orant dels cristians enmig del món donarà el millor vi del banquet de la creació pel bé de tots els comensals, que són tots els membres de la humanitat¹⁹¹.

Acabo el meu discurs agraint la participació de tots en aquest acte solemne de la nostra Acadèmia Europea de Doctors integrada per doctors de distints camps del pensament, de la ciència i de la tècnica, elaborant una partitura harmònica que alimenta la cultura. I hi està present l'humanisme cristià fruit de la Bíblia i del pensament cristià. El concert sona enmig de les nostres societats europees religioses i pluralistes garantides per les exigències democràtiques d'un Estat laic que respecta, valora i protegeix els valors i les creences dels ciutadans. No hem assolit encara el respecte ple i arreu de la llibertat religiosa, però aquelles paraules lapidàries de Jesús: “Doneu al Cèsar el que és del Cèsar i a Déu el que és de Déu” han anat amarant els cors dels homes i les dones de la humanitat i en el món va creixent amb pujades i baixades, la proclamació i el reconeixement del dret fonamental de la llibertat religiosa.

191. Cf. Ll. Martínez Sistach, “L'Eucaristia i el compromís dels laics en el món”, a Ll. Martínez Sistach, *Cristians en la societat del diàleg...*, o.c., 213.

Discurs de contestació

Excm. Sr. Dr. Francesc Torralba Roselló

Excel·lentíssim Dr. Alfred Rocafort, President de la Reial
Acadèmia Europea de Doctors,
Eminentíssim i Reverendíssim Sr. Cardenal Lluís Martínez
Sistach,
Excel·lentíssims Doctors,
Senyores i senyors,

Agraïxo, de bell antuvi, l'oportunitat que em brinda aquesta corporació de poder respondre al *Discurs d'ingrés* que ha elaborat el doctor Lluís Martínez Sistach.

Com correspon a aquest gènere literari, dedicaré la primera part de la meva resposta a exposar alguns trets de la seva dilatada i fecunda biografia acadèmica, subratllant, solament, alguns aspectes rellevants del seu itinerari. En la segona part, em centraré a reflexionar sobre algunes qüestions de la seva rica dissertació, dissertació que afronta un dels temes més apassionants de l'hora present i que, justament per això, estimula la nostra curiositat intel·lectual.

I

El doctor Lluís Martínez Sistach va néixer a Barcelona el 29 d'abril de 1937. Un cop acabat el batxillerat en el Col·legi dels Germans Maristes, de Barcelona, va entrar al Seminari Major diocesà de Barcelona, on va cursar els estudis eclesiàstics de Filosofia i de Teologia. Mentre realitzava aquests estudis eclesiàstics, va obtenir, a la vegada, el títol de Mestre.

Fou ordenat sacerdot el 17 de setembre de 1961 i enviat a Roma l'any 1962 per ampliar estudis de Dret canònic. A la Universi-

tat Pontifícia Lateranense va obtenir el doctorat i en 1967 fou nomenat notari-secretari del Tribunal Eclesiàstic de Barcelona i, posteriorment, al cap de sis anys, jutge del mateix tribunal.

De 1970 a 1987 fou professor de Dret canònic a la Facultat de Teologia de Catalunya i en d'altres institucions religioses. El 13 de novembre de 1987, el papa Joan Pau II el va nomenar bisbe auxiliar de Barcelona i, posteriorment, el 17 de maig de 1991, bisbe de Tortosa.

El 20 de febrer de 1997, el papa Joan Pau II el va nomenar arquebisbe metropolità de Tarragona i el 15 de juny de 2004 arquebisbe de Barcelona. Tres anys després, el 24 de novembre de 2007 fou creat cardenal.

El doctor Lluís Martínez Sistach ha desenvolupat diversos serveis a la Tarraconense, a la Conferència episcopal espanyola i a la Santa Seu. És membre del Consell Pontifici dels Laics des de 1996, membre del Consell Pontifici per als Textos Legislatius des de 2002, membre del Tribunal Suprem de la Signatura Apostòlica des de l'any 2006 i membre de la Prefectura dels Afers Econòmics de la Santa Seu de 2009 a 2015 per haver finalitzat aquest dicasteri.

Va establir una relació molt propera amb Benet XVI tot fent possible la seva arribada a Barcelona l'any 2010, per dedicar el Temple de la Sagrada Família d'Antoni Gaudí i convertir-lo en basílica. El març del 2013, el doctor Lluís Martínez Sistach va formar part del conclave que va escollir papa el cardenal Bergoglio. El novembre del 2015 va fer la renúncia a seguir al capdavant de l'arquebisbat de Barcelona.

Al llarg de la seva fecunda vida de pastor ha rebut diferents reconeixements. El 7 de gener de 2011 va ser investit Doctor Honoris

Causa per la Pontificia Universidad Católica Madre y Maestra, de Santiago de los Caballeros (República Dominicana). El 6 de novembre de 2012 va ser també investit Doctor Honoris Causa per la Pontificia Facultat de Teologia de Varsòvia. El 9 d'abril de 2013 va rebre la Medalla d'Or de la Generalitat de Catalunya i el 13 de maig de 2014 fou designat, per elecció, Acadèmic de l'Acadèmia de Jurisprudència i Legislació de Catalunya. El 18 de desembre del mateix any, va ser designat, també per elecció, Acadèmic d'Honor de la Reial Acadèmia Europea de Doctors.

Una mirada panoràmica de la seva obra escrita, ens permet entreveure que el recipiendari ha estudiat temàtiques de naturalesa molt diferent al llarg de la seva dilatada trajectòria intel·lectual, però posant sempre un èmfasi especial en el Dret canònic i en la raó jurídica.

Escriu el doctor Armand Puig: “Les temàtiques que singularitzen l’aportació científica del Dr. Martínez Sistach són l’associacionisme eclesial i les relacions entre l’Església i l’Estat. Els temes relatius al matrimoni i a l’organització pastoral de l’Església també han merescut la seva atenció, però ha estat en els temes del laïcat i de la ubicació de l’Església en la societat on la força intel·lectual del Cardenal s’ha desplegat amb gran fruit”¹.

No és fàcil endreçar el *corpus* bibliogràfic del recipiendari atesa la seva gran producció publicada en múltiples llengües. A grans trets, la seva obra escrita, es pot organitzar en quatre grans àrees temàtiques.

La primera està integrada per un conjunt especialitzat, dedicat a qüestions de Dret canònic que l’han fet mereixedor de dife-

1. A. PUIG, *Una vida al servei de l’Església*, en DD. AA, “*Pastura les meves ovelles*”. *Miscel·lània d’homenatge al cardenal Lluís Martínez Sistach*, Ateneu Universitari Sant Pacià, Barcelona, 2015, p. 38.

rents distincions i de reconeixements en aquest camp, tant en el nostre país com en el conjunt d'Europa i en la Santa Seu. Aquest primer conjunt inclou textos tan llegits i traduïts com *Las asociaciones de fieles* (1987), *El derecho de asociación en la Iglesia* (1973) i bé d'altres, més acotats temàticament, com els *Requisits institucionals del matrimoni cristià* (2008).

En segon lloc, hi ha un gruix de l'obra del doctor Lluís Martínez Sistach dedicada a reflexionar sobre el lloc dels cristians en la societat, les relacions entre les confessions religioses i l'Estat i el diàleg entre les diverses tradicions religioses. Inspirat en l'esperit i la lletra del Concili Vaticà II i, en particular, en la constitució *Gaudium et spes*, el recipiendari ha elaborat, al llarg de la seva fecunda vida com a pastor, un conjunt de textos que afronten la qüestió de com viure la fe cristiana en un món plural axiològicament i religiosament. Formen part d'aquest conjunt textos com *Cristians en la societat de la convivència* (2013) i *l'Estat laic i societat plurireligiosa* (2015). El *Discurs d'ingrés* que bellament ha exposat està integrat dins d'aquest àmbit temàtic.

Hi ha un tercer conjunt temàtic dins de la seva obra que es pot qualificar, sense embuts, de pastoral i que inclou qüestions tant d'índole espiritual com moral amb la finalitat de traduir en un llenguatge intel·ligible i significatiu aspectes difícils del magisteri de l'Església. Dins d'aquest gran conjunt caldria incloure obres com *Benet XVI a Barcelona* (2011), *Revitalitzar la nostra identitat cristiana: les claus de la visita de Benet XVI a Barcelona* (2010), *Una espiritualitat per al cristià d'avui* (2013), *Gaudí, l'home, l'artista, el cristià* (2014), *La pastoral de les grans ciutats* (2015), *La Sagrada Família: diàleg entre la fe i la ciència: una icona per a l'església del segle XXI* (2012) i *Com aplicar Amoris Laetitia* (2016). La voluntat de didactisme és inherent a aquesta part de l'obra del doctor Lluís Martínez Sistach. S'hi entreveu la seva ànima de mestre i de pastor, perquè en aquestes

obres, publicades amb voluntat divulgativa, vol transcendir els murs de les Facultats de Teologia i de les Acadèmies, per arribar al cristià de carn i ossos i ajudar-lo a enfortir i a envigorir la seva opció de fe.

La darrera part de la seva producció bibliogràfica és de caràcter autobiogràfic i, per ara, acull un volum que pertany al gènere de les memòries. En ell presenta aspectes del seu recorregut vital com a pastor de l'església. Dins d'aquest àmbit, cal citar la seva darrera obra publicada que té com a títol, *Un cardenal es confessa* (2017) i en la qual revela aspectes interessants del seu recorregut com a pastor i del seu servei a l'església. És d'esperar que, en el futur, el doctor Lluís Martínez Sistach, conreï aquest gènere i, d'aquesta manera, ens permeti comprendre la intrahistòria, com diria José Ortega y Gasset, d'alguns esdeveniments essencials de l'Església que peregrina a Catalunya i de l'Església universal, esdeveniments que ell ha viscut en primera línia i dels quals n'ha estat un testimoni i un actor exemplar.

II

En el seu *Discurs d'ingrés*, el recipiendari ens regala una reflexió especialment punyent en el nostre temps. Afronta un dels debats més apassionants en aquest primer decenni del segle XXI, a saber, el de l'encaix de les tradicions religioses en les societats postmodernes. Hi explora diferents temàtiques que hi estan entrelligades, com la relació entre les confessions religioses i els Estats, els models de relació que s'hi poden donar i, a la vegada, proposa una laïcitat oberta i positiva seguint el magisteri del Papa emèrit Benet XVI i del Papa Francesc.

El doctor Lluís Martínez Sistach ens convida a entrar en aquesta reflexió filant prim i distingint termes que, *a priori*, semblen anàlegs, però que no ho són. Dedicava una rellevant part del seu

Discurs d'Ingrés a allò que els filòsofs medievals en deien “*Aclara terminus*” i que és essencial abans d'emprendre qualsevol *quæstio disputata*.

Observem, per exemple, que molts agents socials i polítics empen, indistintament, els termes *laïcitat* i *laïcisme*, *secularitat* i *secularisme*, mentre que altres estableixen una clara separació. Seguint les subtils distincions del recipiendari, mirarem, d'entrada, de distingir aquestes nocions i, també, mostrar les tipologies que hi ha tant de *laïcitat* com de *laïcisme*.

La paraula *laïcitat* (*laïcité* en francès, *secularism* en anglès) comença a ser emprada a França des dels inicis del segle XX. El seu ús es generalitza després de la Segona Guerra Mundial, quan la Constitució, aprovada en 1946, defineix la nació de França com a laica. Podríem definir *laïcitat* com aquell sistema polític en el qual es respecta l'autonomia entre l'esfera política i civil i l'esfera religiosa i confessional, la qual cosa significa que l'Estat pren una actitud de respecte envers les conviccions religioses dels ciutadans de la societat que les professen, així com garanteix el lliure exercici de les legítimes activitats dels creients.

Laïcitat significa “la concepció política que implica la separació de la societat civil i de la societat religiosa, l'Estat no exerceix cap poder religiós i les Esglésies cap poder polític”. En aquest sentit, *laïcitat* implica la separació Església-Estat de tal manera que no hi hagi ingerència mútua. Així ho expressa el doctor Lluís Martínez Sistach en el seu *Discurs d'ingrés*: “L'Estat democràtic és laic per la seva no identificació amb cap visió del món, però no és en absolut ‘neutral’ en relació amb els seus valors fonamentals”.

La *laïcitat* és una concepció moderna i occidental de l'organització política de la societat, segons la qual l'Estat, en tant que

encarnació de la sobirania popular dins d'un territori i com a institucionalització jurídica que regula la convivència en aquella comunitat, està per sobre de qualsevol poder social i, de manera particular, de totes les institucions que gestionen les creences i "el món del sentit últim" com són les religions positives, les tradicions simbòliques i les filosofies.

El principi jurídic de la laïcitat obliga l'Estat a respectar i fer respectar el pluralisme de creences que existeix en la societat civil, prohibeix que qualsevulla persona pugui ser discriminada per les seves creences, garanteix al ciutadà el dret a l'exercici privat i públic d'elles i, en contra del gal·licanisme, reconeix a cada confessió o bé organització social el dret a organitzar-se d'acord amb els seus principis. El límit que estableix la laïcitat és, bàsicament, el principi d'ordre públic i que l'exercici d'aquests drets no lesioni els Drets de l'Home, actualment tutelats en els sistemes jurídics de les societats obertes.

El laïcisme, tal como el desenvolupa el doctor Lluís Martínez Sistach, és aquella actitud que exclou o pretén excloure la presència del fenomen religiós no solament de les institucions de l'Estat, sinó també de qualsevol àmbit polític, social, cultural, econòmic, educatiu o sanitari de la societat. Pretén impedir l'expressió de la vivència religiosa més enllà dels límits de la privadesa. El laïcisme suposa, tant avui com en el passat, que la religió no és un factor enriquidor de la convivència humana: defensa que allò religiós queda circumscrit en l'àmbit de les consciències individuals, sense permetre-li cap rellevància pública.

Jean-Pierre Ricard diu respecte la laïcitat francesa: "L'Estat és laic. Aquesta neutralitat en matèria religiosa és un dels fonaments de la democràcia moderna. S'acompanya d'una vigilància per assegurar la llibertat de consciència i para garantir el

lliure exercici dels cultes. Aquesta vigilància va més lluny que el simple fet de permetre a cadascú d'expressar i de practicar la seva fe. Implica tenir en compte la dimensió social i institucional de les religions en la societat. És responsabilitat de l'Estat assegurar el mateix respecte, la mateixa consideració a totes les grans famílies espirituals. Ho farà tenint en compte la diversitat d'aquestes famílies religioses que no tenen totes la mateixa història, la mateixa concepció de Déu, de l'home i de la dona, la mateixa manera de viure les relacions entre les lleis religioses i les lleis de la societat. No pot haver-hi un tractament indiferenciat del fet religiós, com tampoc d'altra banda un front comú de defensa de les religions”².

El laïcisme és militància, és una actitud vital i, a la vegada, una visió del món, semblant, però contrària en els seus fonaments i formes a la visió del món que ofereixen les religions històriques. És semblant ja que té el mateix projecte de respondre a les necessitats personals i socials que ofereixen les tradicions religioses, però és contrari a elles, ja que allí on les religions es refereixen a la transcendència, el laïcisme es refereix a la immanència.

Com a tal, el laïcisme neix, històricament, com una alternativa ideològica al cristianisme en el marc de la Il·lustració, principalment francesa, i encara que els mòbils últims d'aquells il·lustrats eren enderrocar l'absolutisme polític, l'estratègia que van seguir fou desacreditar la cosmovisió del cristianisme per les funcions cognoscitives, antropològiques i polítiques que aquest venia exercint a Europa.

També hi ha un laïcisme que actua com a mecanisme de defensa. En observar que, des d'instàncies religioses, es critiquen

2. J.-P. RICARD, *El respecte del principi de laïcitat en la república*, en Documents d'Església 824 (2004) 114-115.

determinades formes de producció i de consum, determinades lleis i formes educatives, alguns pretenen tancar les opcions religioses dins de la petita gàbia de la privacitat, de tal manera que no es converteixin en un obstacle o en un impediment. Aquesta defensa de la privadesa obeeix, en ocasions, a la voluntat silenciar i fer emmudir la veu profètica, crítica i alliberadora de les tradicions religioses.

El laïcisme, que admet diferents formes, és sempre una vulneració de la llibertat de creences i d'expressió de les creences en el marc social. Tal como mostra el doctor Lluís Martínez Sistach, al llarg de la seva dissertació, la laïcitat es diferencia clarament dels Estats confessionals, que són aquells que assumeixen com a pròpia una religió de l'Estat o com especialment tutelada per l'Estat. A diferència de l'Estat confessional, hi ha l'Estat aconfessional que és aquell que no assumeix cap religió com a pròpia, sense que això vulgui dir que no pugui establir pactes, acords, concordats amb algunes comunitats religioses que hi ha en el seu si. En l'extrem oposat del laïcisme hi ha el confessionalisme que consisteix en l'esforç per part de les autoritats públiques o d'alguns grups socials per imposar a tots els ciutadans les conviccions i les obligacions religioses d'una comunitat concreta.

Tal com diu el doctor Lluís Martínez Sistach, de l'Estat cal esperar la neutralitat, però no entesa com un distanciament de totes les creences, sinó com la negativa a optar per una d'elles en detriment de les altres, però a la vegada amb el compromís actiu en la tasca d'articular de tal manera les institucions públiques que tots els ciutadans puguin expressar serenament la seva identitat.

Escriu, amb raó, el recipiendari: "És molt necessari distingir el que és la 'laïcitat de l'Estat' i el que és una 'societat laica'.

Privatitzar les religions i les diferents morals no és la solució, perquè les persones tenen dret a expressar la seva identitat en públic, sempre que no atempti contra els mínims de l'ètica cívica. Tampoc és bona consellera en aquest tema aplicar l'heurística del temor, la tendència a espantar amb el fonamentalisme i així reprimir qualsevol expressió de fe religiosa identificant, fatalment, religió amb fonamentalisme.

El doctor Lluís Martínez Sistach critica, amb encert, aquesta tendència vigent en el laïcisme de voler enclaustrar la vivència religiosa i la seva expressió en l'àmbit estricta de la privadesa. Enfront d'aquesta voluntat d'encerclament, reivindica la llibertat religiosa i la llibertat d'expressió com a drets inalienables del ciutadà, com a conquestes de la Modernitat que, en cap cas, poden ser esbandides. L'estat és laic, subratlla el recipiendari, però, a la vegada, "la societat és plurireligiosa" i, consegüentment, ha de poder manifestar allò que creu, les seves conviccions i devocions en l'esfera pública sempre i quan aquesta expressió no vulneri altres drets tan o més essencials que aquest.

Llegint el seu *Discurs d'ingrés*, m'ha semblat especialment interessant la seva recepció de la filosofia de la religió del darrer Jürgen Habermas. Com a filòsof, m'he sentit especialment atret per aquesta part del seu *Discurs*. Jürgen Habermas, en la seva obra *Entre naturalisme i religió*³ ens exhorta a no anul·lar les tradicions religioses de les societats secularitzades.

El filòsof alemany pretén despullar els prejudicis antireligiosos del món secularitzat i apropiarse a la religió amb una actitud menys agressiva. Segons ell, en el propi interès de l'Estat

3. Cf. J. HABERMAS, *Entre naturalismo y religión*, Paidós, Barcelona, 2006.

liberal i secularitzat hem de respectar i tractar amb cura totes les fonts culturals de les que es nodreix la consciència normativa i la solidaritat dels ciutadans, entre les quals, hi hauria les tradicions religioses. Escriu Jürgen Habermas: “L’estatut del ciutadà polític està incrustat en certa manera en una societat civil que es nodreix de fonts espontànies i, si vostès volen, ‘prepolítiques’”⁴.

En definitiva, Jürgen Habermas qüestiona l’actitud radical del secularisme amb respecte al paper de les religions en un Estat democràtic. Necessitem “tancs èticoculturals” per envigorir els Estats democràtics i les tradicions religioses són necessàries per crear una societat de la convivència cívica⁵.

Contra l’actitud laïcista, cal fer veure que la fe religiosa és part essencial de la mentalitat del creient i de la cultura dels pobles. Tal com diu el recipiendari, no es pot actuar com si no existís, ni se la pot recloure en la vida pròpiament privada sense mutillar la vida real dels ciutadans, sense pertorbar el patrimoni cultural de la societat, sense traspassar els límits i les atribucions d’una autoritat justa i justament exercida.

Al llarg del seu *Discurs d’ingrés*, el doctor Lluís Martínez Sistach, desenvolupa i comenta la doctrina catòlica sobre la laïcitat que parteix de dues paraules claus: *autonomia* i *col·laboració*⁶. Autonomia no significa autosuficiència, però tampoc dependència. Significa regir-se per la pròpia llei, tenir competència

4. J. HABERMAS, *Entre naturalismo y religión*, pp. 110-111.

5. Una postura contrària a la de Jürgen Habermas és la que representa el filòsof nord-americà, Richard Rorty. Segons ell, les institucions eclesiàstiques són perilloses per a la salut de les societats democràtiques malgrat el consol que ofereixen als qui estan en situació de necessitat o de desesperació.

6. Cf. PONTIFICI CONSELL JUSTÍCIA I PAU, *Compendi de la doctrina de l’Església* nn. 424-427 i 565-574. En aquests números són citats els principals documents sobre el tema.

en el terreny de les qüestions temporals, però, en la mesura en què aquesta autonomia és relativa i circumstancial, necessita d'elements exteriors per créixer i desenvolupar-se.

La relació entre fe i raó pot ajudar a entendre la relació entre la societat secularitzada i les tradicions religioses. La raó té el seu àmbit d'acció, però també té límits, en el sentit kantianà, que no pot transgredir. És finita i limitada. No pot conèixer tots els horitzons que es proposa, ni aclarir apodícticament totes les preguntes que és capaç de formular-se. La raó és l'instrument que ens permet accedir a la realitat, conèixer-la i aprofundir-la, però no és autosuficient, ni omnipotent. Creure-la així és l'error del racionalisme i, posteriorment, del cientisme.

La fe eixampla els horitzons de la raó, però no nega les seves aportacions. Té la seva lògica pròpia i la seva naturalesa, però necessita del treball constant de la raó per purificar-se dels seus excessos i miopies. La societat secularitzada té límits, no és capaç de respondre totes les preguntes i situacions de l'ésser humà, però les tradicions religioses han de respectar l'Estat de Dret i els valors que l'inspiren sempre i quan no vulnerin la sublim dignitat de la persona humana.

Tal com diu el doctor Lluís Martínez Sistach, la paraula *col·laboració* també és determinant a l'hora de xifrar la concepció d'una sana laïcitat: significa que l'Estat està cridat a recolzar, quan sigui necessari, i segons el principi de subsidiarietat, a aquelles instàncies socials que necessitin ajuda per a la seva plena realització.

La mateixa idea de col·laboració és objecte d'una defensa expressa en el magisteri de Joan XXIII i Pau VI, continuant amb els textos conciliaris i prolongat després en el magisteri postconciliar. En *Pacem in terris*, Joan XXIII defensa que els catòlics

col·laborin de múltiples maneres amb els cristians separats de la Santa Seu amb els altres homes, en la construcció d'un món nou. Dels creients, es diu en *Gaudium et Spes* que col·laborin disposats amb els homes que persegueixin els mateixos fins i que procurin col·laborar activament amb els germans separats i amb tots aquells homes que tenen set autèntica de pau.

La col·laboració es defensa especialment en el camp social, en la lluita contra la fam, la ignorància i les malalties i, més globalment, en la tasca de construir un món més humà i fraternal. D'aquí es desprèn que la col·laboració ha d'exercir-se amb tota classe de persones, institucions públiques i privades, governs, organismes internacionals, comunitats cristianes no catòliques i religions no cristianes.

La invitació al diàleg i a la col·laboració dels cristians amb tots els ciutadans suposa el reconeixement per part de l'Església de la participació de tots en la tasca de descobrir la veritat i la instauració dels valors; suposa igualment el reconeixement de la legitimitat de la presència dels creients en plataformes i organitzacions dirigides per persones d'altres creences o no creients, i suposa, finalment, la legitimitat de la presència dels no creients en obres, plataformes i organitzacions dirigides per creients.

Aquesta idea de laïcitat basada en l'autonomia i en la col·laboració permet portar a terme aquesta tasca en diàleg amb els homes i dones de bona voluntat, seguint els principis del diàleg que tan bellament va exposar Pau VI en *Ecclesiam suam*: claredat, prudència, afabilitat i confiança.

El respecte a l'autonomia de les institucions polítiques, a l'Estat i a l'Administració no significa renunciar a ser veu profètica en el món. En aquest punt particular ens hi juguem la identitat

i la raó de ser. Cal denunciar, inspirats en els valors de l'Evangel·li, aquelles situacions i normatives que denigren la dignitat de la persona humana.

Es pot llegir en el *Compendi de la Doctrina Social de l'Església*: “L'Església i la comunitat política, tot i que ambdues s'expressen amb estructures organitzatives visibles, són de naturalesa diversa tant per la seva configuració com per les finalitats que persegueixen. El Concili Vaticà II ha ratificat solemnement: ‘En els seus àmbits respectius, la comunitat política i l'Església són independents i autònomes l'una de l'altra’. L'Església s'organitza amb formes aptes per satisfer les exigències espirituals dels seus fidels, mentre que les diverses comunitats polítiques generen relacions i institucions al servei de tot el que pertany al bé comú temporal. L'autonomia i la independència de les dues realitats es mostren clarament sobretot en l'ordre de les finalitats.

El deure de respectar la llibertat religiosa imposa a la comunitat política que garanteixi a l'Església l'espai d'acció necessari. L'Església no té un àmbit de competència específica per que fa a l'estructura de la comunitat política: ‘L'Església respecta la *legítima autonomia de l'ordre democràtic* i no té legitimitat per expressar preferències per una o altra solució institucional o constitucional’ i tampoc no té el deure d'anar a fons de la qüestió dels programes polítics, si no és per les seves implicacions religioses i morals”⁷.

Es pot llegir en el *Compendi de la Doctrina Social de l'Església*: “*El principi de laïcitat comporta el respecte de tota confessió religiosa per part de l'Estat, que assegura l'exercici lliure de les activitats*

7. *Compendi de la Doctrina Social de l'Església*, n. 424. La cursiva és del mateix text.

*de culte, espirituals, culturals i caritatives de les comunitats dels creients. En una societat pluralista, la laïcitat és un lloc de comunicació entre les diverses tradicions espirituals i la nació*⁸.

Al llarg del seu *Discurs d'ingrés*, el doctor Lluís Martínez Sistach es mostra partidari d'una laïcitat positiva i es declara contrari a tot intent de reduir el fet religiós i, per extensió, espiritual, al marc de la privadesa, en el benentès que entenem que aquesta reducció a l'esfera tancada de la llar comporta una substancial pèrdua per a la societat i per l'Estat liberal des de moltes perspectives.

Els qui sostenen aquest ordre de coses són els primers a reconèixer la llibertat de la fe, que segons ells depèn únicament de la vida privada, però que rebutgen acceptar la realitat religiosa i el dret a la religió, que implica una dimensió social i institucional, mentre que és important que el poder religiós, en tant que institució, pugui estar representat en el concert europeu i de les nacions al servei del bé comú i dels interessos superiors de la consciència humana.

El model de laïcitat del recipiendari és molt proper al que proposa Émile Poulat. Segons Poulat, la laïcitat pública és “el resultat d'una saviesa política i d'un subtil equilibri que no obliga ningú a sacrificar els seus principis, però que proposa a tots un nou art de viure conjuntament”⁹.

Enfront de les violències que amenacen la nostra societat, enfront a la pèrdua del vincle social, a l'emergència de fonamentalismes de tot tipus, al replegament en si mateixos i a l'absència

8. PONTIFICI CONSELL JUSTÍCIA I PAU, *Compendi de la Doctrina Social de l'Església*, n. 572. El text està en cursiva.

9. E. POULAT, *Notre laïcité publique*, “*La France est une République laïque*”, Berg, Paris, 2003, p. 13.

de projecte susceptible de federar les energies, és una exigència que s'imposa als responsables, la de mobilitzar les arrels de les pròpies tradicions (filosòfiques, humanistes, religioses i altres) per educar a viure junts i inventar les regles de vida comuna.

En aquest sentit, la laïcitat de l'Estat és quelcom a preservar, no es pot presentar com una simple relació de neutralitat que relleva la dimensió religiosa o espiritual i menys encara com una forma de religió civil que imposi els seus valors, les seves creences i els seus rituals¹⁰.

La veritable qüestió és donar un contingut positiu a la laïcitat. L'església catòlica que defensa la laïcitat positiva amb realisme s'ha expressat en diferents ocasions dient que les grans tradicions religioses de la humanitat no són una amenaça per a la vida en comú, sinó tot al contrari i posant de manifest que cal construir una societat en la qual l'home és rebut en totes les seves dimensions culturals i espirituals.

Oposant-se a tota privatització de la fe, l'església convida els fidels a recolzar-se en la seva vida espiritual i eclesial per participar en la *res publica* i donar un alè nou a la vida social, una esperança renovada als homes i a les dones d'aquest temps nostre. D'aquí deriva la crida a una laïcitat ben compresa o a una sana laïcitat, fórmula represa per Benet XVI que inclou quatre elements: la no confessionalitat de l'Estat, la llibertat religiosa, que transcendeix la llibertat de culte, la incompetència de les esglésies per conèixer directament les qüestions temporals i la no ingerència del poder civil dins el domini de l'esfera religiosa¹¹.

10. Cf. J. JONCHERAY, *Pluralisme religieux, nouveaux mouvements religieux*, en *Transversalitat* 93 (2005) 71.

11. En particular, des de la seva visita oficial al President de la República italiana el mes de juny del 2005. Cr. *La Croix*, 27 de juny del 2005. La fórmula havia estat ja emprada per Pius XII.

Al llarg del seu suggerent *Discurs*, el doctor Lluís Martínez Sistach reflexiona, també, sobre el diàleg entre religions, però també entre creients i no creients. Aprendre a viure junts i a coexistir pacíficament és un aprenentatge difícil i costós. La història d'Europa i, particularment, la del nostre país és plena d'exemples de guerres, de persecucions, de colonialismes, de coaccions i d'imperialismes entre comunitats religioses que han generat crisis i barbàries de grans dimensions.

En les societats postmodernes secularitzades, la diversitat religiosa, cultural i ètnica és un factor que va *in crescendo*. Com a conseqüència dels fluxos migratoris i de la llibertat de creences i de pensament, les societats esdevenen progressivament un Tot plural, un mosaic de tendències i de comunitats morals i religioses que han d'aprendre a viure conjuntament.

La pluralitat religiosa, cultural, lingüística, ètnica i social inherent a la nostra societat requereix que existeixi una neutralitat per part dels poders públics. Neutralitat, però, no significa indiferència i, encara menys, deixadesa. En les societats postmodernes, el poder polític és autònom i independent del poder religiós i, com a tal, no pot ingerir-se, ni involucrar-se en l'esfera religiosa.

La mateixa doctrina de la separació entre el poder polític i religiós s'aplica a les tradicions religioses. Tampoc elles no poden envair, ni ingerir-se en l'activitat de l'Estat, menys encara determinar la seva política, la seva agenda, les seves prioritats i decisions. Les tradicions religioses són actors socials i, com a tals, tenen veu pública i ple dret de manifestar-la públicament en relació a qualsevol qüestió d'interès humà, però han de respectar l'autonomia del poder polític.

En la gran majoria de països democràtics i lliures, la separació entre el poder polític i el religiós és un fet clarament manifestat

en les seves respectives Cartes mages, però aquesta separació permet diferents claus interpretatives. L'Estat pot ser neutre, però, a la vegada, pot protegir i afavorir el fenomen religiós globalment considerat, perquè el considera positiu per al bé social. També pot ser neutre, però, en canvi, ignorar o, fins i tot, arraconar el fenomen religiós que es manifesta en el si de la societat per considerar-lo un element tòxic des del punt de vista social.

La neutralitat envers les diverses comunitats religioses significa que, com a tal, l'Estat, no adopta cap confessió en concret, però tampoc cap ideologia o convicció de tipus laic.

Como recorda el doctor Lluís Martínez Sistach en la seva dissertació, l'Estat no és neutre des d'un punt de vista axiològic. Els valors que sostenen les societats obertes i fan possible la participació i el joc democràtic són uns valors ètics determinants que són els vertaders puntals o pilars de l'Estat de dret. El valor de la llibertat, de l'equitat, de la dignitat inherent de tot ésser humà, de la privacitat, de la solidaritat, del valor inviolable de tota vida humana són valors que es donen per descomptat en les societats obertes, però que solament es mantenen vius, de generació en generació, si són objecte d'una transmissió efectiva i real. Aquest conjunt de valors són l'essència prepolítica de les societats obertes, el seu *background* o el que els pensadors alemanys en diu el seu *Hintergrund*.

Des d'aquest punt de vista, l'Estat no pot ignorar aquelles comunitats o grups humans que posen en crisi aquests valors o bé que els ignoren o els menyspreen. L'Estat no pot ser indiferent als enemics de la societat oberta (*open society*), per dir-ho amb les belles paraules de Karl Popper. Per mantenir la seva naturalesa i conservar-la al llarg del temps, ha d'afavorir aquelles comunitats que sintonitzen amb els valors bàsics de la societat democràtica, però, a la vegada, ha de limitar, frenar i, en alguns

casos, perseguir aquells grupuscles o comunitats que professen uns valors o principis clarament contraris a l'Estat de dret.

Un dels autor que més ha pensat sobre aquesta qüestió és Charles Taylor. Segons ell, hi ha tres pautes que han de fer possible la convivència fluïda entre religions: Primer, que ningú no sigui coaccionat en matèria de religió o de creences bàsiques; segon, que existeixi igualtat entre persones amb diferents credos o creences bàsiques, de tal manera que cap perspectiva religiosa, cap cosmovisió ha de tenir un estatut privilegiat per l'Estat i, tercer, que s'han d'escoltar tots els corrents espirituals i tots han de poder participar en el procés sempre en marxa a través del qual la societat determina quines metes es proposa i com assolir-les.

Els tres principis claus de Charles Taylor es poden sintetitzar en el de la llibertat, el de l'equitat i el de la participació. Cada ciutadà té llibertat de pensament, de creença, de moviment i d'associació. Ningú no ha de ser discriminat per motiu de la seva creença o convicció, sigui de la naturalesa que sigui. Aquesta llibertat, però, té, necessàriament límits. Quan l'exercici d'aquesta llibertat envaeix la llibertat de l'altre o vulnera el principi d'equitat o de participació, s'està fent un mal ús de la llibertat de tal manera que es fa necessari que l'Estat reguli aquest ús i garanteixi que tots els ciutadans puguin exercir aquest dret.

El segon principi és el d'equitat. Tot ésser humà ha de ser tractat amb equitat independentment de les seves creences o conviccions, siguin minoritàries o majoritàries. L'Estat ha de reconèixer l'equitat en el tracte a tots els ciutadans i no pot sucumbir a formes de discriminació o de tracte preferent.

Finalment, el tercer principi de Charles Taylor és el de la participació. Tot ciutadà té dret a participar, a prendre part en la cosa pública, a contribuir amb el seu parer, des de les seves cre-

ences i conviccions, a determinar el bé comú, les metes col·lectives, el futur de la col·lectivitat. Independentment del nombre de persones que representin una convicció o una creença, tot ciutadà té dret a prendre part, perquè això significa ciutadania a diferència de la condició de súbdit.

Ens cal aprendre a conviure en la diversitat i a fer el possible perquè persones que participem de diferents religions o cosmovisions puguem tenir vincles d'harmonia i de civilitat. Segons Charles Taylor, la raó de ser de la neutralitat estatal és precisament evitar d'afavorir o perjudicar no solament postures religioses, sinó qualsevol postura bàsica, religiosa o no. Això significa, per exemple, que no pot afavorir el cristianisme enfront de l'islam, però tampoc la fe religiosa enfront de la increença religiosa i a la inversa.

Escriu Charles Taylor: “Avui en dia la idea de què la neutralitat és bàsicament una resposta a la diversitat troba dificultats per obrir-se pas entre els no creients occidentals, estranyament obsessionats amb la religió, la qual consideren quelcom estrany i tal vegada amenaçador. Aquesta postura s'alimenta de tots els conflictes, passats i presents, dels Estats liberals amb la religió, però també d'una distinció específicament epistèmica: el pensament religiós és d'alguna manera menys *racional* que el purament ‘secular’. Aquesta actitud té una base política (la religió com a amenaça), però també una altra epistemològica (la religió com a mode defectuós de raonar)”¹².

Enfront d'aquestes actituds, és essencial, com diu el doctor Lluís Martínez Sistach, reconèixer el valor que ocupa cada discurs i cada relat dins del patrimoni cultural humà. També és inte-

12. CH. TAYLOR et alia, *El poder de la religión en la esfera pública*, Trotta, Madrid, 2011, pp. 54-55. La cursiva és de Taylor.

ressant recordar que hi ha diferents usos de la racionalitat i del llenguatge i que les funcions del relat religiós no són les funcions del llenguatge polític, científic o tecnològic. Cal recordar que l'ésser humà és constitutivament políglota i simbòlic, capaç d'emprar diferents jocs de llenguatges en la seva vida, perquè també és capaç de viure experiències diferents.

Jürgen Habermas considera que el llenguatge oficial en les democràcies pluralistes ha d'evitar certes referències religioses, però no precisament perquè siguin religioses, sinó perquè no són compartides¹³. Des d'aquest punt de vista, enten que el llenguatge ha de ser neutre religiosament perquè va orientat a tota la ciutadania, tant a la que té conviccions religioses com la que no. Això no significa que els ciutadans religiosos no puguin participar activament en el diàleg democràtic per tal de cercar l'interès general.

Cal distingir dues formes modernes de consciència religiosa que s'oposen frontalment. D'una banda, hi ha el fonamentalisme que s'aparta del món modern o es bolca contra ell de manera agressiva perquè el fa responsable de tots els mals. Després hi ha una fe reflexiva que es relaciona amb altres religions i que respecta els drets humans. Aquesta opció no s'ha de confondre amb les noves formes laiques d'espiritualitat de tipus no institucional que es desenvolupen en el marc de l'estricta subjectivitat personal.

En definitiva, tal com suggereix el doctor Lluís Martínez Sistach al llarg de la seva dissertació, les societats contemporànies han de desenvolupar el coneixement ètic i polític que els permeti adequar, de manera justa i estable, la diversitat moral, espiritual i cultural que les anima. Els qui defensen visions del món com

13. Cf. J. HABERMAS, *Entre naturalismo y religión*, Paidós, Barcelona, 2006, p. 139.

els grans monoteismes històrics, les religions orientals, l'eclecticisme espiritual, les espiritualitats autòctones, l'ateisme militant o bé l'agnosticisme han d'aprendre a conviure i, idealment, a establir llaços de solidaritat.

El doctor Lluís Martínez Sistach defensa, amb vehemència, el diàleg entre comunitats religioses distintes entre si i entén que és bàsic en les societats postmodernes secularitzades. És l'únic mode de combatre la fragmentació i la marginació, però també de neutralitzar tòpics i de prejudicis negatius que s'alimenten des de la ignorància i el desconeixement de l'altre.

Per a poder dialogar i establir una relació fluïda les unes amb les altres, cal cercar pretextos, ocasions per trobar-se i fer activitats conjuntament. A la vegada, cal superar vells estereotips i disposar-se a hostatjar la paraula de l'altre i aprendre d'ella. En aquest exercici dialògic, els ciutadans aprenen valors de la tradició aliena, eixamplen la seva visió del món, dilaten el seu cosmopolitisme i tot això té conseqüències beneficioses per al capital social.

El darrer Jürgen Habermas ha subratllat, en les seves últimes obres, la importància de conrear una posició postsecular, una concepció que té en compte la persistent vitalitat de les tradicions religioses al mateix temps que ha posat èmfasi en la necessitat de traduir els continguts ètics de les tradicions religioses per a incorporar-los a una perspectiva filosòfica postmetafísica¹⁴.

Des d'aquesta actitud, es consideren les fonts religioses del sentit i de la motivació com una ajuda i, fins i tot, com a aliats indispensables, per combatre les forces del neoliberalisme

14. Cf. J. C. CÀNOVAS, *Habermas i la religió. Algunes consideracions sobre el pensament del darrer premi Príncep d'Astúries de les Ciències Socials*, en *Comunicació* 109-110 (2004) 167-181.

globalitzat. Segons l'autor de la *Teoria de l'acció comunicativa* (1981), les pràctiques religioses i la perspectiva que ofereixen segueixen essent fonts importants de valors que nodreixen l'ètica de la ciutadania multicultural i que fomenten la solidaritat i el respecte mutu.

Amb tot, perquè el ciutadà comú pugui captar la riquesa d'aquest potencial capital semàntic de les tradicions religioses amb la finalitat d'enriquir la cultura política i les institucions, cal traduir-les a un llenguatge que sigui intel·ligible, significatiu i clar, universalment accessible, tasca que recau, segons ell, no solament en els ciutadans creients, sinó sobre tots els ciutadans, creients o no, implicats en la construcció racional de la societat.

Els ciutadans creients d'una comunitat liberal han de saber que certs arguments no compten per als altres ciutadans, creients o no, amb els qui intenten arribar a un acord o entesa (*Verständigung*).

Escriu Jürgen Habermas: “El llarg procés de traduir continguts essencials i religiosos al llenguatge de la filosofia va començar en l'Antiguitat tardana. Només cal pensar en conceptes com persona i individualitat, llibertat i justícia, solidaritat i comunitat, emancipació, història i crisi. No podem saber si aquest procés d'apropiació del potencial semàntic d'un discurs que en el seu nucli roman inaccessible s'ha *esgotat* o si pot continuar donant fruits”¹⁵.

La mateixa tesi defensa el conegut pensador de la segona generació de l'Escola de Frankfurt quan escriu: “Conceptes filosòfics com persona, llibertat, individualització, història, eman-

15. J. HABEMAS et alia, *El poder de la religión en la esfera pública*, Trotta, Madrid, 2011, p. 132. La cursiva és de Jürgen Habermas.

cipació, comunitat i solidaritat estan carregats d'experiències i connotacions que procedeixen de la doctrina bíblica i de la seva tradició”¹⁶.

Segons el seu parer, cal una actitud cooperativa entre creients i no creients, entre persones religioses i persones que s'ubiquen en l'humanisme laic, perquè la mútua influència pot ser decisiva per a la millora i el progrés de la societat. Tal com ho entén Jürgen Habermas, l'actitud cooperativa presenta exigències per part de la religió.

Jürgen Habermas les sintetitza en aquestes tres: la primera, que “la consciència religiosa assimili la trobada cognitivament dissonant amb altres confessions, en el sentit d'un diàleg i d'una cooperació interconfessionals i interreligiosos; la segona, que “s'avingui a l'autoritat de les ciències, que són les que tenen el monopoli social sobre el saber terrenal”, és a dir que cerqui el diàleg amb la ciència i no envaeixi el seu camp competencial, que la ciència és la titular del saber humà; i, la tercera, que “s'ha de comprometre amb les premisses dels Estats constitucionals, basats en una moral profana”, és a dir, ha de tenir una actitud ciutadana respectuosa amb els grans principis de l'ètica vigent¹⁷. Aquestes condicions són, segons el pensador alemany, les mínimes exigències per tal que la religió pugui ser considerada un interlocutor vàlid i “raonable”.

Escriu Jürgen Habermas: “El contingut de les expressions religioses ha de ser traduït a un llenguatge universalment accessible abans de què pugui entrar en les agendes oficials i desembocar en deliberacions dels òrgans decisoris. Però tant els ciutadans

16. IDEM, *Carta al Papa*, Paidós, Barcelona, 2009, p. 237.

17. Cf. J. HABERMAS, *El futuro de la naturaleza humana. ¿Hacia una eugenesia liberal?*, Paidós, Barcelona, 2002, p. 133.

creients com els no creients mantenen la seva influència precisament en aquells llocs en el qual el procés democràtic *s'origina* en la trobada entre els sectors religiosos i els no religiosos de la població”¹⁸.

Jürgen Habermas defensa un diàleg entre creients i no creients en les societats seculars per tal d'aconseguir beneficis per al cos social. “Per això -diu- s’han de donar dues condicions: el costat religiós ha de reconèixer l’autoritat de la raó ‘natural’ i, per tant, els resultats fal·libles de les ciències institucionalitzades així com els fonaments d’un igualitarisme universalista en l’àmbit del dret i la moral. I, a la inversa, la raó secular no ha d’erigir-se en jutge de les veritats de la fe, fins i tot quan del resultat només s’accepti com a raonable allò que pugui traduir als seus propis discursos, accessibles en principi d’una manera universal”¹⁹.

En definitiva, el *Discurs d’ingrés* del doctor Lluís Martínez Sistach afronta, amb serenitat i amb un subtil raonament, una qüestió que, amb freqüència, aixeca passions i enverinades discussions. Fonamenta el seu discurs en una raó jurídica sòlida i, a la vegada, estableix nítides diferències que permeten desenvolupar un model de laïcitat positiva i oberta per al present i per al futur. Això, però exigeix, tant a l’Estat com a les tradicions religioses una actitud d’humilitat i de mutu aprenentatge.

El *Discurs d’ingrés* que hem escoltat és un exercici de diàleg amb distintes posicions no sempre coincidents amb les del recipiendari, però en el qual sempre és manifesta la voluntat de comprendre i d’entreveure les *seminæ veritatis* que hi ha en l’opció contrària. Per tot plegat, crec que la Reial Acadèmia Europea de Doctors acull en seu si un nou membre que ens ajudarà a tots,

18. IDEM, p. 144. La cursiva és de Jürgen Habermas.

19. *Ibidem*.

amb la seva expertesa i consolidada trajectòria, a cercar llum respecte una qüestió tan delicada com complexa com és la relació entre l'Estat i les confessions religioses i el model d'una laïcitat positiva i oberta.

Benvingut sigui a la nostra Acadèmia.

**PUBLICACIONES DE LA REAL ACADEMIA
EUROPEA DE DOCTORES**

Directori 1991

Los tejidos tradicionales en las poblaciones pirenaicas (Discurs de promoció a acadèmic numerari de l'Excm. Sr. Eduardo de Aysa Satué, Doctor en Ciències Econòmiques, i contestació per l'Excm. Sr. Josep A. Plana i Castellví, Doctor en Geografia i Història) 1992.

La tradición jurídica catalana (Conferència magistral de l'acadèmic de número Excm. Sr. Josep Joan Pintó i Ruiz, Doctor en Dret, en la Solemne Sessió d'Apertura de Curs 1992-1993, que fou presidida per SS.MM. el Rei Joan Carles I i la Reina Sofia) 1992.

La identidad étnica (Discurs d'ingrés de l'acadèmic numerari Excm. Sr. Ángel Aguirre Baztán, Doctor en Filosofia i Lletres, i contestació per l'Excm. Sr. Josep Ma. Pou d'Avilés, Doctor en Dret) 1993.

Els laboratoris d'assaig i el mercat interior; Importància i nova concepció (Discurs d'ingrés de l'acadèmic numerari Excm. Sr. Pere Miró i Plans, Doctor en Ciències Químiques, i contestació per l'Excm. Sr. Josep Ma. Simón i Tor, Doctor en Medicina i Cirurgia) 1993.

Contribución al estudio de las Bacteriemias (Discurs d'ingrés de l'acadèmic corresponent Il·lm. Sr. Miquel Marí i Tur, Doctor en Farmàcia, i contestació per l'Excm. Sr. Manuel Subirana i Cantarell, Doctor en Medicina i Cirurgia) 1993.

Realitat i futur del tractament de la hipertròfia benigna de pròstata (Discurs de promoció a acadèmic numerari de l'Excm. Sr. Joaquim Gironella i Coll, Doctor en Medicina i Cirurgia i contestació per l'Excm. Sr. Albert Casellas i Condom, Doctor en Medicina i Cirurgia i President del Col·legi de Metges de Girona) 1994.

La seguridad jurídica en nuestro tiempo. ¿Mito o realidad? (Discurs d'ingrés de l'acadèmic numerari Excm. Sr. José Méndez Pérez, Doctor en Dret, i contestació per l'Excm. Sr. Ángel Aguirre Baztán, Doctor en Filosofia i Lletres) 1994.

La transició demogràfica a Catalunya i a Balears (Discurs d'ingrés de l'acadèmic numerari Excm. Sr. Tomàs Vidal i Bendito, Doctor en Filosofia i Lletres, i contestació per l'Excm. Sr. Josep Ferrer i Bernard, Doctor en Psicologia) 1994.

L'art d'ensenyar i d'aprendre (Discurs de promoció a acadèmic numerari de l'Excm. Sr. Pau Umbert i Millet, Doctor en Medicina i Cirurgia, i contestació per l'Excm. Sr. Agustín Luna Serrano, Doctor en Dret) 1995.

Sessió necrològica en record de l'Excm. Sr. Lluís Dolcet i Boxeres, Doctor en Medicina i Cirurgia i Degà-emèrit de la Reial Acadèmia de Doctors, que morí el 21 de gener de 1994. Enaltiren la seva personalitat els acadèmics de número Excms. Srs. Drs. Ricard Garcia i Vallès, Josep Ma. Simón i Tor i Albert Casellas i Condom. 1995.

La Unió Europea com a creació del geni polític d'Europa (Discurs d'ingrés de l'acadèmic numerari Excm. Sr. Jordi Garcia-Petit i Pàmies, Doctor en Dret, i contestació per l'Excm. Sr. Josep Llorc i Brull, Doctor en Ciències Econòmiques) 1995.

La explosión innovadora de los mercados financieros (Discurs d'ingrés de l'acadèmic corresponent Il·lm. Sr. Emilio Soldevilla García, Doctor en Ciències Econòmiques i Empresarials, i contestació per l'Excm. Sr. José Méndez Pérez, Doctor en Dret) 1995.

La cultura com a part integrant de l'Olimpisme (Discurs d'ingrés com a acadèmic d'Honor de l'Excm. Sr. Joan Antoni Samaranch i Torelló, Marquès de Samaranch, i contestació per l'Excm. Sr. Jaume Gil Aluja, Doctor en Ciències Econòmiques) 1995.

Medicina i Tecnologia en el context històric (Discurs d'ingrés de l'acadèmic numerari Excm. Sr. Felip Albert Cid i Rafael, Doctor en Medicina i Cirurgia, i contestació per l'Excm. Sr. Ángel Aguirre Baztán) 1995.

Els sòlids platònics (Discurs d'ingrés de l'acadèmica numerària Excm. Sra. Pilar Bayer i Isant, Doctora en Matemàtiques, i contestació per l'Excm. Sr. Ricard Garcia i Vallès, Doctor en Dret) 1996.

La normalització en Bioquímica Clínica (Discurs d'ingrés de l'acadèmic numerari Excm. Sr. Xavier Fuentes i Arderiu, Doctor en Farmàcia, i contestació per l'Excm. Sr. Tomàs Vidal i Bendito, Doctor en Geografia) 1996.

L'entropia en dos finals de segle (Discurs d'ingrés de l'acadèmic numerari Excm. Sr. David Jou i Mirabent, Doctor en Ciències Físiques, i contestació per l'Excm. Sr. Pere Miró i Plans, Doctor en Ciències Químiques) 1996.

Vida i música (Discurs d'ingrés de l'acadèmic numerari Excm. Sr. Carles Ballús i Pascual, Doctor en Medicina i Cirurgia, i contestació per l'Excm. Sr. Josep Ma. Espadaler i Medina, Doctor en Medicina i Cirurgia) 1996.

La diferencia entre los pueblos (Discurs d'ingrés de l'acadèmic corresponent Il·lm. Sr. Sebastià Trías Mercant, Doctor en Filosofia i Lletres, i contestació per l'Excm. Sr. Ángel Aguirre Baztán, Doctor en Filosofia i Lletres) 1996.

L'aventura del pensament teològic (Discurs d'ingrés de l'acadèmic numerari Excm. Sr. Josep Gil i Ribas, Doctor en Teologia, i contestació per l'Excm. Sr. David Jou i Mirabent, Doctor en Ciències Físiques) 1996.

El derecho del siglo XXI (Discurs d'ingrés com a acadèmic d'Honor de l'Excm. Sr. Dr. Rafael Caldera, President de Venezuela, i contestació per l'Excm. Sr. Ángel Aguirre Baztán, Doctor en Filosofia i Lletres) 1996.

L'ordre dels sistemes desordenats (Discurs d'ingrés de l'acadèmic numerari Excm. Sr. Josep Ma. Costa i Torres, Doctor en Ciències Químiques, i contestació per l'Excm. Sr. Joan Bassegoda i Novell, Doctor en Arquitectura) 1997.

Un clam per a l'ocupació (Discurs d'ingrés de l'acadèmic numerari Excm. Sr. Isidre Fainé i Casas, Doctor en Ciències Econòmiques, i contestació per l'Excm. Sr. Joan Bassegoda i Nonell, Doctor en Arquitectura) 1997.

Rosalía de Castro y Jacinto Verdaguer, visión comparada (Discurs d'ingrés de l'acadèmic numerari Excm. Sr. Jaime M. de Castro Fernández, Doctor en Dret, i contestació per l'Excm. Sr. Pau Umbert i Millet, Doctor en Medicina i Cirurgia) 1998.

La nueva estrategia internacional para el desarrollo (Discurs d'ingrés de l'acadèmic numerari Excm. Sr. Santiago Ripol i Carulla, Doctor en Dret, i contestació per l'Excm. Sr. Joaquim Gironella i Coll, Doctor en Medicina i Cirurgia) 1998.

El aura de los números (Discurs d'ingrés de l'acadèmic numerari Excm. Sr. Eugenio Oñate Ibáñez de Navarra, Doctor en Enginyeria de Camins,

Canals i Ports, i contestació per l'Excm. Sr. David Jou i Mirabent, Doctor en Ciències Físiques) 1998.

Nova recerca en Ciències de la Salut a Catalunya (Discurs d'ingrés de l'acadèmica numerària Excma. Sra. Anna Maria Carmona i Cornet, Doctora en Farmàcia, i contestació per l'Excm. Josep Ma. Costa i Torres, Doctor en Ciències Químiques) 1999.

Dilemes dinàmics en l'àmbit social (Discurs d'ingrés de l'acadèmic numerari Excm. Sr. Albert Biayna i Mulet, Doctor en Ciències Econòmiques, i contestació per l'Excm. Sr. Josep Ma. Costa i Torres, Doctor en Ciències Químiques) 1999.

Mercats i competència: efectes de liberalització i la desregulació sobre l'eficàcia econòmica i el benestar (Discurs d'ingrés de l'acadèmic numerari Excm. Sr. Amadeu Petitbó i Juan, Doctor en Ciències Econòmiques, i contestació per l'Excm. Sr. Jaime M. de Castro Fernández, Doctor en Dret) 1999.

Epidemias de asma en Barcelona por inhalación de polvo de soja (Discurs d'ingrés de l'acadèmica numerària Excma. Sra. Ma. José Rodrigo Anoro, Doctora en Medicina, i contestació per l'Excm. Sr. Josep Llorc i Brull, Doctor en Ciències Econòmiques) 1999.

Hacia una evaluación de la actividad cotidiana y su contexto: ¿Presente o futuro para la metodología? (Discurs d'ingrés de l'acadèmica numerària Excma. Sra. Maria Teresa Anguera Argilaga, Doctora en Filosofia i Lletres (Psicologia) i contestació per l'Excm. Sr. Josep A. Plana i Castellví, Doctor en Geografia i Història) 1999.

Directorio 2000

Génesis de una teoría de la incertidumbre. Acte d'imposició de la Gran Creu de l'Orde d'Alfons X el Savi a l'Excm. Sr. Dr. Jaume Gil-Aluja, Doctor en Ciències Econòmiques i Financeres) 2000.

Antonio de Capmany: el primer historiador moderno del Derecho Mercantil (discurs d'ingrés de l'acadèmic numerari Excm. Sr. Dr. Xavier Añoveros Trías de Bes, Doctor en Dret, i contestació per l'Excm. Sr. Dr. Santiago Dexeus i Trías de Bes, Doctor en Medicina i Cirurgia) 2000.

La medicina de la calidad de vida (Discurs d'ingrés de l'acadèmic numerari Excm. Sr. Luís Rojas Marcos, Doctor en Psicologia, i contestació per l'Excm. Sr. Dr. Ángel Aguirre Baztán, Doctor en psicologia) 2000.

Pour une science touristique: la tourismologie (Discurs d'ingrés de l'acadèmic corresponent Il·lm. Sr. Dr. Jean-Michel Hoerner, Doctor en Lletres i President de la Universitat de Perpinyà, i contestació per l'Excm. Sr. Dr. Jaume Gil-Aluja, Doctor en Ciències Econòmiques) 2000.

Virus, virus entèrics, virus de l'hepatitis A (Discurs d'ingrés de l'acadèmic numerari Excm. Sr. Dr. Albert Bosch i Navarro, Doctor en Ciències Biològiques, i contestació per l'Excm. Sr. Dr. Pere Costa i Batllori, Doctor en Veterinària) 2000.

Mobilitat urbana, medi ambient i automòbil. Un desafiament tecnològic permanent (Discurs d'ingrés de l'acadèmic numerari Excm. Sr. Dr. Pere de Esteban Altirriba, Doctor en Enginyeria Industrial, i contestació per l'Excm. Sr. Dr. Carlos Dante Heredia García, Doctor en Medicina i Cirurgia) 2001.

El rei, el burgès i el cronista: una història barcelonina del segle XIII (Discurs d'ingrés de l'acadèmic numerari Excm. Sr. Dr. José Enrique Ruiz-Domènec, Doctor en Història, i contestació per l'Excm. Sr. Dr. Felip Albert Cid i Rafael, Doctor en Medicina i Cirurgia) 2001.

La informació, un concepte clau per a la ciència contemporània (Discurs d'ingrés de l'acadèmic numerari Excm. Sr. Dr. Salvador Alsius i Clavera, Doctor en Ciències de la Informació, i contestació per l'Excm. Sr. Dr. Eugenio Oñate Ibáñez de Navarra, Doctor en Enginyeria de Camins, Canals i Ports) 2001.

La drogaaddicció com a procés psicobiològic (Discurs d'ingrés de l'acadèmic numerari Excm. Sr. Miquel Sánchez-Turet, Doctor en Ciències Biològiques, i contestació per l'Excm. Sr. Pedro de Esteban Altirriba, Doctor en Enginyeria Industrial) 2001.

Un univers turbulent (Discurs d'ingrés de l'acadèmic numerari Excm. Sr. Dr. Jordi Isern i Vilaboy, Doctor en Física, i contestació per l'Excm. Sra. Dra. Maria Teresa Anguera Argilaga, Doctora en Psicologia) 2002.

L'envelliment del cervell humà (Discurs de promoció a acadèmic numerari de l'Excm. Sr. Dr. Jordi Cervós i Navarro, Doctor en Medicina i Cirurgia, i contestació per l'Excm. Sr. Dr. Josep Ma. Pou d'Avilés, Doctor en Dret) 2002.

Les telecomunicacions en la societat de la informació (Discurs d'ingrés de l'acadèmic numerari Excm. Sr. Dr. Àngel Cardama Aznar, Doctor en Enginyeria de Telecomunicacions, i contestació per l'Excm. Sr. Dr. Eugenio Oñate Ibáñez de Navarra, Doctor en Enginyeria de Camins, Canals i Ports) 2002.

La veritat matemàtica (Discurs d'ingrés de l'acadèmic numerari Excm. Sr. Dr. Josep Pla i Carrera, doctor en Matemàtiques, i contestació per l'Excm. Sr. Dr. Josep Ma. Costa i Torres, Doctor en Ciències Químiques) 2003.

L'humanisme essencial de l'arquitectura moderna (Discurs d'ingrés de l'acadèmic numerari Excm. Sr. Dr. Helio Piñón i Pallarés, Doctor en Arquitectura, i contestació per l'Excm. Sr. Dr. Xabier Añoveros Trías de Bes, Doctor en Dret) 2003.

De l'economia política a l'economia constitucional (Discurs d'ingrés de l'acadèmic numerari Excm. Sr. Dr. Joan Francesc Corona i Ramon, Doctor en Ciències Econòmiques i Empresariales, i contestació per l'Excm. Sr. Dr. Xavier Iglesias i Guiu, Doctor en Medicina) 2003.

Temperància i empatia, factors de pau (Conferència dictada en el curs del cicle de la Cultura de la Pau per el Molt Honorable Senyor Jordi Pujol, President de la Generalitat de Catalunya, 2001) 2003.

Reflexions sobre resistència bacteriana als antibiòtics (Discurs d'ingrés de l'acadèmica numerària Excma. Sra. Dra. Ma. de los Angeles Calvo i Torras, Doctora en Farmàcia i Veterinària, i contestació per l'Excm. Sr. Dr. Pere Costa i Batllori, Doctor en Veterinària) 2003.

La transformació del negoci jurídic como consecuencia de las nuevas tecnologías de la información (Discurs d'ingrés de l'acadèmic numerari Excm. Sr. Dr. Rafael Mateu de Ros, Doctor en Dret, i contestació per l'Excm. Sr. Dr. Jaime Manuel de Castro Fernández, Doctor en Dret) 2004.

La gestión estratégica del inmovilizado (Discurs d'ingrés de l'acadèmica numerària Excma. Sra. Dra. Anna Maria Gil Lafuente, Doctora en Ciències Econòmiques i Empresariales, i contestació per l'Excm. Sr. Dr. Josep J. Pintó i Ruiz, Doctor en Dret) 2004.

Los costes biológicos, sociales y económicos del envejecimiento cerebral (Discurs d'ingrés de l'acadèmic numerari Excm. Sr. Dr. Félix F. Cruz-Sánchez, Doctor en Medicina i Cirurgia, i contestació per l'Excm. Sr. Dr. Josep Pla i Carrera, Doctor en Matemàtiques) 2004.

El conocimiento glaciar de Sierra Nevada. De la descripción ilustrada del siglo XVIII a la explicación científica actual. (Discurs d'ingrés de l'acadèmic numerari Excm. Sr. Dr. Antonio Gómez Ortiz, Doctor en Geografia, i contestació per l'acadèmica de número Excma. Sra. Dra. Maria Teresa Anguera Argilaga, Doctora en Filosofia i Lletres (Psicologia))2004.

Los beneficios de la consolidación fiscal: una comparativa internacional (Discurs de recepció com a acadèmic d'Honor de l'Excm. Sr. Dr. Rodrigo de Rato y Figaredo, Director-Gerent del Fons Monetari Internacional. El seu padrí d'investidura és l'acadèmic de número Excm. Sr. Dr. Jaime Manuel de Castro Fernández, Doctor en Dret) 2004.

Evolución histórica del trabajo de la mujer hasta nuestros días (Discurs d'ingrés de l'acadèmic numerari Excm. Sr. Dr. Eduardo Alemany Zaragoza, Doctor en Dret, i contestació per l'acadèmic de número Excm. Sr. Dr. Rafel Orozco i Delclós, Doctor en Medicina i Cirurgia) 2004.

Geotecnia: una ciencia para el comportamiento del terreno (Discurs d'ingrés de l'acadèmic numerari Excm. Sr. Dr. Antonio Gens Solé, Doctor en Enginyeria de Camins, Canals i Ports, i contestació per l'acadèmic de número Excm. Sr. Dr. Eugenio Oñate Ibáñez de Navarra, Doctor en Enginyeria de Camins, Canals i Ports) 2005.

Sessió acadèmica a Perpinyà, on actuen com a ponents; Excma. Sra. Dra. Anna Maria Gil Lafuente, Doctora en Ciències Econòmiques i Empresarials i Excm. Sr. Dr. Jaume Gil-Aluja, Doctor en Ciències Econòmiques i Empresarials: "Nouvelles perspectives de la recherche scientifique en économie et gestion"; Excm. Sr. Dr. Rafel Orozco i Delcós, Doctor en Medicina i Cirurgia: "L'impacte mèdic i social de les cèl·lules mare"; Excma. Sra. Dra. Anna Maria Carmona i Cornet, Doctora en Farmàcia: "Nouvelles stratégies oncologiques"; Excm. Sr. Dr. Pere Costa i Batllori, Doctor en Veterinària: "Les résistences bactériennes a les antibiotiques". 2005.

Los procesos de concentración empresarial en un mercado globalizado y la consideración del individuo (Discurs d'ingrés de l'acadèmic de número Excm. Sr. Dr. Fernando Casado Juan, Doctor en Ciències Econòmiques i Em-

presarials, i contestació de l'Excm. Sr. Dr. Josep Ma. Costa i Torres, Doctor en Ciències Químiques) 2005.

“Son nou de flors els rams li renc” (Discurs d'ingrés de l'acadèmic numerari Excm. Sr. Dr. Jaume Vallcorba Plana, Doctor en Filosofia i Lletres (Secció Filologia Hispànica), i contestació per l'acadèmic de número Excm. Sr. Dr. José Enrique Ruíz-Domènec, Doctor en Filosofia i Lletres) 2005.

Historia de la anestesia quirúrgica y aportación española más relevante (Discurs d'ingrés de l'acadèmic de número Excm. Sr. Dr. Vicente A. Gancedo Rodríguez, Doctor en Medicina i Cirurgia, i contestació per l'acadèmic de número Excm. Sr. Dr. Josep Llorc i Brull, Doctor en Ciències Econòmiques i Empresarials) 2006.

El amor y el desamor en las parejas de hoy (Discurs d'ingrés de l'acadèmic de número Excm. Sr. Dr. Paulino Castells Cuixart, Doctor en Medicina i Cirurgia, i contestació per l'acadèmic de número Excm. Sr. Dr. Joan Trayter i García, Doctor en Ciències Econòmiques i Empresarials) 2006.

El fenomen mundial de la deslocalització com a instrument de reestructuració empresarial (Discurs d'ingrés de l'acadèmic de número Excm. Sr. Dr. Alfredo Rocafort i Nicolau, Doctor en Ciències Econòmiques i Empresarials, i contestació per l'acadèmic de número Excm. Sr. Dr. Isidre Fainé i Casas, Doctor en Ciències Econòmiques i Empresarials) 2006.

Biomaterials per a dispositius implantables en l'organisme. Punt de trobada en la Historia de la Medicina i Cirurgia i de la Tecnologia dels Materials (Discurs d'ingrés de l'acadèmic de número Excm. Sr. Dr. Josep Anton Plannell i Estany, Doctor en Ciències Físiques, i contestació per l'acadèmic de número Excm. Sr. Dr. Pere Costa i Batllori, Doctor en Veterinària) 2006.

La ciència a l'Enginyeria: El llegat de l'école polytechnique. (Discurs d'ingrés de l'acadèmic de número Excm. Sr. Dr. Xavier Oliver i Olivella, Doctor en Enginyeria de Camins, Canals i Ports, i contestació per l'acadèmic de número Excm. Sr. Dr. Josep Pla i Carrera, Doctor en Matemàtiques) 2006.

El voluntariat: Un model de mecenatge pel segle XXI. (Discurs d'ingrés de l'acadèmica de número Excm. Sra. Dra. Rosamarie Cammany Dorr, Doctora en Sociologia de la Salut, i contestació per l'Excm. Sra. Dra. Anna Maria Carmona i Cornet, Doctora en Farmàcia) 2007.

El factor religioso en el proceso de adhesión de Turquía a la Unión Europea. (Discurs d'ingrés de l'acadèmic de número Excm. Sr. Dr. Josep Maria Ferré i Martí, Doctor en Dret, i contestació per l'acadèmic de número Excm. Sr. Dr. Carlos Dante Heredia García, Doctor en Medicina i Cirurgia) 2007.

Coneixement i ètica: reflexions sobre filosofia i progrés de la propedèutica mèdica. (Discurs d'ingrés de l'acadèmic de número Excm. Sr. Dr. Màrius Petit i Guinovart, Doctor en Medicina i Cirurgia, i contestació per l'acadèmic de número Excm. Sr. Dr. Josep Gil i Ribas, Doctor en Teologia) 2007.

Problemática de la familia ante el mundo actual. (Discurs d'ingrés de l'acadèmic honorari Excm. Sr. Dr. Gustavo José Noboa Bejarano, Doctor en Dret, i contestació per l'acadèmic de número Excm. Sr. Dr. Paulino Castells Cuixart, Doctor en Medicina i Cirurgia) 2007.

Alzheimer: Una aproximació als diferents aspectes de la malaltia. (Discurs d'ingrés de l'acadèmica honoraria Excma. Sra. Dra. Nuria Durany Pich, Doctora en Biologia, i contestació per l'acadèmic de número Excm. Sr. Dr. Eugenio Oñate, Doctor-Enginyer de Camins, Canals i Ports) 2008.

Guillem de Guimerà, Frare de l'hospital, President de la Generalitat i gran Prior de Catalunya. (Discurs d'ingrés de l'acadèmic honorari Excm. Sr. Dr. Josep Maria Sans Travé, Doctor en Filosofia i Lletres, i contestació per l'acadèmic de número Excm. Sr. D. José E. Ruiz Domènec, Doctor en Filosofia Medieval) 2008.

La empresa y el empresario en la historia del pensamiento económico. Hacia un nuevo paradigma en los mercados globalizados del siglo XXI. (Discurs d'ingrés de l'acadèmic corresponent Excm. Sr. Dr. Guillermo Sánchez Vilariño, Doctor Ciències Econòmiques i Financeres, i contestació per l'acadèmic de número Excm. Sr. Dr. Jaume Gil Aluja, Doctor en Ciències Econòmiques i Financeres) 2008.

Incertesa i bioenginyeria (Sessió Acadèmica dels acadèmics corresponents Excm. Sr. Dr. Joaquim Gironella i Coll, Doctor en Medicina i Cirurgia amb els ponents Excm. Sr. Dr. Joan Anton Planell Estany, Doctor en Ciències Físiques, Excma. Sra. Dra. Anna M. Gil Lafuente, Doctora en Ciències Econòmiques i Financeres i Il·lm. Sr. Dr. Humberto Villavicencio Mavrich, Doctor en Medicina i Cirurgia) 2008.

Els Ponts: Història i repte a l'enginyeria estructural (Sessió Acadèmica dels acadèmics numeraris Excm. Sr. Dr. Xavier Oliver Olivella, Doctor en Enginyeria de Camins, Canals i Ports, i Excm. Sr. Dr. Eugenio Oñate Ibáñez de Navarra, Doctor en Enginyeria de Camins, Canals i Ports, amb els Ponents Il·lm. Sr. Dr. Angel C. Aparicio Bengoechea, Professor i Catedràtic de Ponts de l'escola Tècnica Superior d'Enginyers de Camins, Canals i Ports de Barcelona, Il·lm. Sr. Dr. Ekkehard Ramm, Professor, institute Baustatik) 2008.

Marketing político y sus resultados (Discurs d'ingrés de l'acadèmic corresponent Excm. Sr. Dr. Francisco Javier Maqueda Lafuente, Doctor en Ciències Econòmiques i Empresariales i contestació per l'acadèmica de número Excm. Sra. Dra. Anna M. Gil Lafuente, Doctora en Ciències Econòmiques i Financeres) 2008.

Modelo de predicción de "Enfermedades" de las Empresas a través de relaciones Fuzzy (Discurs d'ingrés de l'acadèmic corresponent Excm. Sr. Dr. Antoni Terceño Gómez, Doctor en Ciències Econòmiques i contestació per l'acadèmic de número Excm. Sr. Dr. Paulino Castells Cuixart, Doctor en Medicina) 2009.

Células Madre y Medicina Regenerativa (Discurs d'ingrés de l'acadèmic corresponent Excm. Sr. Dr. Juan Carlos Izpisúa Belmonte, Doctor en Farmàcia i contestació per l'acadèmic de número Excm. Sr. Dr. Joaquim Gironella i Coll, Doctor en Medicina) 2009.

Financiación del déficit externo y ajustes macroeconómicos durante la crisis financiera El caso de Rumania (Discurs d'ingrés de l'acadèmic corresponent Excm. Sr. Dr. Mugur Isarescu, Doctor en Ciències Econòmiques, i contestació per l'acadèmic de número Excm. Sr. Dr. Alfredo Rocafort Nicolau, Doctor en Ciències Econòmiques i Empresariales) 2009.

El legado de Jean Monnet (Discurs d'ingrés de l'acadèmica numerària Excm. Sra. Dra. Teresa Freixas Sanjuán, Doctora en Dret, i contestació per l'acadèmic de número Excm. Sr. Dr. Fernando Casado Juan, Doctor en Ciències Econòmiques) 2010.

La economía china: Un reto para Europa (Discurs d'ingrés de l'acadèmic numerari Excm. Sr. Dr. Jose Daniel Barquero Cabrero, Doctor en Ciències Humanes, Socials i Jurídiques, i contestació per l'acadèmic de número Excm. Sr. Dr. Alfredo Rocafort Nicolau, Doctor en Ciències Econòmiques i Empresariales) 2010.

Les radiacions ionitzants i la vida (Discurs d'ingrés de l'acadèmic numerari Excm. Sr. Dr. Albert Biete i Solà, Doctor en Medicina, i contestació per l'acadèmic de número Excm. Sr. Dr. David Jou i Mirabent, Doctor en Ciències Físiques) 2010.

Gestió del control intern de riscos en l'empresa postmoderna: àmbits econòmic i jurídic (Discurs d'ingrés de l'acadèmic numerari Excm. Sr. Dr. Ramon Poch i Torres, Doctor en Dret i Ciències Econòmiques i Empresariales, i contestació per l'acadèmica de número Excma. Sra. Dra. Anna Maria Gil i Lafuente, Doctora en Ciències Econòmiques i Empresariales) 2010.

Tópicos típicos y expectativas mundanas de la enfermedad del Alzheimer (Discurs d'ingrés de l'acadèmic de número Excm. Sr. Dr. Rafael Blesa, Doctor en Medicina i Cirurgia, i contestació per l'acadèmic de número Excm. Sr. Dr. Josep Llorc i Brull, Doctor en Ciències econòmiques i Dret) 2010.

Los Estados Unidos y la hegemonía mundial: ¿Declive o reinvencción? (Discurs d'ingrés de l'acadèmic corresponent Excm. Sr. Dr. Mario Barquero i Cabrero, Doctor en Economia i Empresa, i contestació per l'acadèmic de número Excm. Sr. Dr. Alfredo Rocafort i Nicolau, Doctor en Ciències Econòmiques i Empresariales) 2010.

El derecho del Trabajo encrucijada entre los derechos de los trabajadores y el derecho a la libre empresa y la responsabilidad social corporativa (Discurs d'ingrés de l'acadèmic de número Excm. Sr. Dr. José Luis Salido Banús, Doctor en Dret, i contestació per l'acadèmic de número Excm. Sr. Dr. Manuel Subirana Canterell) 2011.

Una esperanza para la recuperación económica (Discurs d'ingrés de l'acadèmic numerari Excm. Sr. Dr. Jaume Gil i Lafuente, Doctor en Econòmiques, i contestació per l'acadèmic de número Excm. Sr. Dr. Josep Gil i Ribas, Doctor en Teologia) 2011.

Certes i incertes en el diagnòstic del càncer cutani: de la biologia molecular al diagnòstic no invasiu (Discurs d'ingrés de l'acadèmic numerari Excm. Sr. Dr. Josep Malveyh, Doctor en Medicina i Cirurgia, i contestació per l'acadèmic de número Excm. Sr. Dr. Josep Llorc, Doctor en Econòmiques i Dret) 2011.

Una mejor universidad para una economía más responsable (Discurs d'ingrés de l'acadèmic numerari Excm. Sr. Dr. Senén Barro Ameneiro, Doctor en

Ciències de la Computació i Intel·ligència, i contestació per l'acadèmic de número Excm. Sr. Dr. Jaume Gil i Aluja, Doctor en Ciències Econòmiques i Empresariales) 2012.

La transformació del món després de la crisi. Una anàlisi polièdrica i transversal (Sessió inaugural del Curs Acadèmic 2012-2013 on participen com a ponents: l'Excm. Sr. Dr. José Juan Pintó Ruiz, Doctor en Dret: “*El Derecho como amortiguador de la inequidad en los cambios y en la Economía como impulso rehumanizador*”, Excma. Sra. Dra. Rosmarie Cammany Dorr, Doctora en Sociologia de la Salut: “*Salut: mitjà o finalitat?*”, Excm. Sr. Dr. Àngel Aguirre Baztán, Doctor en Filosofia i Lletres: “*Globalización Económico-Cultural y Repliegue Identitario*”, Excm. Sr. Dr. Jaime Gil Aluja, Doctor en Econòmiques: “*La ciencia ante el desafío de un futuro progreso social sostenible*” i Excm. Sr. Dr. Eugenio Oñate Ibañez de Navarra, Doctor en Enginyeria de Camins, Canals i Ports: “*El reto de la transferencia de los resultados de la investigación a la industria*”), publicació en format digital www.reialacademiadoctors.cat, 2012.

La quantificació del risc: avantatges i limitacions de les assegurances (Discurs d'ingrés de l'acadèmica numeraria Excma. Sra. Dra. Montserrat Guillén i Estany, Doctora en Ciències Econòmiques i Empresariales, i contestació per l'acadèmica de número Excma. Sra. Dra. M. Teresa Anguera i Argilaga, Doctora en Filosofia i Lletres-Psicologia) 2013.

El procés de la visió: de la llum a la consciència (Discurs d'ingrés de l'acadèmic numerari Excm. Sr. Dr. Rafael Ignasi Barraquer i Compte, Doctor en Medicina i Cirurgia, i contestació per l'acadèmic de número Excm. Sr. Dr. José Daniel Barquero Cabrero, Doctor en Ciències Humanes, Socials i Jurídiques) 2013.

Formación e investigación: creación de empleo estable (Discurs d'ingrés de l'acadèmic numerari Excm. Sr. Dr. Mario Barquero Cabrero, Doctor en Economia, i contestació per l'acadèmic de número Excm. Sr. Dr. José Luis Salido Banús, Doctor en Dret) 2013.

El sagrament de l'Eucaristia: de l'Últim Sopar a la litúrgia cristiana antiga (Discurs d'ingrés de l'acadèmic numerari Excm. Sr. Dr. Armand Puig i Tàrrach, Doctor en Sagrada Escripura, i contestació per l'acadèmic de número Excm. Sr. Dr. Jaume Vallcorba Plana, Doctor en Filosofia i Lletres) 2013.

Al hilo de la razón. Un ensayo sobre los foros de debate (Discurso de ingreso del académico numerario Excmo. Sr. Dr. Enrique Tierno Pérez-Relaño, Doctor en Física Nuclear, y contestación por la académica de número Excma. Sra. Dra. Ana María Gil Lafuente, Doctora en Ciencias Económicas y Empresariales) 2014.

**Colección Real Academia Europea de Doctores
Fundación Universitaria Eserp**

1. *La participació del Sistema Nervios en la producció de la sang i en el procés cancerós* (Discurs d'ingrés de l'acadèmic numerari Excm. Sr. Dr. Pere Gascón i Vilaplana, Doctor en Medicina i Cirurgia, i contestació per l'acadèmica de número Excma. Sra. Dra. Montserrat Guillén i Estany, Doctora en Ciències Econòmiques i Empresariales) 2014.
ISBN: 978-84-616-8659-9, Dipòsit Legal: B-5605-2014
2. *Información financiera: luces y sombras* (Discurso de ingreso del académico numerario Excmo. Sr. Dr. Emili Gironella Masgrau, Doctor en Ciencias Económicas y Empresariales y contestación por el académico de número Excmo. Sr. Dr. José Luis Salido Banús, Doctor en Derecho) 2014.
ISBN: 978-84-616-8830-2, Depósito Legal: B-6286-2014
3. *Crisis, déficit y endeudamiento* (Discurso de ingreso del académico numerario Excmo. Sr. Dr. José Maria Gay de Liébana Saludas, Doctor en Ciencias Económicas y Doctor en Derecho y contestación por el académico de número Excmo. Sr. Dr. Juan Francisco Corona Ramón, Doctor en Ciencias Económicas y Empresariales) 2014.
ISBN: 978-84-616-8848-7, Depósito Legal: B-6413-2014
4. *Les empreses d'alt creixement: factors que expliquen el seu èxit i la seva sostenibilitat a llarg termini* (Discurs d'ingrés de l'acadèmic numerari Excm. Sr. Dr. Oriol Amat i Salas, Doctor en Ciències Econòmiques i Empresariales, i contestació per l'acadèmic de número Excm. Sr. Dr. Santiago Dexeus i Trias de Bes, Doctor en Medicina i Cirurgia) 2014.
ISBN: 978-84-616-9042-8, Dipòsit Legal: B-6415-2014

5. *Estructuras metálicas* (Discurso de ingreso del académico numerario Excmo. Sr. Dr. Joan Olivé Zaforteza, Doctor en Ingeniería Industrial y contestación por el académico de número Excmo. Sr. Dr. Xabier Añoveros Trias de Bes, Doctor en Derecho) 2014.
ISBN: 978-84-616-9671-0, Depósito Legal: B-7421-2014
6. *La acción exterior de las comunidades autónomas* (Discurso de ingreso del académico numerario Excmo. Sr. Dr. Josep Maria Bové Montero, Doctor en Administración y Dirección de Empresas y contestación por el académico de número Excmo. Sr. Dr. José María Gay de Liébana Saludas, Doctor en Ciencias Económicas y Doctor en Derecho) 2014.
ISBN: 978-84-616-9672-7, Depósito Legal: B-10952-201
7. *El eco de la música de las esferas. Las matemáticas de las consonancias* (Discurso de ingreso del académico numerario Excmo. Sr. Dr. Vicente Liern Carrión, Doctor en Ciencias Matemáticas (Física Teórica) y contestación por la académica de número Excma. Sra. Dra. Pilar Bayer Isant, Doctora en Matemáticas) 2014.
ISBN: 978-84-616-9929-2, Depósito Legal: B-11468-2014
8. *La media ponderada ordenada probabilística: Teoría y aplicaciones* (Discurso de ingreso del académico numerario Excmo. Sr. Dr. José Maria Merigó Lindahl, Doctor en Ciencias Económicas y Empresariales y contestación por el académico de número Excmo. Sr. Dr. Josep Pla i Carrera, Doctor en Ciencias Matemáticas) 2014.
ISBN: 978-84-617-0137-7, Depósito Legal: B-12322-2014
9. *La abogacía de la empresa y de los negocios en el siglo de la calidad* (Discurso de ingreso de la académica numeraria Excma. Sra. Dra. María José Esteban Ferrer, Doctora en Economía y Empresa y contestación por el académico de número Excmo. Sr. Dr. Carlos Dante Heredia García, Doctor en Medicina y Cirugía) 2014.
ISBN: 978-84-617-0174-2, Depósito Legal: B-12850-2014
10. *La ciutat, els ciutadans i els tributs* (Discurs d'ingrés de l'acadèmic numerari Excm. Sr. Dr. Joan-Francesc Pont Clemente, Doctor en Dret, i contestació per l'acadèmic de número Excm. Sr. Dr. Enrique Tierno Pérez-Relaño, Doctor en Física Nuclear) 2014.
ISBN: 978-84-617-0354-8, Dipòsit Legal: B-13403-2014

11. *Organización de la producción: una perspectiva histórica* (Discurso de ingreso de los académicos numerarios Excmo. Sr. Dr. Joaquín Bautista Valhondo, Doctor en Ingeniería Industrial y del Excmo. Sr. Dr. Francisco Javier Llovera Sáez, Doctor en Derecho y contestación por el académico de número Excmo. Sr. Dr. José Luis Salido Banús, Doctor en Derecho) 2014.
ISBN: 978-84-617-0359-3, Depósito Legal: B 13610-2014
12. *Correlación entre las estrategias de expansión de las cadenas hoteleras Internacionales y sus rentabilidades* (Discurso de ingreso del académico numerario Excmo. Sr. Dr. Onofre Martorell Cunill, Doctor en Economía y contestación por el académico de número Excmo. Sr. Dr. Josep Gil i Ribas, Doctor en Teología) 2014.
ISBN: 978-84-617-0546-7, Depósito Legal: B 15010-2014
13. *La tecnología, detonante de un nuevo panorama en la educación superior* (Discurso de ingreso del académico numerario Excmo. Sr. Dr. Lluís Vicent Safont, Doctor en Ciencias de la Información y contestación por el académico de número Excmo. Sr. Dr. José Daniel Barquero Cabrero, Doctor en Ciencias Humanas, Sociales y Jurídicas y Doctor en Administración y Alta Dirección de Empresas) 2014.
ISBN: 978-84-617-0886-4, Depósito Legal: B 16474-2014
14. *Globalización y crisis de valores* (Discurso de ingreso del académico de Honor Excmo. Sr. Dr. Lorenzo Gascón, Doctor en Ciencias Económicas y contestación por la académica de número Excmo. Sra. Dra. Ana María Gil Lafuente, Doctora en Ciencias Económicas y Empresariales) 2014.
ISBN: 978-84-617-0654-9, Depósito Legal: B 20074-2014
15. *Paradojas médicas* (Discurso de ingreso del Académico Correspondiente para Venezuela Excmo. Sr. Dr. Francisco Kerdel-Vegas, Doctor en Medicina y Cirugía y contestación por el académico de número Excmo. Sr. Dr. José Llort Brull, Doctor en Ciencias Económicas y Doctor en Derecho) 2014.
ISBN: 978-84-617-1759-0, Depósito Legal: B 20401-2014
16. *La formación del directivo. Evolución del entorno económico y la comunicación empresarial* (Discurso de ingreso de los académicos numerarios Excmo. Sr. Dr. Juan Alfonso Cebrián Díaz, Doctor en Ciencias Económicas y Empresariales y del Excmo Sr. Dr. Juan Ma-

- ría Soriano Llobera, Doctor en Administración y Dirección de Empresas y Doctor en Ciencias Jurídicas y contestación por el académico de número Excmo. Sr. Dr. Fernando Casado Juan, Doctor en Ciencias Económicas y Empresariales) 2014.
ISBN:978-84-617-2813-8, Depósito Legal: B 24424-2014
17. *La filosofía com a cura de l'ànima i cura del món* (Discurs d'ingrés de l'acadèmic numerari Excm. Sr. Dr. Francesc Torralba Roselló, Doctor en Filosofia i Doctor en Teologia, i contestació per l'acadèmic de número Excm. Sr. Dr. David Jou i Mirabent, Doctor en Física) 2014.
ISBN: 978-84-617-2459-8, Dipòsit Legal: B 24425-2014
18. *Hacia una Teoría General de la Seguridad Marítima* (Discurso de ingreso del académico numerario Excmo. Sr. Dr. Jaime Rodrigo de Larrucea, Doctor en Derecho y Doctor en Ingeniería Náutica y contestación por el académico de número Excmo. Sr. Dr. Juan Francisco Corona Ramón, Doctor en Ciencias Económicas y Empresariales) 2015.
ISBN: 978-84-617-3623-2, Depósito Legal: B 27975-2014

Colección Real Academia Europea de Doctores

19. *Pensamiento Hipocrático, Biominimalismo y Nuevas Tecnologías. La Innovación en Nuevas Formas de Tratamiento Ortodóncico y Optimización del Icono Facial* (Discurso de ingreso del académico numerario Excmo. Sr. Dr. Luis Carrière Lluch, Doctor en Odontología y contestación por el académico de número Excmo. Sr. Dr. Antoni Terceño Gómez, Doctor en Ciencias Económicas y Empresariales) 2015.
ISBN: 978-84-606-5615-9, Depósito Legal: B 3966-2015
20. *Determinantes de las Escuelas de Pensamiento Estratégico de Oriente y Occidente y su contribución para el Management en las Organizaciones del Siglo XXI.* (Discurso de ingreso del académico Correspondiente para Chile Excmo. Sr. Dr. Francisco Javier Garrido Morales, Doctor en Ciencias Económicas y Empresariales y contestación por el académico de número Excmo. Sr. Dr. José Daniel Barquero Cabrero, Doctor en Ciencias Humanas, Sociales y Jurídicas y Doctor en Administración y Alta Dirección de Empresas) 2015.
ISBN:978-84-606-6176-4, Depósito Legal: B 5867-2015

21. *Nuevos tiempos, nuevos vientos: La identidad mexicana, cultura y ética en los tiempos de la globalización.* (Discurso de ingreso del académico Correspondiente para México Excmo. Sr. Dr. Manuel Medina Elizondo, Doctor en Ciencias de la Administración, y contestación por el académico de número Excmo. Sr. Dr. José Daniel Barquero Cabrero, Doctor en Ciencias Humanas, Sociales y Jurídicas y Doctor en Administración y Alta Dirección de Empresas) 2015.
ISBN: 78-84-606-6183-2, Depósito Legal: B 5868-2015
22. *Implante coclear. El oído biónico.* (Discurso del ingreso del académico numerario Excmo. Sr. Dr. Pedro Clarós Blanch, Doctor en Medicina y Cirugía y contestación por el académico de número Excmo. Sr. Dr. Joaquín Barraquer Moner, Doctor en Medicina y Cirugía) 2015.
ISBN: 978-84-606-6620-2, Depósito Legal: B 7832-2015
23. *La innovación y el tamaño de la empresa.* (Discurso del ingreso del académico numerario Excmo. Sr. Dr. Carlos Mallo Rodríguez, Doctor en Ciencias Económicas y contestación por el académico de número Excmo. Sr. Dr. José María Gay de Liébana Saludas, Doctor en Ciencias Económicas y Doctor en Derecho) 2015.
ISBN: 978-84-606-6621-9, Depósito Legal: B 7833-2015
24. *Geologia i clima: una aproximació a la reconstrucció dels climes antics des del registre geològic* (Discurs d'ingrés de l'acadèmic numerari Excm. Sr. Dr. Ramon Salas Roig, Doctor en Geologia, i contestació per l'acadèmic de número Excm. Sr. Dr. Enrique Tierno Pérez-Relaño, Doctor en Física Nuclear) 2015.
ISBN: 978-84-606-6912-8, Dipòsit Legal: B 9017-2015
25. *Belleza, imagen corporal y cirugía estética* (Discurso del ingreso del académico numerario Excmo. Sr. Dr. Josep Maria Serra i Renom, Doctor en Medicina y Cirugía y contestación por el académico de número Excmo. Sr. Dr. José María Gay de Liébana Saludas, Doctor en Ciencias Económicas y Doctor en Derecho) 2015.
ISBN: 978-84-606-7402-3, Depósito Legal: B 10757-2015
26. *El poder y su semiología* (Discurso del ingreso del académico numerario Excmo. Sr. Dr. Michael Metzeltin, Doctor en Filología Románica y contestación por el académico de número Excmo. Sr. Dr. Joaquim Gironella i Coll, Doctor en Medicina y Cirugía) 2015.
ISBN: 978-84-606-7992-9, Depósito Legal: B 13171-2015

27. *Atentados a la privacidad de las personas* (Discurso de ingreso del académico de honor Excmo. Sr. Dr. Enrique Lecumberri Martí, Doctor en Derecho y contestación por el académico de número Excmo. Sr. Dr. Joan-Francesc Pont Clemente, Doctor en Derecho) 2015.
ISBN: 978-84-606-9163-1, Depósito Legal: B 17700-2015
28. *Panacea encadenada: La farmacología alemana bajo el yugo de la esvástica* (Discurso de ingreso del académico numerario Excmo. Sr. Dr. Francisco López Muñoz, Doctor en Medicina y Cirugía y Doctor en Lengua Española y Literatura y contestación por el académico de número Excmo. Sr. Dr. Joan-Francesc Pont Clemente, Doctor en Derecho) 2015.
ISBN: 978-84-606-9641-4, Depósito Legal: B 17701-2015
29. *Las políticas monetarias no convencionales: El Quantitative Easing*” (Discurso de ingreso del académico numerario Excmo. Sr. Dr. Juan Pedro Aznar Alarcón, Doctor en Economía y Administración de Empresas y contestación por el académico de número Excmo. Sr. Dr. José Luis Salido Banús, Doctor en Derecho) 2015.
ISBN: 978-84-608-299-1, Depósito Legal: B 25530-2015
30. *La utopía garantista del Derecho Penal en la nueva “Edad Media”* (Discurso de ingreso del académico numerario Excmo. Sr. Dr. Fermín Morales Prats, Doctor en Derecho y contestación por el académico de número Excmo. Sr. Dr. José María Gay de Liébana Saludas, Doctor en Ciencias Económicas y Doctor en Derecho) 2015.
ISBN- 978-84-608-3380-2, Depósito Legal: B 26395-2015
31. *Reflexions entorn el Barroc* (Discurs d’ingrés de l’acadèmic numerari Excm. Sr. Dr. Salvador de Brocà Tella, Doctor en Filosofia i lletres, i contestació per l’acadèmic de número Excm. Sr. Dr. Josep Gil Ribas, Doctor en Teologia) 2016.
ISBN- 978-84-608-4991-9, Depósito Legal: B 30143-2015
32. *Filosofia i Teologia a Incerta Glòria. Joan Sales repensa mig segle de cultura catalana* (Discurs d’ingrés de l’acadèmic numerari Excm. Sr. Dr. Josep-Ignasi Saranyana i Closa, Doctor en teologia i doctor en filosofia, i contestació per l’acadèmic de número Excm. Sr. Dr. Francesc Torralba i Roselló, Doctor en teologia i doctor en filosofia) 2016.
ISBN- 978- 84- 608-5239-1, Depósito Legal: B 1473-2016

33. *Empresa familiar: ¿Sucesión? ¿Convivencia generacional?* (Discurso de ingreso del académico numerario Excmo. Sr. Dr. Miguel Ángel Gallo Laguna de Rins, Doctor en Ingeniería y contestación por el académico de número Excmo. Sr. Dr. Pedro Clarós Blanch, Doctor en Medicina y Cirugía) 2016.
ISBN- 978 84 6085663-4, Depósito Legal: B 3910-2016
34. *Reflexiones y alternativas en torno a un modelo fiscal agotado.* (Discurso de ingreso del académico numerario Excmo. Sr. Dr. Antoni Durán-Sindreu Buxadé, Doctor en Derecho y contestación por el académico de número Excmo. Sr. Dr. Joan-Francesc Pont Clemente, Doctor en Derecho) 2016.
ISBN- 978-84-608-5834-8, Depósito Legal: B 4684-2016
35. *La figura del emprendedor y el concepto del emprendimiento.* (Discurso de ingreso del académico numerario Excmo. Sr. Dr. Antonio Pulido Gutiérrez, Doctor en Economía y contestación por el académico de número Excmo. Sr. Dr. José Daniel Barquero Cabrero, Doctor en Ciencias Humanas, Sociales y Jurídicas y Doctor en Alta Administración de Empresas) 2016.
ISBN- 978-84-608-5926-0, Depósito Legal: B 4685-2016
36. *La Cirugía digestiva del siglo XXI* (Discurso de ingreso del académico numerario Excmo. Sr. Dr. Juan Carlos García-Valdecasas Salgado, Doctor en Medicina y Cirugía y contestación por el académico de número Excmo. Sr. Dr. Xabier Añoberos Trias de Bes, Doctor en Derecho) 2016.
ISBN: 978-84-6086034-1, Depósito Legal: B 5802-2016
37. *Derecho civil, persona y democracia* (Discurso de ingreso del académico numerario Excmo. Sr. Dr. Alfonso Hernández-Moreno, Doctor en Derecho y contestación por el académico de número Excmo. Sr. Dr. Joan-Francesc Pont Clemente, Doctor en Derecho) 2016.
ISBN: 978-84-608-6838-5, Depósito Legal: B 7644-2016
38. *Entendiendo a Beethoven* (Discurso de ingreso del académico numerario Excmo. Sr. Dr. Francisco Javier Tapia García, Doctor en Medicina y Cirugía y contestación por el académico de número Excmo. Sr. Dr. Pedro Clarós Blanch, Doctor en Medicina y Cirugía) 2016.
ISBN: 978-84-608-7507-9, Depósito Legal: B 10567-2016

39. *Fútbol y lesiones de los meniscos* (Discurso de ingreso del académico numerario Excmo. Sr. Dr. Ramon Cugat Bertomeu, Doctor en Medicina y Cirugía y contestación por el académico de número Excmo. Sr. Dr. Pedro Clarós Blanch, Doctor en Medicina y Cirugía) 2016.
ISBN: 978-84-608-8578-8, Depósito Legal: B 12876-2016
40. *¿Hacia un nuevo derecho de gentes? El principio de dignidad de la persona como precursor de un nuevo derecho internacional* (Discurso de ingreso del académico numerario Excmo. Sr. Dr. Santiago J. Castellà Surribas, Doctor en Derecho y contestación por el académico de número Excmo. Sr. Dr. Joan-Francesc Pont Clemente, Doctor en Derecho) 2016.
ISBN: 978-84-608-8579-5, Depósito Legal: B 14877-2016
41. *L'empresa més enllà de l'obra estètica* (Discurs d'ingrés de l'acadèmic numerari Excm. Sr. Dr. Jordi Martí Pidelaserra, Doctor en Ciències Econòmiques i Empresariales, i contestació per l'acadèmic de número Excm. Sr. Dr. José Luis Salido Banús, Doctor en Dret) 2016.
ISBN: 978-84-608-9360-8, Depósito Legal: B 15757-2016
42. *El reto de mejorar la calidad de la auditoria* (Discurso de ingreso del académico correspondiente Excmo. Sr. Dr. Frederic Borràs Pàmies, Doctor en Ciencias Económicas y Empresariales y contestación por el académico de número Excmo. Sr. Dr. Emili Gironella Masgrau, Doctor en Ciencias Económicas y Empresariales) 2016.
ISBN: 978-84-608-9688-3, Depósito Legal: B 16347-2016
43. *Geografia, diffusione e organizzazione cristiana nei primi secoli del cristianesimo* (Discurso de ingreso del académico numerario Excmo. Sr. Dr. Angelo Di Berardino, Doctor en Teología - Doctor en Historia y Filosofía y contestación por el académico de número Excmo. y Mgfco. Sr. Rector Armand Puig i Tàrrach, Doctor en Sagrada Escritura) 2016.
ISBN: 978-84-617-5090-0, Depósito Legal: B 21706-2016
44. *Los cónsules de Ultramar y Barcelona* (Discurso de ingreso del académico correspondiente Excmo. Sr. Dr. Dr. Albert Estrada-Rius, Doctor en Derecho y Doctor en Historia y contestación por el académico de

- número Excmo. Sr. Dr. Carlos Dante Heredia García, Doctor en Medicina y Cirugía) 2016.
ISBN: 978-84-617-5337-6, Depósito Legal: B 21707-2016
45. *El implante dental y la Osteointegración* (Discurso de ingreso del académico correspondiente Excmo. Sr. Dr. Carlos Aparicio Magallón, Doctor en Medicina y Cirugía y contestación por el académico de número Excmo. Sr. Dr. Pedro Clarós, Doctor en Medicina y Cirugía) 2016.
ISBN: 978-84-617-5598-1, Depósito Legal: B-22187-2016
46. *La empresa social compitiendo en el mercado: principios de buen gobierno* (Discurso de ingreso del académico de número Excmo. Sr. Dr. José Antonio Segarra Torres, Doctor en Dirección de Empresas y contestación por el académico de número Excmo. Sr. Dr. Miguel Ángel Gallo Laguna de Rins, Doctor en Ingeniería Industrial) 2016.
ISBN: 978-84-617-5971-2, Depósito Legal: B-23123-2016
47. *Incertidumbre y neurociencias: pilares en la adopción de decisiones* (Discurso de ingreso del académico correspondiente Excmo. Sr. Dr. Jorge Bachs Ferrer, Doctor en Ciencias Económicas y Empresariales y contestación por el académico de número Excmo. Sr. Dr. Jaime Gil Aluja, Doctor en Ciencias Políticas y Económicas) 2016.
ISBN: 978-84-617-6138-8, Depósito Legal: B-23124-2016
48. *¿Puede el marketing salvar al mundo? Expectativas para la era de la escasez* (Discurso de ingreso del académico numerario Excmo. Sr. Dr. José Luis Bueno Iniesta, Doctor of Business Administration y contestación por el académico de número Excmo. Sr. Dr. Miguel Ángel Gallo Laguna de Rins, Doctor en Ingeniería Industrial) 2016.
ISBN: 978-84-617-6499-0, Depósito Legal: B 24060-2016
49. *Calidad de vida de los pacientes afectados de cáncer de próstata según el tratamiento realizado* (Discurso de ingreso del académico numerario Excmo. Sr. Dr. Ferran Guedea Edo, Doctor en Medicina y Cirugía y contestación por el académico de número Excmo. Sr. Dr. Albert Biete Sola, Doctor en Medicina y Cirugía) 2016.
ISBN: 978-84-617-7041-0, Depósito Legal: B 26030-2016

50. *Relazioni conflittuali nelle aziende familiari: determinanti, tipologie, evoluzione, esiti* (Discurso de ingreso del académico numerario Excmo. Sr. Dr. Salvatore Tomaselli, Doctor en Ciencias Económicas y Empresariales, Dirección de Empresa y contestación por el académico de número Excmo. Sr. Dr. Miguel Ángel Gallo Laguna de Rins, Doctor en Ingeniería Industrial) 2017.
ISBN: 978-84-617-7820-1, Depósito Legal: B 1712 -2017
51. *Sobre el coleccionismo. Introducción a la historia* (Discurso de ingreso del académico correspondiente Excmo. Sr. Dr. Manuel Puig Costa, Doctor en Medicina y Cirugía y contestación por el académico de número Excmo. Sr. Dr. Pedro Clarós, Doctor en Medicina y Cirugía) 2017.
ISBN: 978-84-617-7854-6, Depósito Legal: B 1713-2017
52. *Teoria de la semblança i govern universitari* (Discurs d'ingrés de l'acadèmic numerari Excm. Sr. Dr. Jaume Armengou Orús, Doctor en Enginyeria de Camins, Canals i Ports, i contestació per l'acadèmic de número Excm. Sr. Dr. Eugenio Oñate Ibáñez de Navarra, Doctor en Enginyeria de Camins, Canals i Ports) 2017.
ISBN: 978-84-617-8115-7, Depósito Legal: B 2853- 2017
53. *Història de la malaltia i de la investigació oncològica. Retorn als orígens* (Discurs d'ingrés de l'acadèmic numerari Excm. Sr. Dr. Mariano Monzó Planella, Doctor en Medicina i Cirurgia, i contestació per l'acadèmic de número Excm. Sr. Dr. Joaquim Gironella Coll, Doctor en Medicina i Cirurgia) 2017.
ISBN: 978-84-617-8179-9, Depósito Legal: B 2854-2017
54. *Diagnóstico precoz del Cáncer de Pulmón: El Cribado, una herramienta para avanzar en su curación* (Discurso de ingreso del académico de número Excmo. Sr. Dr. Laureano Molins López-Rodó, Doctor en Medicina y Cirugía y contestación por el académico de número Excmo. Sr. Dr. Pedro Clarós, Doctor en Medicina y Cirugía) 2017.
ISBN: 978-84-617-8457-8 , Depósito Legal: B 3937-2017
55. *Honor, crédito en el mercado y la exceptio veritatis* (Discurso de ingreso del académico de número Excmo. Sr. Dr. Felio Vilarrubias Guillamet, Doctor en Derecho y contestación por el académico de número Excmo. Sr. Dr. Pedro Clarós, Doctor en Medicina y Cirugía) 2017.
ISBN: 978-84-617-8867-5 , Depósito Legal: B 6307-2017

56. *La vida és una llarga oxidació* (Discurs d'ingrés de l'acadèmica numerària Excma. Sra. Dra. Nicole Mahy Géhenne, Doctora en Farmàcia, i contestació per l'acadèmic de número Excm Sr. Dr. Rafael Blesa González, Doctor en Medicina i Cirurgia) 2017.
ISBN: 978-84-617-9179-8, Depósito Legal: B 6308-2017
57. *Salud periodontal y salud general: la alianza necesaria* (Discurso de ingreso de la académica numeraria Excma. Sra. Dra. Nuria Vallcorba Plana, Doctora en Odontología y contestación por el académico de número Excmo. Sr. Dr. Jaime Rodrigo de Larrucea, Doctor en Derecho y Doctor en Ingeniería Náutica) 2017.
ISBN: 978-84-617-9253-5, Depósito Legal: B 8541-2017
58. *Gobierno y administración en la empresa familiar* (Discurso de ingreso del académico de número Excmo. Sr. Dr. José Manuel Calavia Molinero, Doctor en Derecho y contestación por el académico de número Excmo. Sr. Dr. Joan-Francesc Pont Clemente, Doctor en Derecho) 2017.
ISBN: 978-84-697-2296-1, Depósito Legal: B 10562-2017
59. *Darwin, Wallace y la biología del desarrollo evolutiva* (Discurso de ingreso del académico de número Excmo. Sr. Dr. Daniel Turbón Borrega, Doctor en Filosofía y Letras y contestación por el académico de número Excmo. Sr. Dr. Felio Vilarrubias Guillamet, Doctor en Derecho) 2017.
ISBN: 978-84-697-2678-5, Depósito Legal: B 11574-2017
60. *EL asesoramiento financiero, la figura del Asesor Financiero y de las E.A.F.I.s* (Discurso de ingreso de la académica de número Excma. Sra. Dra. Montserrat Casanovas Ramon, Doctora en Ciencias Económicas y Empresariales y contestación por el académico de número Excmo. Sr. Dr. José Maria Gay de Liébana Saludas, Doctor en Ciencias Económicas y Doctor en Derecho) 2017.
ISBN: 978-84-697-3635-7, Depósito Legal: B 15061-2017
61. *Dieta Mediterránea: una visión global / La nutrición comunitaria en el siglo XXI* (Discursos de ingreso de los académicos de número Excmo. Sr. Dr. Lluís Serra Majem, Doctor en Medicina y Excmo. Sr. Dr. Javier Aranceta Bartrina, Doctor en Medicina y Cirugía, contestación por el académico de número Excmo. Sr. Dr. José Ramón Calvo Fernández, Doctor en Medicina y Cirugía, y la Excma. Sra.

Dra. Maria dels Àngels Calvo Torras, Doctora en Veterinaria y Doctora en Farmacia) 2017.

ISBN: 978-84-697-4524-3, Depósito Legal: B 17729-2017

62. *La conquista del fondo del ojo* (Discurso de ingreso del académico de número Excmo. Sr. Dr. Borja Corcóstegui, Doctor en Medicina y Cirugía y contestación por el académico de número Excmo. Sr. Dr. Pedro Clarós, Doctor en Medicina y Cirugía) 2017.

ISBN: 978-84-697-4905-0, Depósito Legal: B 22088-2017

63. *Barcelona, Galería Urbana* (Discurso de ingreso del académico de número Excmo. Sr. Dr. Juan Trias de Bes, Doctor en Arquitectura y contestación por el académico de número Excmo. Sr. Dr. Jaime Rodrigo de Larrucea, Doctor en Derecho y Doctor en Ingeniería Náutica) 2017.

ISBN: 978-84-697-4906-7, Depósito Legal: B 24507-2017

64. *La influencia del derecho español en México* (Discurso de ingreso del académico Correspondiente para México Excmo. Sr. Dr. Jesús Gerardo Sotomayor Garza, Doctor en Derecho y contestación por el académico de número Excmo. Sr. Dr. Jordi Martí Pidelaserra, Doctor en Ciencias Económicas y Empresariales) 2017.

ISBN: 978-84-697-5210-4 , Depósito Legal: B 25165-2017

65. *Delito fiscal y proceso penal: crónica de un desencuentro* (Discurso de ingreso del académico Correspondiente Excmo. Sr. Dr. Joan Iglesias Capellas, Doctor en Derecho y contestación por el académico de número Excmo. Sr. Dr. Emili Gironella Masgrau, Doctor en Ciencias Económicas y Empresariales) 2017.

ISBN: 978-84-697-6524-1, Depósito Legal: B 25318-2017

66. *Laïcitat i laïcisme en l'occident europeu* (Discurs d'ingrés de l'Emm. i Rvdm. Dr. Lluís Martínez Sistach, Doctor en Dret Canònic i Civil, i contestació per l'acadèmic de número Excm. Sr. Dr. Francesc Torralba Roselló, Doctor en Filosofia i Doctor en Teologia) 2017.

ISBN: 978-84-697-6525-8, Depósito Legal: B 28921-2017

RAD Tribuna Plural. La revista científica

REVISTA 1 - Número 1/2014

Globalización y repliegue identitario, *Ángel Aguirre Baztán* El pensamiento cristià, *Josep Gil Ribas*. El teorema de Gödel: recursivitat i indecidibilitat, *Josep Pla i Carrera*. De Königsberg a Göttingen: Hilbert i l'axiomatització de les matemàtiques, *Joan Roselló Moya*. Computerized monitoring and control system for ecopyrogenesis technological complex, *Yuriy P. Kondratenko, Oleksiy V.Kozlov*. Quelques réflexions sur les problèmes de l'Europe de l'avenir, *Michael Metzeltin*. Europa: la realidad de sus raíces, *Xabier Añoveros Trias de Bes*. Discurs Centenari 1914-2014, *Alfredo Rocafort Nicolau*. Economía-Sociedad-Derecho, *José Juan Pintó Ruiz*. Entrevista, *Jaime Gil Aluja*.

Edición impresa ISSN: 2339-997X, Edición electrónica: ISSN: 2385-345X
Depósito Legal: B 12510-2014, Págs. 404.

REVISTA 2 - Número 2/2014 Monográfico Núm. 1

I Acto Internacional: Global Decision Making.

2014: à la recherche d'un Humanisme renouvelé de El Greco à Nikos Kazantzakis, *Stavroula-Ina Piperaki*. The descent of the audit profession, *Stephen Zeff*. Making global lawyers: Legal Practice, Legal Education and the Paradox of Professional Distinctiveness, *David B. Wilkins*. La tecnología, detonante de un nuevo panorama universitario, *Lluís Vicent Safont*. La salida de la crisis: sinergias y aspectos positivos. Moderador: *Alfredo Rocafort Nicolau*. Ponentes: Burbujas, cracs y el comportamiento irracional de los inversores, *Oriol Amat Salas*. La economía española ante el hundimiento del sector generador de empleo, *Manuel Flores Caballero*. Tomando el pulso a la economía española: 2014, año de encrucijada, *José Maria Gay de Liébana Saludas*. Crisis económicas e indicadores: diagnosticar, prevenir y curar, *Montserrat Guillén i Estany*. Salidas a la crisis, *Jordi Martí Pidelaserra*. Superación de la crisis económica y mercado de trabajo: elementos dinamizadores, *José Luis Salido Banús*.

Indicadores de financiación para la gestión del transporte urbano: El fondo de comercio, El cuadro de mando integral: Una aplicación práctica para los servicios de atención domiciliaria, Competencias de los titulados en ADE: la opinión de los empleadores respecto a la con-

tabilidad financiera y la contabilidad de costes. Teoría de conjuntos clásica versus teoría de subconjuntos borrosos. Un ejemplo elemental comparativo. Un modelo unificado entre la media ponderada ordenada y la media ponderada. Predicting Credit Ratings Using a Robust Multi-criteria Approach.

Edición impresa ISSN: 2339-997X, Edición electrónica: ISSN: 2385-345X
Depósito Legal: B 12510-2014, Págs. 588.

REVISTA 3 - Número 3/2014

Taula rodona: Microorganismes i patrimoni. Preàmbulo, *Joaquim Gironella Coll*. L'arxiu Nacional de Catalunya i la conservació i restauració del patrimoni documental, *Josep Maria Sans Travé, Gemma Goikoechea i Foz*. El Centre de Restauració Béns Mobles de Catalunya (CRBMC) i les especialitats en conservació i restauració, *Àngels Solé i Gili*. La conservació del patrimoni històric davant l'agressió per causes biològiques, *Pere Rovira i Pons*. Problemática general de los microorganismos en el patrimonio y posibles efectos sobre la salud, *Maria dels Àngels Calvo Torras*. Beyond fiscal harmonisation, a common budgetary and taxation area in order to construct a European republic, *Joan- Francesc Pont Clemente*. El microcrédito. La financiación modesta, *Xabier Añoveros Trias de Bes*. Extracto de Stevia Rebaudiana. *Pere Costa Batllori*. Síndrome traumático del segmento posterior ocular, *Carlos Dante Heredia García*. Calculadora clínica del tiempo de doblaje del PSA de próstata, *Joaquim Gironella Coll, Montserrat Guillén i Estany*. Miguel Servet (1511-1553). Una indignació coherent, *Màrius Petit i Guinovart*. Liquidez y cotización respecto el Valor Actual Neto de los REITs Españoles (Las SOCIMI), *Juan María Soriano Llobera, Jaume Roig Hernando*. I Acte Internacional: Global decision making. Resum. Entrevista, *Professor Joaquim Barraquer Moner*.

Edición impresa ISSN: 2339-997X, Edición electrónica: ISSN: 2385-345X
Depósito Legal: B 12510-2014, Págs. 376

REVISTA 4 - Número 4/2014

Sessió Acadèmica: La simetria en la ciència i en l'univers. Introducció, evocació del Dr. Jaume Vallcorba Plana, *David Jou Mirabent i Pilar Bayer i Isant*. La matemàtica de les simetries, *Pilar Bayer i Isant*, l'Univers

i les simetries trencades de la física, *David Jou Mirabent*. Sessió Acadèmica: La financiación de las grandes empresas: el crédito sindicado y el crédito documentario. Los créditos sindicados, *Francisco Tusquets Trias de Bes*. El crédito documentario. Una operación financiera que sustituye a la confianza en la compraventa internacional, *Xabier Añoveros Trias de Bes*. Sessió Acadèmica: Vida i obra d'Arnau de Vilanova. Introducció, *Josep Gil i Ribas*. Arnau de Vilanova i la medicina medieval, *Sebastià Giralt*. El *Gladius Iugulans Thomatistas* d'Arnau de Vilanova: context i tesis escatològiques, *Jaume Mensa i Valls*. La calidad como estrategia para posicionamiento empresarial, *F. González Santoyo*, *B. Flores Romero* y *A.M. Gil Lafuente*. Etnografía de la cultura de una empresa, *Ángel Aguirre Baztán*. L'inconscient, femení i la ciència, *Miquel Bassols Puig*. Organización de la producción: una perspectiva histórica, *Joaquim Bautista Valhondo* y *Francisco Javier Llovera Sáez*. La quinoa (*Chenopodium quinoa*) i la importancia del seu valor nutricional, *Pere Costa Batllori*.

El Séptimo Arte, *Enrique Lecumberri Martí*. "Consolatio" pel Dr. Josep Casajuana i Gibert, *Rosmarie Cammany Dorr*, *Jaume Gil Aluja* i *Josep Joan Pintó Ruiz*. The development of double entry: An example of the International transfer of accounting technology, *Christopher Nobes*. Entrevista, *Dr. Josep Gil Ribas*.

Edición impresa ISSN: 2339-997X, Edición electrónica: ISSN: 2385-345X
Depósito Legal: B 12510-2014, Págs. 460

REVISTA 5 - Número 1/2015

Sessió Acadèmica: Salut, economia i societat. Presentació, *M. dels Àngels Calvo Torras*. Descripción y valoración crítica de los diferentes sistemas sanitarios en Europa, *Joaquim Gironella Coll*. Efectos económicos en el sistema público de salud del diagnóstico precoz de las enfermedades, *Ana María Gil Lafuente*. Estar sano y encontrarse bien: El reto, *Rosmarie Cammany Dorr*. What is the greatest obstacle to development? *Alba Rocafort Marco*. Aceleradores globales de la RSE: Una visión desde España, *Aldo Olcese Santoja*. Zoonosis transmitidas por mascotas. Importancia sanitaria y prevención, *M. dels Àngels Calvo Torras* y *Esteban Leonardo Arosemena Angulo*. Seguretat alimentària dels aliments d'origen animal. Legislació de la Unió Europea sobre la fabricació de pinsos, *Pere Costa Batllori*. Panacea encadenada: La farmacología alemana

bajo el III Reich y el resurgir de la Bioética, *Francisco López Muñoz*. Laicidad, religiones y paz en el espacio público. Hacia una conciencia global, *Francesc Torralba Roselló*. Inauguración del Ciclo Academia y Sociedad en el Reial Cercle Artístic de Barcelona. Entrevista, *Dr. José Juan Pintó Ruiz*.

Edición impresa ISSN: 2339-997X, Edición electrónica: ISSN: 2385-345X
Depósito Legal: B 12510-2014, Págs. 356

REVISTA 6 - Número 2/2015

Sessió Acadèmica: Subrogación forzosa del acreedor. Presentación, *José Juan Pintó*. La subrogación Forzosa del acreedor: Concepto, Naturaleza, Finalidad y Efectos, *Alfonso Hernández Moreno*. La utilización de la subrogación forzosa en la práctica: Aspectos relevantes y controvertidos, *Francisco Echevarría Summers*. Methods of Modeling, Identification and Prediction of Random Sequences Base on the Nonlinear Canonical Decomposition, *Igor P. Atamanyuk, Yuriy P. Kondratenko*. Rien n'est pardoné!. *Stravroula-Ina Piperaki*. Seguretat alimentària dels aliments d'origen animal. Legislació de la Unió Europea sobre la fabricació de pinsos II. Pinsos ecològics, *Pere Costa Batllori*. The relationship between gut microbiota and obesity, *Carlos González Núñez, M. de los Angeles Torras*. Avideses i fulgor dels ulls de Picasso, *David Jou Mirabent*. Problemàtica de la subcontratació en el sector de la edificació, *Francisco Javier Llovera Sáez, Francisco Benjamín Cobo Quesada y Miguel Llovera Ciriza*. Jornada Cambio Social y Reforma Constitucional, *Alfredo Rocafort Nicolau, Teresa Freixes Sanjuán, Marco Olivetti, Eva Maria Poptcheva, Josep Maria Castellà y José Juan Pintó Ruiz*. Inauguración del ciclo "Academia y Sociedad" en el Reial Cercle Artístic de Barcelona: Nuevas amenazas. El Yihadismo, *Jesús Alberto García Riesco*. Presentación libro "Eva en el Jardín de la Ciencia", *Trinidad Casas, Santiago Dexeus y Lola Ojeda*. "Consolatio" pel Dr. Jaume Vallcorba Plana, *Xabier Añoveros Trias de Bes, Ignasi Moreta, Armand Puig i Tàrrach*.

Entrevista, *Dr. David Jou Mirabent*.

Edición impresa ISSN: 2339-997X, Edición electrónica: ISSN: 2385-345X
Depósito Legal: B 12510-2014, Págs. 400

REVISTA 7 - *Número 3/2015* Monográfico Núm.2

II Acto Internacional: Congreso Internacional de investigación “Innovación y Desarrollo Regional”. Conferencia Inaugural: Lecciones de la crisis financiera para la política económica: austeridad, crecimiento y retos de futuro, *Aznar Alarcón, P., Gay de Liébana Saludas, J.M., y Rocafort Nicolau, A.*

Eje Temático 1. Gestión estratégica de las organizaciones: Diseño, operación y gestión de un modelo de negocio innovador, *Medina Elizondo, M. y Molina Morejón, M.* Matriz insumo producto como elemento de estrategia empresarial, *Towns Muñoz, J.A., y Tuda Rivas, R.* Valoración sobre la responsabilidad social de las empresas en la comarca lagunera, *De la Tejera Thomas, Y.E., Gutiérrez Castillo, O.W., Medina Elizondo, E., Martínez Cabrera, H., y Rodríguez Trejo, R.J.* Factores de competitividad relacionados con la internacionalización. Estudio en el estado de Coahuila, *González Flores. O., Armenteros Acosta, M del C., Canibe Cruz, F., Del Rio Ramírez, B.* La contextualización de los modelos gerenciales y la vinculación estratégica empresa-entorno, *Medina Elizondo, M., Gutiérrez Castillo, O., Jaramillo Rosales, M., Parres Frausto, A., García Rodríguez, G.A.* Gestión estratégica de las organizaciones. Los Estados Unidos de Europa, *Barquero Cabrero, J.D.* El análisis de la empresa a partir del Valor Añadido, *Martí Pidelaserra, J.* Factors influencing the decision to set up a REIT, *Roig Hernando, J., Soriano Llobera, J.M., García Cueto, J.I.*

Eje Temático 2: Gestión de la Innovación y desarrollo regional: Propuesta metodológica para la evaluación de ambientes de innovación empresariales. Aplicaciones en el estado de Hidalgo, México, *Gutiérrez Castillo, O.W., Guerrero Ramos, L.A., López Chavarría, S., y Parres Frausto, A.* Estrategias para el desarrollo de la competitividad del cultivo del melón en la comarca lagunera. *Espinoza Arellano, J de J., Ramírez Menchaca, A., Guerrero Ramos, L.A. y López Chavarría, S.* Redes de Innovación Cooperativa en la región lagunera. *Valdés Garza, M., Campos López, E., y Hernández Corichi, A.* Ley general de contabilidad gubernamental. Solución informática para municipios menores de veinticinco mil habitantes, *Leija Rodríguez, L.* La innovación en la empresa como estrategia para el desarrollo regional, *González Santoyo, F., Flores Romero, B., y Gil Lafuente, A.M.* Aplicación de la Gestión del conocimiento a la cadena de suministro de la construcción. La calidad un reto necesario, *Llovera Sáez, F.J., y Llovera Ciriza, M.*

Eje Temático 3. Gestión del capital humano y cultura organizacional: Influencia del capital humano y la cultura emprendedora en la innovación como factor de competitividad de las pyme

industriales, *Canibe Cruz, F., Ayala Ortiz, I., García Licea, G., Jaramillo Rosales, M., y Martínez Cabrera, H.* Retos de la formación de empresarios competitivos de la región lagunera, México. Competencias estratégicas gerenciales y su relación con el desempeño económico en el sector automotriz de Saltillo. *Hernández Barreras, D., Villanueva Armenteros, Y., Armenteros Acosta, M. del C., Montalvo Morales, J.A. Facio Licera, P.M., Gutiérrez Castillo, O.W., Aguilar Sánchez, S.J., Parres Frausto, A., del Valle Cuevas, V.* Competencias estratégicas gerenciales y su relación con el desempeño económico en el sector automotriz de Saltillo, *Hernández Barreras, D., Villanueva Armenteros, Y., Armenteros Acosta, M. del C., Montalvo Morales, J.A.* Identificación y diseño de competencias laborales en las áreas técnicas de la industria textil en México. *Vaquera Hernández, J., Molina Morejón, V.M., Espinoza Arellano, J. de J.* Self-Perception of Ethical Behaviour. The case of listed Spanish companies, *García López, M.J., Amat Salas, O., y Rocafort Nicolau, A.* Descripción y valoración Económico-Sanitaria de los diferentes sistemas sanitarios en el espacio europeo, y de las unidades de hospitalización domiciliaria en las comunidades autónomas de España, *Gironella Coll, J.* El derecho público en el Quijote. Derecho de gentes y derecho político, *Añoveros Trias de Bes, X.*

Edición impresa ISSN: 2339-997X, Edición electrónica: ISSN: 2385-345X
 Depósito Legal: B 12510-2014, Págs. 558

REVISTA 8 - Número 4/2015

Sessió Acadèmica: l'Aigua, una visió interdisciplinària. Presentació, *M. dels Àngels Calvo Torres.* El agua: Características diferenciales y su relación con los ecosistemas, *M. dels Àngels Calvo Torres.* L'Aigua en l'origen i en el manteniment de la vida, *Pere Costa Batllori.* Planeta océano, pasado, presente y futuro desde una visión particular. Proyecto AQVAM. Aportación sobre el debate del agua. Fausto García Hegardt. Sesión Académica: Ingeniería y música. Presentación, *Eugenio Oñate Ibáñez de Navarra.* Las comunicaciones móviles. Presente y futuro, *Ramon Agustí.* Sessió Acadèmica: Debat sobre la religió civil. Presentació, *Francesc Torralba Roselló.* La religió verdadera, *Josep Gil Ribas.* La religión civil, Ángel Aguirre *Baztán,* La religión en la que todos los hombres están de acuerdo, *Joan-Francesc Pont Clemente.* Aportació al debat sobre la religió, *Josep Gil Ribas.* El camino hacia la libertad: el legado napoleó-

nico en la independencia de México, *Enrique Sada Sandoval*. Los ungüentos de brujas y filtros de amor en las novelas cervantinas y el papel de Dioscórides de Andrés Laguna, *Francisco López Muñoz y Francisco Pérez Fernández*. La lingüística como economía de la lengua. *Michael Metzeltin*. Situación de la radioterapia entre las ciencias, *Santiago Ripol Girona*. Conferencia “Las Fuerzas Armadas y el Ejército de Tierra en la España de hoy”, *Teniente General Ricardo-Álvarez-Espejo García*. Entrevista, *Dr. Eugenio Oñate Ibáñez de Navarra*.

Edición impresa ISSN: 2339-997X, Edición electrónica: ISSN: 2385-345X
Depósito Legal: B 12510-2014, Págs. 410

REVISTA 9 - Número 1/2016

Sessió Acadèmica: Unitats canines d'odorologia. Usos actuals i noves perspectives, *M. dels Àngels Calvo i Lluís Pons Anglada*. La odisea de la voz. La voz y la ópera. Aspectos médico-artísticos. *Pedro Clarós, Marcel Gorgori*. Sessió Acadèmica: La bioeconomía, nou paradigma de la ciència. Presentación, *M. dels Àngels Calvo*, liEconomía ecològica: per una economía que faci les paus amb el planeta, *Jordi Roca*. Capital natural versus desarrollo sostenible, *Miquel Ventura*, Sesión Académicas Multidisciplinaria: Accidente nuclear de Chernóbil. El accidente de la central nuclear de Chernóbil. Controversias sobre los efectos sobre la salud 30 años después, *Albert Biete*. Los efectos sobre el medio animal, vegetal y microbiano, *M. dels Àngels Calvo*, El cost econòmic de l'accident de Txernóbil: una aproximació, *Oriol Amat*. La visión del ingeniero en el accidente y actuaciones reparativas posteriores, *Joan Olivé*. Chernóbil y Fukushima: La construcción diferencial mediática de una misma realidad, *Rosmarie Cammany*. El virreinato de la Nueva España y la Bancarrota del Imperio Español, *Enrique Sada Sandoval*. Mistakes and dysfunctions of “IRR” an alternative instrument “FYR”, *Alfonso M. Rodríguez*. El derecho y la justicia en la obra de Cervantes, *Xabier Añoveros Trias de Bes*. Arquitectura motivacional para hacer empresa familiar multigeneracional, *Miguel Angel Gallo*. La vida de Juan II de Aragón (1398-1479) tras la operación de sus cataratas, *Josep M. Simon*. PV Solar Investors Versus the kingdom of Spain: First state victory, at least 27 more rounds to go, *Juan M. Soriano y José Ignacio Cueto*. Entrevista, Dra. M. dels Àngels Calvo Torras.

Edición impresa ISSN: 2339-997X, Edición electrónica ISSN 2385-345X
Depósito legal: B 12510-2014 Págs.418

REVISTA 10 - Número 2/2016 *Homenajes Núm. 1*

Presentación a cargo del Académico Numerario Excmo. Sr. Dr. Joan-Francesc Pont Clemente, Discurso de ingreso de la Académica de Honor Excma. Sra. Dra. Rosalía Arteaga Serrano. Trabajo aportado por la nueva Académica de Honor: *Jerónimo y los otros Jerónimos*. Presentación a cargo del Académico Numerario Excmo. Sr. Dr. Pedro Clarós Blanch. Discurso de ingreso de la Académica de Honor Excma. Sra. Dra. Leslie C. Griffith. Trabajos aportados por la nueva Académica de Honor: *Reorganization of sleep by temperatura in Drosophila requires light, the homeostat, and the circadian clock, A single pair of neurons links sleep to memory consolidation in Drosophila melanogaster, Short Neuropeptide F Is a Sleep-Promoting Inhibitory Modulator*. Presentación a cargo del Académico Numerario Excmo. Sr. Dr. Josep-Ignasi Saranyana Closa. Discurso de ingreso del Académico de Honor Excmo. Sr. Dr. Ernesto Kahan. Trabajo aportado por el nuevo Académico de Honor: *Genocidio*. Presentación a cargo del Académico Numerario Excmo. Sr. Dr. Juan Francisco Corona Ramon. Presentación del Académico de Honor Excmo. Sr. Dr. Eric Maskin. Trabajos aportados por el nuevo Académico de Honor: *Nash equilibrium and welfare optimality, The Folk theorem in repeated games with discounting or with incomplete information. Credit and efficiency in centralized and decentralized economies*.

Edición impresa ISSN: 2339-997X, Edición electrónica ISSN 2385-345X
 Depósito legal: B 12510-2014 Págs.384

REVISTA 11 - Número 3/2016

Sesión Académica: Medicamentos, genes y efectos terapéuticos. *M. dels Àngels Calvo. Joan Sabater Tobella*. Sessió Acadèmica: Ramon Llull (Palma, 1232-Tunis, 1316). Presentació, *Josep Gil Ribas*. Ramon Llull. Vida i obra, *Jordi Gayà Estelrich*. L'art com a mètode, *Alexander Fidora*. El pensament de Ramon Llull, *Joan Andreu Alcina*. Articles – Artículos: Los animales mitológicos como engendro de venenos y antídotos en la España Áurea: a propósito del basilisco y el unicornio en las obras literarias de Lope de Vega, *Cristina Andrade-Rosa, Francisco López-Muñoz*. El poder en la empresa: Potestas y Auctoritas, *Miguel Ángel Gallo Laguna de Rins*. El efecto del Brexit en la validez de las cláusulas arbitrales existentes con Londres como sede del arbitraje y en la decisión de las partes de pactar a futuro cláusulas arbitrales con Londres como sede del

arbitraje, *Juan Soriano Llobera, José Ignacio García Cueto*. Desviaciones bajo el modelo de presupuesto flexible: un modelo alternativo, *Alejandro Pursals Puig*. Reflexiones en torno a la economía del conocimiento, *Leandro J. Urbano, Pedro Aznar Alarcón*. Lliurament del títol de Fill Il·lustre de Reus al Dr. Josep Gil i Ribas (21.09.2016), *Josep-Ignasi Saranyana Closa*.

Edición impresa ISSN: 2339-997X, Edición electrónica ISSN 2385-345X
Depósito legal: B 12510-2014 Págs.316

REVISTA 12 - Número 4/2016 *Homenajes Núm.2*

Discurso de ingreso del Académico de Honor *Excmo. Sr. Dr. Aaron Ciechanover*, presentación a cargo del Académico Numerario *Excmo. Sr. Dr. Rafael Blesa González*. Discurso de ingreso del Académico de Honor *Excmo. Sr. Dr. Josep Maria Gil-Vernet Vila*, presentación a cargo del Académico de Número *Excmo. Sr. Dr. Pedro Clarós Blanch*. Discurso de ingreso del Académico de Honor del *Excmo. Sr. Dr. Björn O. Nilsson*, presentación a cargo de la Académica de Número *Excma. Sra. Dra. Maria dels Àngels Calvo Torres*. Discurso del Académico de Honor *Excmo. Sr. Dr. Ismail Serageldin*, presentación a cargo de la Académica de Honor, *Excma. Sra. Dra. Rosalía*.

Edición impresa ISSN: 2339-997X. Edición electrónica ISSN 2385-345X
Depósito Legal: B 12510-2014 Pags 272

REVISTA 13 - Número 5/2016

Debate: El impacto del BREXIT en la economía española y en el resto de países de la UE. *Oriol Amat Salas, Santiago José Castellà Surribas, Juan Francisco Corona Ramón y Joan-Francesc Pont Clemente*. Debate: Titanic, Cómo tomar imágenes a 3800 metros de profundidad. El corto viaje del Titanic- Seguridad marítima, antes y después del Titánic, *Jaime Rodrigo de Larrucea*. El naufragio del Titanic y sus enseñanzas, *Frederic Malagelada Benapres*. ¿Arqueología subacuático a 4000 metros de fondo?, *Pere Izquierdo i Tugas*. Los límites de la imagen submarina, *Josep Maria Castellví*. Conférence sur la mission Aout 2016 Sur l'Eclairage du Titanic, *Christian Petron*. Moderador del Debate, *Andrés Clarós Blanch*. Al grito de nación: Mompo y Cartagena, precursoras en la independencia de Colombia, *Enrique Sada Sandoval*. Satisfacción de

los alumnos con el plan de estudios de las licenciaturas en educación primaria y preescolar, *Rocío del Carmen López Muñiz*. Degradación ambiental del agua subterránea en el entorno de la gestión gubernamental de los recursos Hídricos, México, *José Soto Balderas*. La Formazione Generazionale nelle Aziende Familiari, *Salvatore Tomaselli*. La fagoterapia y sus principales aplicaciones en veterinaria, *Diego Morgades Gras, Francesc Josep Ribera Tarifa, Sandra Valera Martí y M. dels Àngels Calvo Torras*. Aproximació al món d'Àusias March, *Salvador de Brocà Tella*. Diseño estratégico para el reemplazo de equipo en la empresa, González Santoyo, F, F. Flores Romero y Gil Lafuente, Ana Maria. The end of accounting. Discurso de ingreso como Académico Correspondiente del Excmo. Sr. Dr. Baruch Lev y discurso de contestación del Excmo. Sr. Dr. Oriol Amat Salas. Entrevista, Dra. Miguel Ángel Gallo Laguna de Rins.

Edición impresa ISSN: 2339-997X. Edición electrónica ISSN 2385-345X
 Depósito Legal: B 12510-2014 Pags 316

REVISTA 14 - Número 1/2017

Debate: La amenaza interna de la Unión Europea - La amenaza interna de la Unión Europea Refundar Europa, *Santiago José Castellà*. Rumbo económico en 2017, ¿marcado por la brújula política?, *José María Gay de Liébana*. Debate: Juan Clarós cambió la historia de Cataluña en la guerra de la Independencia 1808-1814, *Pedro Clarós, Leticia Darna, Domingo Neuenschwander, Óscar Uceda*. Presentación del libro: Sistemas federales. Una comparación internacional - Presentación, *Teresa Freixes*. Introducción, *Mario Kölling*. El federalismo en Alemania hoy, *Roland Sturm*. La ingeniería política del federalismo en Brasil, *Celina de Souza*. La construcción federal desde la ciudad, *Santiago José Castellà*. Debate: Empresa familiar. Más allá de la tercera generación- Empresa familiar. Más allá de la tercera generación. El resto de la sucesión, *Juan Francisco Corona*. Empresa familiar, *José Manuel Calavia*. Debate: La situación hipotecaria en España tras las sentencias del tribunal de justicia de la Unión Europea y del Tribunal Supremo – Presentación, *Alfonso Hernández-Moreno*. Origen de la crisis hipotecaria y activismo judicial, *Fernando P. Méndez*. La evolución legislativa y jurisprudencial en la calificación registral en materia de hipotecas, *Rafael Arnáiz*. El consentimiento informado y el control de

transparencia, *Manuel Ángel Martínez*. Cláusulas suelo, intereses moratorios y vencimiento anticipado, *Antonio Recio*. El problema psíquico y psicológico en Don Quijote, *Xabier Añoveros*. El análisis y la gestión del riesgo a partir de la Evaluación Formal de la Seguridad (EFS/FSA): un nuevo modelo de seguridad portuaria, *Jaime Rodrigo*. Entrevista, *José Ramón Calvo*.

Edición impresa ISSN: 2339-997X, Edición electrónica ISSN 2385-345X.
Depósito Legal: B 12510 – 2014. Págs. 468

REVISTA 15 - Número 2/2017

Debate: Lutero 500 años después 1517-2017). Presentación, *Josep-Ignasi Saranyana*. Martín Luter en el seu context històric, *Salvador de Brocà*. Martín Luter y los inicios de la Reforma protestante, *Josep Castanyé*. Die theologische Entwicklung Martin Luthers und die *Confessio Augustana*. *Holger Luebs*. Lutero como creador de la lengua literaria alemana moderna, *Macià Riutort*. Debate: Mejora de la viabilidad de las empresas familiares. Empresa familiar: Incrementar su supervivencia, *Miguel Ángel Gallo*. De la Gobernanza y su ausencia: Gestión pública y Alta dirección en la forja del Estado Mexicano (1821-1840), *Enrique Sada Sandoval*. Los huevos tóxicos o la eficacia de una RASFF, *Pere Costa*. Control de Micotoxinas en la alimentación y salud pública, *Byron Enrique Borja Caceido y M. Àngels Calvo*. La aplicación parcial del principio de subsidiaridad es contraria al Tratado de la UE, se enfrenta al principio de solidaridad y fomenta los nacionalismos de Estado, *Félix de la Fuente Pascual*. Costa Brava 2020 Reserva de la Biosfera. Retos y oportunidades de innovar integrando el uso sostenible del territorio y el mar, *Miquel Ventura*. 1r Encuentro Científico. Convergencia de caminos: Ciencia y empresa RAED- IESE-ULPGC. III Acto Internacional. Congreso Europeo de Investigaciones Interdisciplinaria: La evolución de la ciencia en el siglo XXI. Entrevista, *Pedro Clarós*

Edición impresa ISSN: 2339-997X, Edición electrónica ISSN 2385-345X.
Depósito Legal: B 12510 – 2014. Págs. 242.

Francesc Torralba (Barcelona, 1967) va estudiar filosofia en la Universitat de Barcelona i teologia en la Facultat de Teologia de Catalunya. Va acabar la llicenciatura en filosofia en 1990 i va rebre el Premi Extraordinari de Llicenciatura al millor expedient acadèmic. Posteriorment va ampliar estudis a la Universitat de Copenhaguen on va estudiar llengua danesa per fer la seva tesi sobre el pensador Søren Kierkegaard, que va defensar el 1992 i gràcies a la qual va obtenir el Premi Extraordinari de Doctorat a la millor tesi de la Facultat de Filosofia de la Universitat de Barcelona. També va realitzar la Llicenciatura en Teologia (1993) sobre la cristologia de Kierkegaard i va defensar la tesi doctoral en teologia sobre el pensament antropològic del teòleg catòlic Hans Urs Von Balthasar (1997).

En l'actualitat és Professor Catedràtic de la Universitat Ramon Llull de Barcelona. Presideix el Comitè d'Ètica Assistencial de la Fundació SAR-Quavita, l'Observatori d'Ètica d'Aldeas Infantiles SOS, el Comitè d'Ètica de MC Mutual i el Comitè d'Ètica de la Policia de Catalunya. És director de la Càtedra de Pensament Cristià del Bisbat d'Urgell (des de l'inici el 2004), director de la Càtedra Ethos d'Ètica aplicada a la Universitat Ramon Llull, director del *Ramon Llull Journal of Applied Ethics* i director de l'Anuari *Ars Brevis* de la Fundació Blanquerna. El mes de maig de 2011, va ser nomenat President del Consell assessor per a la diversitat religiosa de la Generalitat de Catalunya i des del desembre de 2011 és consultor del Consell Pontifici de la Cultura de la Santa Seu. La seva obra, que compta amb més de vuitanta títols, ha estat traduïda a l'alemany, al francès, a l'anglès, al portuguès, a l'italià i al romanès.

“El concepte de laïcitat de l’Estat no és quelcom estrany ni aliè a la tradició cristiana. El seu fonament es troba en aquelles paraules de Jesús molt lúcides i lapidàries: “Doneu al Cèsar el que és del Cèsar i a Déu el que és de Déu”. La separació entre política i religió, o entre Estat i església, constitueix una aportació pròpia del cristianisme”

Lluís Martínez Sistach

1914 - 2014

Col·lecció Reial Acadèmia Europea de Doctors

Generalitat
de Catalunya

